

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС:
ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 18 (11-12)

**КИЇВ
2019**

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць

Свідомство про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія KB № 22989-12889 ПР від 11 грудня 2017 року

Видання включено до Переліку наукових фахових видань України: категорія "Б" з Педагогіки та Філософії
(наказ №1643 від 28.12.2019 року)

Друкується за рішенням

Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
(протокол № 6 від 27.12.2019 року)

Шеф – редактор: Андрущенко В. П., доктор філософських наук, професор, член-кореспондент
НАН України, академік НАПН України (Україна, Київ)

Головний редактор: Кивлюк О. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Відповідальний редактор: Мордоус І. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Редакційна колегія:

Андрущенко В. П., доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік
НАПН України (Україна, Київ)

Андрушкевич Ф., доктор педагогічних наук, професор (Польща, Ополе)

Бобрицька В. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Бондаренко В. Д., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Вашкевич В. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Вернидуб Р. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Воронкова В. Г., доктор філософських наук, професор (Україна, Запоріжжя)

Гавриленко Т. Л., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Чернігів)

Гаврілова Л. Г., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Добродум О. В., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Доній Н. Є., доктор філософських наук, професор (Україна, Чернігів)

Жалдак М. І., доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України (Україна, Київ)

Кивлюк О. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Костюк Ю. С., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Кухар Л. О., кандидат педагогічних наук (Україна, Київ)

Луценко І. О., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Макаренко Л. Л., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Матвієнко О. В., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Матусевич Т. В., кандидат філософських наук (Україна, Київ)

Мезарош К., доктор філософії, доцент кафедри філософії та комунікацій (Румунія, Тімішоар)

Мордоус І. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Мудрецка І., доктор педагогічних наук, професор (Польща, Ополе)

Олексенко Р. І., доктор філософських наук, професор (Україна, Мелітополь)

Пронтенко К. В., доктор педагогічних наук, доцент (Україна, Житомир)

Путров С. Ю., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Рідей Н. М., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Савельєв В. Л., доктор історичних наук, професор (Україна, Київ)

Савенкова Л. В., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Свириденко Д. Б., доктор філософських наук, доцент (Україна, Київ)

Слабко В. М., доктор педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Сущенко Л. П., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Тимошенко О. В., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Терепищій С. О., доктор філософських наук, доцент (Україна, Київ)

Хижна О. П., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Цзоу Ч., кандидат філософських наук, доцент (Китай, Маомін)

Шиндаулова Р., доктор філософських наук, доцент (Казахстан, Алмати)

Ягодзінський С. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Яценко О. Д., кандидат філософських наук, доцент (Україна, Київ)

Яшанов С. М., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем сучасної освіти і науки в умовах полікультурного глобалізаційного суспільства. Основні рубрики охоплюють всі освітні галузі (науки про освіту; філософія освіти; освітні вимірювання; дошкільна, початкова, середня, професійна, вища освіта, менеджмент освітньої діяльності тощо). Розрахований на фахівців гуманітарних наук.

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС : ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ / Голов. ред. О. П. Кивлюк. – Київ :
«Видавництво «Гілея», 2019. – Випуск 18 (11-12). – 122 с.

© Редакційна колегія, 2019

© Автори статей, 2019

© Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, 2019

© ПП «Видавництво «Гілея», 2019

**NATIONAL PEDAGOGICAL
DRAGOMANOV UNIVERSITY**

**EDUCATIONAL
DISCOURSE:
COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS**

VOLUME 18 (11-12)

KYIV
2019

EDUCATIONAL DISCOURSE: collection of scientific papers

Certificate of printed mass media's state registration:
Series KB № 22989-12889 IIP from December 11th, 2017

The publication is included in the list of scientific publications: Category "B" on Pedagogy and Philosophy
(order of the Ministry of Education and Science No. 1643 dated December 28, 2019)

Printed by decision

Academic Council of National Pedagogical Dragomanov University
(protocol № 6 from December 27, 2019)

Honored Chief Editor: Andrushchenko V. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv)

Chief Editor: Kyvliuk O. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Responsible Editor: Mordous I. O., PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Editorial board:

Viktor Andrushchenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. Of NAPSU (Ukraine, Kyiv)

Fabian Andrushkevych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Poland, Opole)

Valentyna Bobrytska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Viktor Bondarenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Viktor Vashkevych, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Roman Vernydub, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Valentyna Voronkova, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Zaporizhzhia)

Tatiana Gavrylenko, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Chernihiv)

Liudmyla Gavrilova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Olha Dobrodum, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Nataliia Donii, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Chernihiv)

Myroslav Zhaldak, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Acad. of NAPSU (Ukraine, Kyiv)

Olga Kyvliuk, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Yuliia Kostiuk, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Liudmyla Kukhar, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Iryna Lutsenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Lesia Makarenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Olena Matviienko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Tatiana Matusevych, PhD in Philosophy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Claudiu Mesarosh, PhD in Philosophy, Associate Professor (Romania, Timisoara)

Iryna Mordous, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Irena Mudretska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Poland, Opole)

Roman Oleksenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Melitopol)

Konstantyn Prontenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Zhytomyr)

Sergii Putrov, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Nataliia Ridei, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Volodymyr Saveliev, Doctor of Historical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Liudmyla Savenkova, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Denys Svyrydenko, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Volodymyr Slabko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Liudmyla Sushchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Oleksii Tymoshenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Sergii Terepyschyi, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Olha Khyzhna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kiev)

Chenzhan Zou, PhD in Philosophy, Associate Professor (China, Maomin)

Raushan Shyndaulova, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor (Kazakhstan, Almaty)

Sergii Yahodzinskyi, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Olena Yatsenko, PhD in Philosophy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Sergii Yashanov, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

The collections' concept is based on a multifaceted scientific coverage of the problems of modern education and science in terms of multicultural globalizational society. The main headings cover all educational areas (sciences about education; Philosophy of education; Educational measurements; Pre-school, primary, secondary, vocational, higher education, management of educational activities, etc.). It is designed for specialists in the humanities.

EDUCATIONAL DISCOURSE : COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS / Chief Editor O. P. Kyvliuk. – Kyiv : «Publishing house «Hileya», 2019. – Volume 18 (11-12). – 122 p.

ЗМІСТ**ОСВІТНІ СТАРТЕГІЇ**

Рябченко В. І.	Демократизація соціального середовища закладу вищої освіти як передумова розвитку особистісного потенціалу суб'єктів його діяльності	7
Мордоус І. О.	Предметне поле інституційної освіти: смисл і перспективи розвитку в Україні	25
Цибулько О. С.	Особливості нових вимірів духовності в пострадянському освітньому просторі	38

**СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР
ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

Gao W.	Innovative society: a social credit system in China	50
Кузьоменська Л. Г.	Комунікативна ефективність як функціональна мета мовних засобів	59
Рябека Є. О.	Теоретико-методологічні засади дослідження проблем демократії в історико-філософському дискурсі	75

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Бацуровська І. В. Доценко Н. А. Горбенко О. А. Кім Н. І.	Дослідження використання інтерактивних аудіовізуальних онлайн засобів при підготовці фахівців аграрного профілю в умовах інформаційно-освітнього середовища	88
Ільницька Г. С. Ільницька Л. В. Очередько Л. В. Улаєва Л. О. Спузяк В. Б.	Дослідження факторів, що впливають на вибір професії фізичного терапевта	105

CONTENT

EDUCATIONAL STRATEGIES

V. Ryabchenko	Democratization of the social environment of higher education institution as a prerequisite for the individuals' development potential of the subjects of its action	7
I. Mordous	The subject field of institutional education: the sense and prospects of development in Ukraine	25
O. Tsybulko	The new dimensions features of spirituality in the post-soviet educational space	38

SOCIO-CULTURAL DIMENSIONS OF INNOVATION PROCESSES

W. Gao	Innovative society: a social credit system in China	50
L. Kuzomenska	Communicative efficiency as a functional goal of linguistic means	59
Ye. Ryabeka	Theoretical-methodological foundations of research on the problems of democracy in historical-philosophical discourse	75

PEDAGOGY OF HIGH SCHOOL

I. Batsurovska N. Dotsenko O. Gorbenko N. Kim	Research of the use of interactive audiovisual online means in preparation of professionals in agrarian profile in the conditions of informational and educational environment	88
G. Ilnitska L. Ilnitska L. Ocheredko L. Ulaeva V. Spuziak	Research of factors affecting the choice of the profession of physical therapist	105

ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.18(11-12)-1

УДК 378.013.73:378.07:378.014.553

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУБ'ЄКТІВ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ

*DEMOCRATIZATION OF THE SOCIAL ENVIRONMENT OF HIGHER
EDUCATION INSTITUTION AS A PREREQUISITE FOR THE
INDIVIDUALS' DEVELOPMENT POTENTIAL OF THE SUBJECTS OF
ITS ACTION*

В. І. Рябченко

Актуальність теми дослідження. Для того щоб Україна могла стати конкурентоспроможною та успішною країною за рівнем благополуччя свого народу й бути рівною серед країн-лідерів світової спільноти, їй конче необхідні конкурентоспроможні фахівці та справжня національна еліта, яка керується демократичними цінностями й державницьким світоглядом. Цим актуалізується демократизація соціального середовища вітчизняних закладів вищої освіти як передумова розвитку особистісного потенціалу суб'єктів його діяльності.

Постановка проблеми. Демократію розглядаємо як безальтернативну форму влаштування суспільних відносин, яка своєю чергою є цивілізованою альтернативою авторитаризму. Історія світової цивілізації підтвердила, що демократичне соціальне середовище не лише найліпшим чином стримує прояви

Urgency of the research.

For Ukraine to become a competitive and successful country based on the level of wellness of it's citizens and be even with world leading countries, it needs competitive staff and real national elite, which is ruled by democratic values and governmental life-views. This is actualizes democratization of social environment of national higher education institutions as a prerequisite for development the personal potential of the subjects of its action.

Target setting. Democracy is considered as the only form of developing social interactions, which is a civilized alternative to authoritarianism. The history of work civilization has proven, that democratic environment is not just the best for subjects in power to enhance their actions, but also develops best conditions for

свавілля суб'єктів влади, а й створює найсприятливіші можливості для розвитку й самореалізації особистості у ньому, перш за все, завдяки свободі вибору й цивілізованій конкуренції. Демократичне середовище розкріпачує ініціативу, креативність особистості людини, пробуджує та виховує в ній соціальну відповідальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження проблеми демократизації закладів вищої освіти зокрема й освіти в цілому висвітлюються в публікаціях Т. Жижко, Є. Іванова, С. Квіта, М. Михайличенка, У. Парпан, І. Сіладій, Л. Шелюк, Ю. Юшкевич та інших авторів.

Постановка завдання.

Обґрунтувати необхідність демократизації соціального середовища закладу вищої освіти як передумови розвитку особистісного потенціалу суб'єктів його діяльності.

Виклад основного матеріалу. У статті визначено та обґрунтовано чинники, якими зумовлюється необхідність демократизації соціального середовища вітчизняних закладів вищої освіти як передумови розвитку особистісного потенціалу суб'єктів їхньої діяльності, зокрема такі як: світовий тренд демократизації; ускладнення структур соціальних систем; всезростаючі потреби в розвитку людського капіталу; автономізація вітчизняних закладів вищої освіти; нагальна цивілізаційна потреба України в національній еліті. Актуалізовано та проаналізовано концептуальні проблеми на шляху утвердження реальної демократії у закладах

development and realization of individual in it, because of freedom to choose and civil competitiveness in a first place. Democratic environment frees an initiative, creativity of each human; it also awakens and educates social responsibility.

Actual scientific researches and issues analysis.

The research of Ukraine's democratization problem in higher education institutions in this case and education as it is are outlined in publications of T. Shizhko, Y. Ivanov, S. Kvit, M. Mychailychenko, Y. Parpan, I. Siladiy, L. Sheliuk, Y. Yushkevych and other authors.

The research objective.

Ground the need of social environment democratization in higher education institutions as a prerequisite for personal potential development of it's action subjects.

The statement of basic material. There are following prerequisites outlined in this article: worldwide democratization trend; complexity of structures of social systems; growing needs in human capital development; autonomy of national higher education institutions; civilizational problem of Ukraine in national elite. Conceptual problems on a road to real democracy in higher education institutions were actualized and analyzed. Determined and characterized three models of higher education institutions activities based on the level of democratization needs of their social environment as: negative, neutral and favorable.

вищої освіти. Визначено й схарактеризовано три різновиди моделі діяльності ЗВО за рівнем сприятливості демократизації їх соціального середовища, зокрема: несприятливу, посередню і найсприятливішу.

Висновки. Найсприятливіші умови для демократизації соціального середовища створюються в тому закладі вищої освіти, який забезпечує формування якісного академічного персоналу й контингенту студентів та орієнтується на створення умов для максимально можливого розвитку особистісного потенціалу всіх суб'єктів його діяльності. А такі умови стають можливими лише у демократичному соціальному середовищі. Рівень розвитку особистісного потенціалу здобувачів вищої освіти є поточним і кінцевим результатом діяльності ЗВО. Чим з розвиненішим особистісним потенціалом випускники ЗВО, тим продуктивніші вони у своїй життєвій кар'єрі. Чим продуктивніші особи з вищою освітою, тим продуктивніше суспільство, в якому вони працюють. Своєю чергою розвиток особистісного потенціалу здобувачів вищої освіти у процесі навчання залежить від рівня особистісного потенціалу академічного персоналу, з представниками якого вони взаємодіють. Така модель діяльності формує позитивну репутацію ЗВО, яка складається роками й десятиліттями із життєвих здобутків і кар'єрних досягнень випускників університету. Втрата пріоритету орієнтації діяльності університету на розвиток особистісного потенціалу здобувачів вищої освіти неминуче

Conclusion. The best conditions for social environment democratization are developed in the certain higher education institution, that can ensure the development of quality academically personnel, students contingent, and is oriented on creating best possible self-potential development for all its subjects. These conditions only become possible in a democratic social environment. Level of self-potential development of students is up to date and the final result of higher education institution activity. The more developed self-potential students have, the more productive they are in a daily career. The more productive people with higher education are, the more productive is a society they live and work in. Development of self-potential on its turn depends on the level of personal potential of education personnel. This model of activity creates a positive reputation for higher education institution, which is developed for years and decades and is formed on personal life successes of its graduates. Loss of priority in orienting university activities to the personal potential development of higher education applicants inevitably leads to the loss of its reputation. Higher education institution's reputation has a high cost, and unlike the advertising image, which entices applicants to study, you can't buy it for money.

програмує втрату його репутації. Репутація ЗВО має високу ціну і її на відміну від рекламного іміджу, яким заманюють на навчання абітурієнтів, за гроші не купиш.

Ключові слова: Україна, демократизація, державницький світогляд, заклад вищої освіти, здорова конкуренція, людський капітал, національна еліта, соціальне середовище, цінності, цивілізація.

Key words: Ukraine, democratization, state-based views, higher education institution, health competitiveness, human capital, national elite, social environment, values, civilization.

Актуальність теми дослідження. Заклади вищої освіти як відкриті соціальні системи знаходяться під безпосереднім впливом суспільства, в якому вони функціонують. Вітчизняні ЗВО на відміну від західноєвропейських університетів, які функціонують у країнах з демократично-правовими державами, покликані виконувати випереджувальну місію демократизації свого суспільства. Тому їхні соціальні середовища попри всі антидемократичні впливи українського суспільного контексту мають ставати осередками демократії.

Для сучасного українського суспільства проблема демократизації набула надзвичайної гостроти, без успішного розв'язання якої історичне майбутнє України виглядає доволі примарним. Адже демократизація є базовою передумовою формування цивілізованого конкурентного середовища, що запускає механізми позитивної соціальної селекції, завдяки яким відбувається соціально-економічний розвиток як суспільства в цілому, так і кожного його осередку зокрема. Те, що Україна, яка на старті своєї новітньої державної незалежності володіла найвищим потенціалом людських, природних, територіальних ресурсів і рівнем розвитку економіки, опинилася в аутсайдерах серед європейських колишніх соціалістичних та пострадянських прибалтійських країн є наслідком відсутності в ній цивілізованого конкурентного середовища. Це своєю чергою зумовлено монополізацією політичної та економічної сфер кланово-олігархічними угрупованнями, які захопили українську державу і використовують її як засіб для власного збагачення протягом останніх, щонайменше, двадцяти п'яти років поспіль. У результаті такої монополізації в українському суспільстві сформувались і потужно діють механізми негативної соціальної селекції. Конкурентоспроможні на цивілізованих ринках праці громадяни України мільйонами розпорошуються по білому світу в пошуках кращої долі. Ті ж, хто неспроможний конкурувати на цивілізованих ринках праці, працевлаштовуються в Україні.

Протекціонізм некомпетентності, яким наскрізь пронизано сучасне українське суспільство, блокує чесну конкуренцію на вітчизняних ринках праці, особливо в бюджетних сферах діяльності. Широкі можливості для працевлаштування в цих сферах не за критеріями необхідної професійної та світоглядної компетентності, а за формальною наявністю легітимного диплома про вищу освіти сформувало в українському суспільстві відповідний попит на номінальну вищу освіту. Такий стан у кінцевому підсумку не мотивує широкий загаль студентів до сумлінного навчання і здобуття компетентності, яка б відповідала вимогам цивілізованих ринків праці. Доки не буде в нашому суспільстві сформовано цивілізованого конкурентного середовища, доти годі сподіватись на підвищення конкурентоспроможності України, рівень якої б відповідав тим викликам, які їй належить долати, щоб рухатись у своєму соціально-економічному розвитку на випередження, а не на довічний навіздогін з перманентним відставанням від країн-лідерів світової спільноти.

Визначальну роль у суспільно-економічному розвитку будь-якої країни, а не лише України відіграють особи з вищою освітою, які окрім здійснення професійної діяльності за своїм фахом отримують допуск до влади на всіх щаблях суспільної ієрархії, включаючи найвищі. Тож особистісний потенціал випускників вітчизняних закладів вищої освіти є основою людського капіталу, від якого безпосередньо залежить соціально-економічний прогрес нашої країни й на розвиток якого спрямовує Закон України “Про вищу освіту”. Зокрема в його преамбулі зазначено: “Цей Закон встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з закладами вищої освіти на принципах автономії закладів вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях” [2].

Постановка проблеми. Демократію розглядаємо як безальтернативну форму влаштування суспільних відносин, яка своєю чергою є цивілізованою альтернативою авторитаризму. Історія світової цивілізації підтвердила, що демократичне соціальне середовище не лише найліпшим чином стримує прояви свавілля суб'єктів влади, а й створює найсприятливіші можливості для розвитку й самореалізації особистості у ньому, перш за все, завдяки свободі вибору й цивілізованій конкуренції. Демократичне середовище розкріпачує ініціативу, креативність особистості людини, пробуджує та виховує в ній соціальну відповідальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми демократизації закладів вищої освіти зокрема й освіти в цілому висвітлюються в публікаціях Т. Жижко [3], Є. Іванова [4], С. Квіта [5; 6], М. Михайличенка [7], У. Парпан [8], І. Силадій [10], Л. Шелюк [12], Ю. Юшкевич [13] та інших авторів.

Т. Жижко всебічно аналізує демократію як соціальний феномен, її еволюцію і перспективу. Вона стверджує, що найпершою передумовою ефективного впровадження демократії на всіх рівнях національної системи освіти є демократизація нормативно-правового поля освіти. Ця демократизація полягає у спрямуванні законів і підзаконних актів на демонополізацію освіти, що має створити підстави для добросовісної конкуренції між закладами освіти, завдяки чому буде підвищуватися якість освіти [3].

С. Квіт [5; 6] у своїх публікаціях репрезентує системне реформування вітчизняної вищої освіти для того, щоб вона була здатною, принаймні, на рівні провідних університетів гідно конкурувати з найкращими університетами світу. Інтегрованою метою, досягненню якої підпорядковані реформи, визначено підвищення якості вищої освіти. Базовою умовою забезпечення належної якості вищої освіти за визначенням С. Квіта є доброчесне академічне середовище ЗВО. Позитивно оцінюючи реформування правового простору вищої освіти, він висловив стурбованість з приводу відсутності якісних змін у діяльності університетів: “Насамперед викликає занепокоєння певна статичність укладу українського академічного життя попри нові національні й глобальні виклики. Адже у пострадянському світі головне – не поява нових, хоча й прогресивних законів. Документ сам по собі нічого не важить. На першому місці у нас завжди була можливість (чи неможливість) імплементації цих законів і практика їх застосування. Так от, саме ця практика в більшості випадків змінюється вкрай повільно” [5, с. 1]. Після висловленого С. Квітом у цитованій публікації занепокоєння минуло вже два роки, але воно, на жаль, не втратило своєї актуальності.

Цьому є логічне пояснення, яке автор цієї статті висловив в інших своїх публікаціях ще у 2015 році, коли в українському суспільстві була піднята хвиля завищених соціальних очікувань якісних змін вітчизняної вищої освіти в результаті імплементації нового Закону України “Про вищу освіту”. Справа в тому, що цей закон спрямований на реформування вищої освіти як соціального інституту, а не суспільства, в якому цей інститут функціонує. А одними лише інституційними реформами в системі вищої освіти без відповідних змін в суспільстві якість вищої освіти неможливо підвищити. Якщо розглядати суспільство як соціальний організм, а його соціальні інститути як функціональні органи, то за аналогією з людським організмом не можна сподіватись на успішне приживлення

в суспільному організмі того, що ним не сприймається або взагалі антагоністично відторгається. Цим, власне, й зумовлюються невдалі результати запроваджень у нашому суспільстві підходів, норм, зразків, моделей, методів тощо з країн, університети яких лідирують у престижних світових рейтингах.

Показовим у цьому сенсі відторгненням українського суспільного організму є новостворене Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), яке за період (2014-2018 рр.) свого формального існування так і не запрацювало. А це головна структура в системі забезпечення якості вищої освіти, принаймні, вітчизняної, оскільки в умовах її масовізації не доводиться сподіватись на дієвість систем внутрішнього забезпечення якості у ЗВО, які заробляють на легітимізованій видачі дипломів про вищу освіту. Щоб здолати такі неприйняття і відторгнення необхідно змінювати суспільний організм на зразок тих суспільств, звідки запозичуються нововведення. Що це саме так, С. Квіт вкотре має можливість переконатись на власному досвіді, очолюючи новостворене і вже діюче завдяки його зусиллям і всієї команди НАЗЯВО України.

Постановка завдання. Обґрунтувати необхідність демократизації соціального середовища закладу вищої освіти як передумови розвитку особистісного потенціалу суб'єктів його діяльності.

Дослідження здійснено з позицій системного і світоглядно-компетентісного підходів та з використанням інших загальнонаукових методів.

Виклад основного матеріалу. Необхідність демократизації соціального середовища закладу вищої освіти як передумови розвитку особистісного потенціалу зумовлена багатьма чинниками. До найбільш значущих з них логічно віднести наступні:

- 1) світовий тренд демократизації;
- 2) ускладнення структур соціальних систем;
- 3) всезростаючі потреби в розвитку людського капіталу;
- 4) автономізація вітчизняних закладів вищої освіти;
- 5) нагальна цивілізаційна потреба України в національній еліті.

Нижче зробимо стисле обґрунтування визначених чинників необхідності демократизації соціального середовища ЗВО.

Протягом останніх ста років, особливо у другій половині ХХ століття спостерігається тенденція демократизації суспільств країн світової спільноти. Такий тренд демократизації можна пояснювати з різних позицій і під різними кутами зору. В цьому контексті доречно акцентувати відсутність альтернативи демократії як форми влаштування суспільних відносин для подальшого існування та успішного розвитку сучасної цивілізації. Зроблене твердження можна обґрунтувати багатьма аргументами. Ми ж апелюємо до

найпереконливіших з них, які продемонструвало XX століття суворими іспитами життєздатності та перспективності різних форм влаштування суспільного життя.

Демократію ми розглядаємо нині як альтернативу авторитарним формам влади, що домінували в суспільствах протягом тисячоліть. І якщо раніше, включаючи XIX століття, розгляд такої альтернативи актуалізувався спонтанно й епізодично, переважно, на рівні теоретичної свідомості, то протягом пережитого буремного XX століття й на початку третього тисячоліття переваги демократії у людському вимірі над авторитарними формами влади стали очевидними й визнаються буденною свідомістю.

Дві світові війни з найчисельнішими за всю історію цивілізації людськими й матеріальними втратами, які були розв'язані авторитарними країнами, багатомільйонні жертви комуністичних і фашистських режимів влади в мирних умовах з убивчою переконливістю підтвердили відому усьому світові тезу В. Черчілля про те, що демократія є найгіршою формою правління, за винятком всіх тих інших форм, які були випробувані у той чи інший час. Можна по-різному пояснювати те, чому демократія є найгіршою і водночас найкращою серед випробуваних людством форм правління, але є спільні знаменники, які логіка не дозволяє оминути. До очевидних вад демократії можна віднести те, що вона уповільнює прийняття та реалізацію рішень у порівнянні з авторитарними формами правління. Але саме в демократичних механізмах прийняття та реалізації рішень і, що найголовніше, контролю за суб'єктами влади й полягає основна перевага демократії. Завдяки цій перевазі суспільство чи будь-яке інше соціальне середовище страхує себе від некомпетентних, свавільних, безвідповідальних й деструктивних рішень і дій суб'єктів влади. Принаймні, якщо їх не блокує повністю, то мінімізує.

Убезпечення від свавілля суб'єктів влади, яке притаманне авторитарним режимам, актуалізувалось як ніколи раніше в умовах техногенної цивілізації. Це пояснюється тим, що розпорядниками надбань науково-технічного прогресу в соціальному середовищі є його суб'єкти влади, а не безпосередні автори науково-технічних розробок. Так було завжди. Але раніше, аж до середини XX століття включно, жодна з науково-технічних розробок не несла в собі загрозу масового нищення людей і тотальної руйнації земного буття. При цьому маємо на увазі не лише різновиди зброї масового знищення, а й сучасні техногенні об'єкти, на кшталт атомних електростанцій тощо. Тому надзвичайно актуально в сучасних умовах не допускати безконтрольного, отже, безвідповідального використання влади в соціальному середовищі локального, суспільного і глобального рівнів. Історія світової цивілізації підтвердила, що демократичне соціальне середовище не лише найліпшим чином стримує прояви свавілля суб'єктів влади, а й створює найсприятливіші можливості для

розвитку й самореалізації особистості у ньому, перш за все, завдяки свободі вибору й цивілізованій конкуренції.

Розвиток цивілізації супроводжується ускладненням структур соціальних систем, у тому числі університетів. Результативне й ефективне функціонування та подальший успішний розвиток складних соціальних систем потребує децентралізації управління, делегування повноважень на горизонтальні рівні. Така потреба може задовольнятися лише запровадженням демократичних механізмів управління, зокрема, врядування.

На сучасному етапі розвитку цивілізації, починаючи з останньої третини минулого століття, першими відчували потребу децентралізації управління транснаціональні корпорації (ТНК). Вони ж першими і продемонстрували ефективність делегування необхідних, отже, достатніх повноважень на горизонтальні рівні своїх структур, де безпосередньо реалізуються цілі корпорації. Ця потреба викликана тим, що потужні ТНК розпростерли свою діяльність на територіях різних країн, кожна з яких має свою специфіку й може знаходитись не лише на різних континентах, а й в інших часових поясах. Безпосередньо занурені в соціально-політичну, економічну й соціокультурну та ментальну специфіку країн менеджери на місцях, а не керівники в центральному в центральному офісі ТНК. Тому вони краще володіють ситуацією, отже, можливостями щодо відпрацювання та прийняття оптимальних управлінських рішень. Для того щоб вони могли своєчасно приймати результативні та ефективні рішення, їм делегували необхідні повноваження й ресурси та поклали адекватну відповідальність. Така зміна парадигми управління дозволила суттєво підвищити продуктивність діяльності філій ТНК та ефективність використання задіяних ресурсів, найголовніше, людських.

Потім зразки таких моделей управління почали у різновидах врядування запроваджувати і в державному управлінні. А згодом механізми врядування поширилися і в університетській діяльності. Тенденція децентралізації управління соціальних систем в умовах швидкоплинного й мінливого сучасного світу є неминучою, оскільки вона закономірна. Це зумовлюється самозбереженням і саморозвитком систем як своєрідним самозахистом від стагнації, деградації та розпаду.

Справа в тому, що надмірно централізовані складні соціальні системні утворення нездатні адекватно і, найважливіше, своєчасно реагувати змінами у своєму функціонуванні та розвитку на різнопланову й багатовимірну динаміку сучасної цивілізації. Щоб складна соціальна система у такому динамічному світі могла не лише зберігати свою цілісність і вижити, а й успішно розвиватись, необхідно включати механізми самоорганізації, саморозвитку й самовідповідальності всіх структур та елементів системи.

Запровадження і включення таких механізмів уможливорюється лише завдяки децентралізації управління в соціальних системах, що супроводжується не лише делегуванням повноважень, а й наданням необхідних матеріальних і фінансових ресурсів та запровадженням механізмів відповідальності за належне і цільове використання наданих повноважень і ресурсів.

Децентралізація управління актуальна не лише для таких масштабних системних соціальних утворень як суспільства, а й для університетів, соціальні середовища яких потребують демократизації як засобу розкріпачення ініціативи науково-педагогічних працівників і студентів та підвищення їхньої соціальної відповідальності. Адже в умовах ноосфери основною продуктивною силою і рушієм прогресу цивілізації є особи з вищою освітою, світоглядна і професійна компетентність яких має відповідати сучасним світовим вимогам. Перебіг розвитку цивілізації показує, що в числі країн-лідерів світової спільноти знаходяться країни з найрозвиненішим людським капіталом. А Японія, Південна Корея і Сінгапур, які можуть лишень мріяти про територіальні, земельні та природні ресурси, що є в Україні, продемонстрували своєрідні економічні дива виключно завдяки розвиткові людського капіталу та ефективному використанню його на благо своїх країн і народів.

Для України актуальним є як розвиток людського капіталу, так і його ефективне використання, оскільки вона, з однієї сторони, мінімізувала інвестиції у відтворення людського капіталу, перш за все в науку й освіту, а з іншої сторони, не створює сприятливі умови для ефективного використання найпродуктивніших людських ресурсів, які розпорошуються мільйонами українських громадян по світу. Те, що Україна потребує розвитку людського капіталу й підвищення рівня своєї конкурентоспроможності, підтверджують її місця в міжнародних рейтингах, у яких вона за індексом людського розвитку посідає 88 місце серед 189 країн світу, а за індексом глобальної конкурентоспроможності – 83 місце серед 140 країн [11].

Автономізація вітчизняних ЗВО, що надана новим Законом України “Про вищу освіту”, яка передбачає делегування значного обсягу повноважень їхнім керівникам, потребує запровадження в управління ними механізмів врядування. Ці механізми повинні, як мінімум, блокувати прояви авторитаризму і свавілля з боку адміністрації, а як максимум, сприяти демократизації соціального середовища ЗВО як базової умови для розвитку особистісного потенціалу суб’єктів їхньої діяльності. “При розробці і втіленні заходів з розширення автономії необхідно передбачати ефективні запобіжники від узурпації влади у ЗВО. В умовах майже повної залежності Вченої ради, а також самоврядних інституцій (студентського самоврядування, профспілок, професійних і громадських товариств, університетських ЗМІ тощо) від адміністрації

ЗВО (в особі ректора) автономія університету від держави може перетворити його на “ректорську вотчину” [1, с. 2].

Зроблені застереження небезпідставні. Адже за роки державної незалежності авторитаризм з вітчизняних закладів вищої освіти нікуди не подівся. Навпаки, у багатьох з них він навіть посилювався. Понад це, у відносинах з адміністрацією ЗВО викладачі і студенти стали менш захищеними у порівнянні з тим, як це було в радянський період, принаймні, в його останні два десятиліття. Така незахищеність спостерігається як у трудових й освітніх відносинах викладачів і студентів зі своєю адміністрацією, так і в проявах ними академічних свобод, зокрема, у виставленні викладачами та отриманні студентами справедливих оцінок за результати навчання. Залежність викладачів і студентів від адміністрації ЗВО змушує їх вдаватися до конформізму заради того, щоб не втратити роботу або залишитися в лавах студентів. За такої залежності їхнє представництво у виборних органах, які можна ототожнювати з представницьким врядуванням, набуває суто номінального характеру, оскільки вони не можуть у разі необхідності займати принципову позицію у відстоюванні своїх інтересів, яка суперечить позиції чи точці зору адміністрації.

У цьому контексті доречний наголос на залежності викладачів і студентів від адміністрації, яка зумовлена низьким рівнем компетентності у роботі перших та успішності в навчанні других. Чим менш компетентна особа, тим більше вона залежна від адміністрації, оскільки зайняття нею посади і перебування на ній визначально залежить не від власної компетентності, а від поблажливого ставлення її керівництва. Відсутність конкурентоспроможної компетентності перед страхом втратити роботу пробуджує у такої особи інстинкт самозбереження, який спонукає її до конформізму, підлабузництва та інших форм пристосування. І аж ніяк до прояву критичної, конструктивної, принципової громадянської позиції щодо проявів зловживань і свавілля з боку своєї адміністрації.

Ця вада протягом останніх двадцяти п'яти років набула системного характеру в умовах лібералізації ринку послуг у сфері вітчизняної вищої освіти, що призвело до гіпертрофованого розростання ліцензованих обсягів підготовки фахівців з найменш ресурсних спеціальностей. На тлі демографічної кризи в Україні таке розростання перетнуло межі здорового глузду і призвело до того, що ліцензований обсяг прийому на навчання у вітчизняні ЗВО став перевищувати кількість випускників українських шкіл. І це при тому, що з кожним роком все більше з цих випускників їдуть навчатися в інші країни, зокрема, у Польщу.

За таких обставин у більшості українських ЗВО здійснюється не відбір кращих абітурієнтів з високим прохідним балом, а підбір усіх бажаючих отримати легітимний диплом про вищу освіту або

тимчасово уникнути призову на військову службу чи безробіття. А дехто, навпаки, під прикриттям статусу студента влаштовується у гуртожиток і працює, епізодично з'являючись на заняттях. В кінцевому підсумку в багатьох вітчизняних ЗВО з року в рік формується контингент студентів надзвичайно низької якості. Серед цих студентів значна чисельність осіб, які невмотивовані сумлінно навчатися, а багато з них навіть нездатні отримати вищу освіту. У такої категорії осіб, які за визначенням вважаються не отримувачами, а здобувачами вищої освіти, просліджується єдина мотивація – у будь-які несправедливі, отже, академічно нечесні способи утриматися в лавах студентів. Якомога довше, а бажано до отримання диплому про вищу освіту. Тож чи можна розраховувати на принципову громадянську позицію таких горе-студентів, які б запобігали зловживанням адміністрації ЗВО, у якому вони навчаються? Питання риторичне. Досвід показує, що на таку позицію здатні успішні й соціально активні та відповідальні студенти. Проблемність питання постає в тому, яка частка таких студентів у загальному контингентові студентів кожного зокрема ЗВО. Логіка підказує, чим більше таких успішних і соціально активних та відповідальних студентів, тим кращі умови для демократизації соціального середовища ЗВО. І навпаки.

Виходячи із закономірності залежності свободи і відповідальності особи від рівня її компетентності, проглядається декілька моделей діяльності вітчизняних ЗВО в умовах наданої їм автономії. Акцентуємо найгірший, посередній і найкращий варіанти із цих можливих моделей, бо всі інші знаходяться між ними.

Найгіршу модель діяльності репрезентують ті заклади вищої освіти, які нездатні сформувати якісний контингент студентів і заробляють виключно на легітимізованій видачі дипломів про вищу освіту, зберігаючи у нечесні академічні способи максимально можливу для них чисельність студентів. Для керівництва ЗВО, яке дотримується такої моделі діяльності, демократизація соціального середовища їхнього закладу і прояви академічних свобод в ньому з боку викладачів і студентів не вигідні. А вигідні в такому середовищі культивування конформізму, подвійних моральних стандартів та академічної нечесності.

Посередня модель демонструється тими ЗВО, які маючи достатньо якісний академічний персонал, перш за все, науково-педагогічних працівників, необхідну матеріально-технічну базу, залучають на навчання значну чисельність конкурентоспроможних студентів, але поряд з цим на умовах контракту за мінімальними вимогами до рівня знань підбирають усіх бажаючих стати номінальними студентами та отримати легітимний диплом про вищу освіту. Конкурентоспроможні студенти як здобувачі вищої освіти підтримують успішний імідж закладу своїми досягненнями у навчанні, предметних олімпіадах та науковій роботі, мобільністю у

зарубіжних університетах тощо. А інша категорія осіб як отримувачів дипломів, заповнюючи студентські місця в межах ліцензованих обсягів прийому, дає можливість певною мірою зберегти штатну чисельність академічного персоналу ЗВО. Така модель надання освітніх послуг, напевно, виправдовується з позицій тактики виживання в умовах жорсткої конкуренції за абітурієнтів, що зумовлена зазначеною диспропорцією між попитом і пропозицією у сфері вищої освіти. Але ця модель не знімає проблеми культивування в соціальному середовищі ЗВО, який її застосовує, конформізму, подвійних моральних стандартів та академічної нечесності. Адже вмотивовані до здобуття конкурентоспроможної на цивілізованих ринках праці компетентності й зовсім не вмотивовані чи взагалі нездатні отримати мінімальні знання студенти перебувають в одному соціальному середовищі, навчаються в одних академічних групах і потоках.

Занижені вимоги до результатів навчання номінальних студентів не мотивують до напруженої навчальної роботи сильних студентів, які здатні до набуття конкурентоспроможної компетентності. А виставлення однакових оцінок тим студентам, які вчаться, і тим особам, які не вчаться, а лишень номінально числяться у списках студентів, певною мірою деморалізує студентське середовище. І не тільки його, а й соціальне середовище факультету або й ЗВО в цілому. Адже в такій легітимізованій фальсифікації вищої освіти за мовчазною згодою задіяні всі основні суб'єкти освітньої діяльності – адміністрація, науково-педагогічні працівники та студенти. Тому в таких моделях діяльності ЗВО, які спонукають до культивування в соціальному середовищі подвійних моральних стандартів, запровадження механізмів демократизації набуватиме номінального характеру. Це, коли необхідні демократичні механізми формально є, а реальної демократії в соціальному середовищі немає.

Тож найсприятливішою для демократизації соціального середовища може бути лише така модель діяльності ЗВО, управління якою забезпечує формування якісного академічного персоналу й контингенту студентів та орієнтується на створення умов для максимально можливого розвитку особистісного потенціалу всіх суб'єктів цієї діяльності. А такі умови стають можливими лишень у демократичному соціальному середовищі. Така модель діяльності формує позитивну репутацію закладу вищої освіти. “Репутація складається роками й десятиліттями із життєвих здобутків і кар’єрних досягнень випускників університету. Втрата пріоритету орієнтації діяльності університету на розвиток особистісного потенціалу здобувачів вищої освіти неминуче програмує втрату його репутації. Репутація має високу ціну і її на відміну від іміджу за гроші не купиш. Репутація університету – це результат кропіткої і самовідданої праці багатьох поколінь студентів і не одного покоління академічного

персоналу. Тому є всі підстави вважати її найдорожчим ресурсом університету, який ні в якому разі не можна розмінювати на дріб'язки" [9, с. 79].

На завершення публікації обґрунтуємо п'ятий чинник, що зумовлює необхідність демократизації соціального середовища закладу вищої освіти як передумови розвитку особистісного потенціалу основних суб'єктів його діяльності. Це нагальна цивілізаційна потреба України в національній еліті з державницьким світоглядом, що базується на демократичних цінностях. Інтегрованим індикатором браку саме такої національної еліти в колах вітчизняного істеблішменту є відсутність демократично-правової держави в Україні, яку він мав би вже за двадцять вісім років державної незалежності розбудувати та утвердити. Понад це, Україна лишень починає виходити на стовповий шлях цивілізованого розвитку, яким успішно рухаються країни-лідери світової спільноти – хто понад два століття, а хто понад два десятиліття тому.

Для нас надихаючим прикладом мають слугувати прибалтійські пострадянські країни і колишні союзники по європейському соціалістичному таборі. Не маючи й близько тих ресурсів, першочергово людських, які мала на старті державної незалежності Україна, вони не заблукали як ми навколо цивілізованого простору, а відразу, позбавившись залежності від СРСР, що канув у лету, взялися за розбудову на своїх теренах демократично-правових держав. Ми ж довго не наважувалися відрізати пуповину від Росії, що позиціонувала себе правонаступницею колишнього Радянського Союзу, доки вона не зробила це сама ціною анексії Криму та окупації Донбасу. Тепер ці країни за показниками суспільно-економічного розвитку та благополуччя своїх народів далеко попереду нас, а ми позаду. І не лише їх, а й деяких країн третього світу.

Щоб не бути голослівним, апелюємо до показників новітніх світових рейтингів, які вказують місця України у світовій спільноті [11]. Так у рейтингу економічної свободи, у якій враховуються 12 видів свобод, Україна оцінена останньою серед 44 країн Європи. Не бутафорну, а реальну демократично-правову державу неможливо розбудувати й забезпечити її ефективне функціонування без вільних і незалежних від влади громадян і свободи засобів масової інформації. У рейтингу свободи преси Україна знаходиться на 101 місці. Її відносять до країн із "переважно невільною" пресою. Вільні й незалежні від державної влади громадяни – це не пенсіонери, не освітяни, лікарі, військові та інші працівники бюджетної сфери, які з нетерпінням щомісяця очікують пенсію чи зарплату від держави. Загально визнано, що "островом демократії" є представники дрібного й середнього бізнесу, які самі себе забезпечують матеріально й соціально та ще й сплачують у державний бюджет податки. Для того щоб середній клас впливовою чисельністю на суспільний розвиток

з'явився, необхідні сприятливі умови, які покликана створювати держава своєю регуляторною політикою. Як ми вже побачили, економічні свободи цьому не сприяють. За рівнем сприйняття корупції Україна у 2017 році посідала 120 місце серед 180 країн світу. Експерти це пояснили “браком політичної волі керівництва України до боротьби з корупцією і низьким рівнем довіри до українських судів і прокуратури” [11, с. 8]. “За індексом людського розвитку Україна посіла 88 місце серед 189, а за індексом процвітання займає 111 позицію зі 149 країн світу. У рейтингу ж демократії Україна зайняла 83 місце за 167 країн. Україну міжнародні експерти класифікували як “гібридний режим” [11, с. 4].

Оскільки реальної демократії в Україні ще немає, а вітчизняний істеблішмент формується з осіб, які мають вищу освіту за формальною наявністю у них легітимного диплома, то на українські ЗВО покладається надзвичайно відповідальна суспільна місія – формувати справжню національну еліту, яка була б здатною піднятися над меркантильним світоглядом, казнокрадством і клептоманією до рівня державницького світогляду. Того світогляду, яким керувались національні еліти прибалтійських і сусідніх європейських країн, розбудовуючи у себе демократично-правові держави, завдяки яким у їхніх суспільствах сформовані цивілізовані конкурентні середовища. Це дозволило їм включити механізми здорової соціальної селекції, які блокують протекціонізм некомпетентності на їхніх ринках праці, і сприяють залученню на відповідальні посади в суспільній ієрархії кращих з кращих своїх громадян, які не за критерієм формальної приналежності до влади, а за своїм особистісним потенціалом і людською сутністю є справжньою елітою країни.

З висвітленого у цій статті дослідження стає зрозумілим, що така місія до снаги далеко не всім вітчизняним закладам вищої освіти, а лише тим, які здатні створити у своєму соціальному середовищі осередки не фіктивної, а реальної демократії, в умовах якої за п'ять років навчання студенти змогли б відчутти на власному життєвому досвіді усі її цінності і переваги у влаштуванні суспільних відносин. Запобігаючи до метафори, таке занурення студентів в осередок демократії повинно пробудити у них дух свободи і прищепити в їхні особистості імунітет проти авторитаризму.

Висновки.

1. Демократію є всі підстави вважати цивілізованою альтернативою авторитаризму. Адже авторитаризм закріпачує ініціативу особистості, пригнічує її креативність, прагнення до інновацій тощо. А найголовніше, авторитарне середовище блокує в особистості прояви критичного мислення, зайняття нею принципової громадянської позиції, взяття на себе відповідальності за стан справ в соціальному середовищі її перебування, прищеплення демократичних

цінностей тощо. Натомість авторитаризм прищеплює людині рабську слухняність, що нівелює в ній особистість, у якій атрофується соціальна відповідальність. Це підтверджується безвідповідальною поведінкою людей, вихованих в авторитарних суспільствах, коли вони, відчуючи відсутність авторитарного контролю за їхньою поведінкою, мов з цепу чи з налігачу зриваються. Нині таку особисту безвідповідальність демонструють по всьому світові російські туристи. Їхня брутальна поведінка призвела до того, що багато готелів на світових курортах відмовляють їм у поселенні.

2. Найсприятливіші умови для демократизації соціального середовища створюються в тому закладі вищої освіти, який забезпечує формування якісного академічного персоналу й контингенту студентів та орієнтується на створення умов для максимально можливого розвитку особистісного потенціалу всіх суб'єктів його діяльності. А такі умови стають можливими лише у демократичному соціальному середовищі. Рівень розвитку особистісного потенціалу здобувачів вищої освіти є поточним і кінцевим результатом діяльності ЗВО. Чим з розвиненішим особистісним потенціалом випускники ЗВО, тим продуктивніші вони у своїй життєвій кар'єрі. Чим продуктивніші особи з вищою освітою, тим продуктивніше суспільство, в якому вони працюють. І тим соціально благополучніше життя народу в такому суспільстві. Своєю чергою розвиток особистісного потенціалу здобувачів вищої освіти у процесі навчання залежить від рівня особистісного потенціалу академічного персоналу, з представниками якого вони взаємодіють. Така модель діяльності формує позитивну репутацію ЗВО, яка складається роками й десятиліттями із життєвих здобутків і кар'єрних досягнень випускників університету. Втрата пріоритету орієнтації діяльності університету на розвиток особистісного потенціалу здобувачів вищої освіти неминуче програмує втрату його репутації. Репутація ЗВО має високу ціну і її на відміну від розрекламованого іміджу, яким заманюють на навчання абітурієнтів, за гроші не купиш.

Список використаних джерел:

1. Богачевська, І., 2012. 'Автономізація університетів як складова реформи вищої освіти в Україні', *Аналітична записка : Національний інститут стратегічних досліджень*. Доступно : <<http://old2.niss.gov.ua/articles/895/>> [Дата звернення 5 Вересня 2019].
2. Верховна рада України, 2014. 'Закон України про вищу освіту : станом на 29 жовтня 2014 р.' *Право*, 104 с.
3. Жижко, Т., 2014. 'Місце демократії в університетській освіті', *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія*, Вип. 42, С. 207-217.
4. Іванов, Є., 2017. 'Демократизація управління освітніми закладами в Україні (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття)', *Автореферат*

- дисертації кандидата педагогічних наук, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».
5. Квіт, С., 2017. 'Реформування вищої освіти в Україні', *Дзеркало тижня, Вип. 39*. Доступно : <https://dt.ua/EDUCATION/reformuvannya-vischoyi-osviti-v-ukrayini-257581_.html> [Дата звернення 15 Вересня 2019].
 6. Квіт, С., 2018. 'Дорожня карта реформування вищої освіти України'. Доступно : <<http://education-ua.org/ua/articles/1159-dorozhnya-karta-reformuvannya-vishchoji-osviti-ukrajini>> [Дата звернення 15 Вересня 2019].
 7. Михайличенко, М., 2018. 'Децентралізація управління університетською освітою як соціальна проблема', *Філософські науки. Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник», Вип. 132, С. 276-279*.
 8. Парпан, У., 2018. 'Провідні принципи розвитку сучасної вищої освіти України в контексті євроінтеграції', *LEX PORTUS, № 1 (9), С. 62-71*.
 9. Рябченко, В., 2019. 'Розвиток особистісного потенціалу академічного персоналу і здобувачів вищої освіти як інтегрований критерій результативності та ефективності університетського управління', *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство», № 1(7), С. 79. (DOI : DOI : <https://doi.org/10.31874/520-6702-2019-7-1-65-88>)*.
 10. Силадій, І., 2019. 'Демократизація освіти як свобода вибору моделі освітнього процесу', *Освітній дискурс : збірник наукових праць, Вип. 13 (5), С. 45-56*.
 11. Україна в міжнародних рейтингах. *SFII, 27 лютого 2019*. Доступно : <<https://www.sfii.gov.ua/>> [Дата звернення 1 Листопада 2019].
 12. Шелюк, Л., 2014. 'Зміст і проблеми впровадження демократичної вищої освіти', *Вища освіта України, № 3, С. 64-68*.
 13. Юшкевич, Ю., 2016. 'Демократизація як складова реформування системи української освіти', *Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції «Освіта та соціалізація особистості», Одеса : ДЗ «ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, С. 133-136*.

References:

1. Bohachevska, I., 2012. 'Avtonomizatsiia universytetiv yak skladova reformy vyshchoi osvity v Ukraini (Universities Autonomy as a Part of Higher Education Reform in Ukraine)', *Analitychna zapyska : Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Dostupno : <<http://old2.niss.gov.ua/articles/895/>> [Data zvernennia 5 Veresnia 2019]*.
2. Verkhovna rada Ukrayiny, 2014. 'Zakon Ukrayiny pro vyshchu osvitu : stanom na 29 zhovtnya 2014 r. (Law of Ukraine on Higher Education: as of October 29, 2014)', *Pravo, 104 s*.
3. Zhyzhko, T., 2014. 'Mistse demokratii v universytetskii osviti (Place of Democracy in University Education)', *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Filosofiia, Vyp. 42, S. 207-217*.
4. Ivanov, Ye., 2017. 'Demokratyzatsiia upravlinnia osvitnimy zakladamy v Ukraini (ostannia chvert KhKh – pochatok KhKhI stolittia) (Management Democratization Higher Education Institutions in Ukraine (l.q. XX - bgg.

- XXI))', *Autoreferat dysertatsii kandydata pedahohichnykh nauk*, DZ «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka».
5. Kvit, S., 2017. 'Reformuvannia vyshchoi osvity v Ukraini (Higher Education Reforms in Ukraine)', *Dzerkalo tyzhnia*, Vyp. 39. Dostupno : <https://dt.ua/EDUCATION/reformuvannya-vischoyi-osviti-v-ukrayini-257581_.html> [Data zvernennia 15 Veresnia 2019].
 6. Kvit, S., 2018. 'Dorozhnia karta reformuvannia vyshchoi osvity Ukrainy (Roadmap to Reforming Higher Education in Ukraine)'. Dostupno : <<http://education-ua.org/ua/articles/1159-dorozhnya-karta-reformuvannya-vishchoji-osviti-ukrajini>> [Data zvernennia 15 Veresnia 2019].
 7. Mykhailychenko, M., 2018. 'Detsentralizatsiia upravlinnia universytetskoii osvitoiu yak sotsialna problema (Decentralization of University Education System Management as a Social Problem)', *Filosofski nauky. Zbirnyk naukovykh prats «Hileia: naukovyi visnyk»*, Vyp. 132, S. 276-279.
 8. Parpan, U., 2018. 'Providni pryntsypy rozvytku suchasnoi vyshchoi osvity Ukrainy v konteksti yevrointehratsii (Ruling Principles of Modern Higher Education Development in Ukraine in Context of European Integration)', *LEX PORTUS*, № 1 (9), S. 62-71.
 9. Riabchenko, V., 2019. 'Rozvytok osobystisnoho potentsialu akademichnoho personalu i здобувачів вищої освіти як інтегровані критерії результативності та ефективності університетського управління (Self Potential Development of Education Personnel and Students as an Integrated Criteria of Effectiveness of University Management)', *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Universytety i liderstvo»*, № 1(7), S. 79. (DOI : DOI : <https://doi.org/10.31874/520-6702-2019-7-1-65-88>).
 10. Syladii, I., 2019. 'Demokratyzatsiia osvity yak svoboda vyboru modeli osvitnoho protsesu (Education Democratization as an Ability of Free Choice of Education Process Model)', *Osvitnii dyskurs : zbirnyk naukovykh prats*, Vyp. 13 (5), S. 45-56.
 11. Ukraina v mizhnarodnykh reitynhakh (Ukraine in International Ratings). *SFII*, 27 liutoho 2019. Dostupno : <<https://www.sfii.gov.ua/>> [Data zvernennia 1 Lystopada 2019].
 12. Sheliuk, L., 2014. 'Zmist i problemy vprovadzhennia demokratychnoi vyshchoi osvity (Content and Problems of Implementation of Democratic Higher Education)', *Vyshcha osvita Ukrainy*, № 3, S. 64-68.
 13. Iushkevych, Yu., 2016. 'Demokratyzatsiia yak skladova reformuvannia systemy ukrainskoi osvity (Democratization as a Part of Reforming the System of Ukrainian Education)', *Materialy III Vseukrainskoi naukovoï konferentsii «Osvita ta sotsializatsiia osobystosti»*, Odesa : DZ «PDPU im. K.D. Ushynskoho

DOI 10.33930/ed.2019.5007.18(11-12)-2

УДК 378.01:37.015 (477)

ПРЕДМЕТНЕ ПОЛЕ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ОСВІТИ: СМИСЛ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ*THE SUBJECT FIELD OF INSTITUTIONAL EDUCATION: THE SENSE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT IN UKRAINE***I. О. Мордоус**

Актуальність теми дослідження. Розвиток сучасного інформаційного світу, зміна соціально-політичних, культурних, економічних цінностей в багатьох відношеннях обумовлені процесом піднесення парадигми інституціональних перетворень. Небезпідставно цінним вважається вплив інституціоналізму на всі сфери життя суспільства, зокрема сферу освіти. Знаковості та масштабності активному прогресуючому розвитку інституційної освіти додає, насамперед, той факт, що в її основі лежать глибинні тренди сучасної філософії освіти – зрушення в її змістовному наповненні, науковому баченні сутнісних основ педагогічного та соціально-культурного процесу. В цих умовах унеобходнюється завдання визначення концептуальних основ вітчизняної теорії інституційної освіти.

Постановка проблеми. В ситуації зростання ролі філософських досліджень з вивчення напрямків розвитку сучасної освіти в контексті суспільства знань актуалізується завдання вияснити, яким чином відбувається формування і розвиток інституційної освіти в Україні, її імплементація в теорію навчального процесу, перетворення його відповідно до вимог глобальної цивілізації.

Urgency of the research. The development of the modern information world, the change in socio-political, cultural, and economic values are caused by the process of raising the paradigm of institutional transformations in many respects. The influence of institutionalism on all spheres of society, in particular on education, is considered to be unreasonably valuable. The significance and scale of the active progressive development of institutional education are added, first of all, by the fact that it is based on the deep trends of modern philosophy of education – a shift in its content, in the scientific vision of the essential foundations of the pedagogical and socio-cultural process. Under these conditions, it becomes necessary to determine the conceptual foundations of the domestic theory of institutional education.

Target setting. In the situation of the growing role of philosophical research in studying the directions of modern education development in the context of a knowledge society, the task of finding out how the formation and development of institutional education in Ukraine is going on, its implementation in the theory of the educational process, and its transformation in accordance with the requirements of global civilization is actualized.

Аналіз досліджень і останніх публікацій.

Проблематика інституційної освіти вирішується в контексті загальної теорії інституціоналізму. Його класичну основу складають праці американських дослідників Т. Веблена, Дж. Коммонса, У. Мітчелла. До першої генерації ранніх американських інституціоналістів належать Дж. Дьюї, Дж. М. Кларк, Е. Богарт, а пізніше Дж. К. Гелбрейт, Р. Л. Хайлбронер, Е. Дюркгейм, К. Поланьї. Новий інституціоналізм, насамперед в галузі економічної науки, представляють Р. Коуз, Д. Норт та Р. Фогель. В українській науці проблеми інституціоналізму розробляють А. С. Гальчинський, Т. В. Гайдай, А. О. Маслов. Проблеми інституційної освіти знаходяться в центрі уваги Н. Фергюсона, В. Г. Кременя, В. П. Андрущенко, О. П. Кивлюк та ін. Разом з тим поза увагою дослідників залишився аналіз проблеми впливу основних факторів на становлення інституційної освіти.

Постановка завдання. У зв'язку з динамікою зростання впливу інституційної теорії на розвиток і зміну параметрів соціально-економічного, політичного і культурного життя, що обумовлює зміну парадигм мислення, ціннісних основ епістемології, трансформуючи тим самим освітні технології, способи виховання і формування особистості, породжені інформаційною епохою, завдання даної статті полягає в аналізі сутності інституційної освіти як фактору становлення нової соціокультурної, політичної та інтелектуальної реальності,

Actual scientific researches and issues analysis.

The problems of institutional education are solved in the context of the general theory of institutionalism. Its classical basis is the works of American researchers T. Veblen, J. Commons, W. Mitchell. The first generation of early American institutionalists includes J. Dewey, J. M. Clark, E. Bogart, and later J. K. Galbraith, R. L. Heilbroner, D. É. Durkheim, K. P. Polanyi. New institutionalism, primarily in the field of economic science, is represented by R. Coase, D. North, and R. Fogel. In Ukrainian science, the problems of institutionalism are being developed by A. S. Halchynskiy, T. V. Haidai, and A. O. Maslov. Problems of institutional education are the focus of research by N. Ferguson, V. H. Kremen, V. P. Andru-shchenko, O. P. Kyvliuk, et al. At the same time, the analysis of the problem of the influence of the main factors on the institutional education formation remained outside the field of view of researchers.

The research objective. With regard to the growth dynamics of the institutional theory influence on the development and change in the parameters of socioeconomic, political, and cultural life, which leads to a change in the paradigms of thinking, the value foundations of epistemology, thereby transforming educational technologies, methods of education and personality formation born of the information age, the objective of this paper is to analyze the essence of institutional education as a factor in the formation of a new sociocultural, political, and intellectual reality, the features of which are determined by the creativities of cognition,

особливості якої визначаються креативами пізнання, сприйняття і розуміння.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сучасної цивілізації засвідчує визначальну роль в її прогресивному поступі інституцій. Вони визначили відмінність західної цивілізації від іншого світу. Підтвердженням інституційних переваг Заходу стала проведена ним рання індустріалізація. Генеза та формування інституціоналізму за своєю ідейною та концептуально-методологічною спрямованістю відбувається як процес, альтернативний неокласиці в контексті світової гетеродоксії, яка швидко розповсюджувалася в суспільній науці. Виокремлення інституційної освіти в якості окремого напрямку соціокультурної діяльності обумовлено фактором диференціації інституційної теорії в цілому. Особливістю інституційної освіти є її орієнтація на індивіда і перетворення його на особистість. Зміст інституційної освіти розкривається через аналіз інституту, в який входить сукупність усталених звичаїв, традицій, способів мислення, поведінкових стереотипів індивідів та соціальних груп. Динаміка соціально-політичних, економічних перетворень в Україні вимагає перегляду основ вітчизняної освіти і визначити перспективи її розвитку в XXI столітті в контексті інституціоналізму.

Висновки. Одна з найважливіших теоретико-методологічних змін в структурі гуманітарного знання є процес активного розвитку аналітико-дискурсивного потенціалу концепції

perception, and understanding.

Statement of basic materials.

The development of modern civilization attests to its decisive role in the progressive development of institutions. They identified the difference between Western civilization and the rest of the world. Confirmation of the institutional advantages of the West was its early industrialization. The genesis and formation of institutionalism in its ideological and conceptual-methodological orientation occurs as a process alternative to neoclassic in the context of world heterodoxia, which quickly spread in social science.

Highlighting institutional education as a separate area of sociocultural activity is determined by the factor of differentiation of institutional theory as a whole. A feature of institutional education is its orientation toward the individual and his/her transformation into a personality. The content of institutional education is revealed through the analysis of the institution, which includes a set of established customs, traditions, ways of thinking, behavioral stereotypes of individuals and social groups. The dynamics of socio-political, economic transformations in Ukraine requires a review of the foundations of national education and determination of the prospects for its development in the 21st century in the context of institutionalism.

Conclusions. One of the most important theoretical and methodological changes in the structure of humanitarian knowledge is the process of active development of the analytical and the discursive

інституціоналізму. Дослідна програма інституціоналізму увібрала в себе основні структурні елементи неокласики, яка орієнтує на пріоритет інтересів індивіда. В їх контексті відбувається процес становлення інституційної освіти. В її основі лежить поняття інституції, пов'язаної з культурним та ментальним розвитком народу. Для українського інституту освіти принципово важливим є визначення цільових установок, її ціннісних основ і предметного змісту. Сутність інституційної освіти полягає в тому, що вона є результатом комплексного міждисциплінарного підходу і системного аналізу сучасного навчального процесу.

Ключові слова: інституційна освіта, культура, суспільство, менталітет, навчання, система, цінності.

potential of the institutionalism concept. The research program of institutionalism has incorporated the basic structural elements of neoclassicism, which focuses on the priority of the interests of the individual. In their context, the process of institutional education is taking place. It is based on the concept of an institution related to the cultural and mental development of a people. For the Ukrainian institute of education, it is fundamentally important to determine the goals, its value bases and subject content. The essence of institutional education is that it is the result of a comprehensive interdisciplinary approach and a systematic analysis of the modern educational process.

Keywords: institutional education, culture, society, mentality, learning, system, values.

Актуальність теми дослідження. Динамічний поступ сучасного інформаційного світу, зміна соціально-політичних, культурних і ціннісних основ життя в багатьох відношеннях обумовлені процесом піднесення парадигми інституціональних перетворень. Загальновизнаним є факт впливу інституціоналізму на всі сфери життя суспільства, зокрема сферу освіти. Знаковості та масштабності активному прогресуючому розвитку інституційної освіти додає насамперед той факт, що в її основі лежать глибинні перетворення сучасної теорії освіти – зрушення в її змістовному наповненні, науковому баченні сутнісних основ педагогічного та соціально-культурного процесу. В цих умовах унеобхіднюється завдання визначення концептуальних основ вітчизняної теорії інституційної освіти.

Постановка проблеми. Гуманітарні науки сьогодні характеризуються зростанням ролі філософських досліджень по вивченню напрямків розвитку сучасної освіти в контексті суспільства знань. В результаті актуалізується завдання виявити, яким чином відбувається формування і розвиток інституційної освіти в Україні, її

впровадження в теорію і практику навчального процесу, відповідно до вимог глобальної цивілізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інституційної освіти вирішується в контексті загальної теорії інституціоналізму. Його класичну основу складають праці американських дослідників Т. Веблена, Дж. Коммонса, У. Мітчелла. До першої генерації раних американських інституціоналістів належать Дж. Дьюї, Дж. М. Кларк, Е. Богарт, а пізніше Дж. К. Гелбрейт, Р. Л. Хайлбронер, Е. Дюркгейм, К. Поланьї. Новий інституціоналізм, насамперед в галузі економічної науки, представляють Р. Коуз, Д. Норт та Р. Фогель. В українській науці проблеми інституціоналізму розробляють А. С. Гальчинський, Т. В. Гайдай, А. О. Маслов. Проблеми інституційної освіти знаходяться в центрі уваги Н. Фергюсона, В. Г. Кременя, В. П. Андрущенка, О. П. Кивлюк та ін. Разом з тим поза увагою дослідників залишилося вивчення проблеми впливу основних факторів на становлення інституційної освіти у вітчизняному освітньому просторі.

Постановка завдання. У зв'язку з динамікою зростання впливу інституційної теорії на розвиток і зміну параметрів соціально-економічного, політичного і культурного життя, що обумовлює зміну парадигм мислення, ціннісних основ епістемології, трансформуючи тим самим освітні технології, способи виховання і формування особистості, породжені інформаційною епохою, завдання даної статті полягає в аналізі сутності інституційної освіти як фактору становлення нової соціокультурної, політичної та інтелектуальної реальності, особливості якої визначаються креативами пізнання, сприйняття і розуміння.

Виклад основного матеріалу. З точки зору англійського історика Н. Фергюсона, головна відмінність західної цивілізації від іншого світу – його інститути. Західна Європа наздогнала Китай, який в XV столітті мав технологічні, культурні, демографічні та інші переваги, зокрема тому, що її політика і економіка були “в більшій мірі конкурентними”. Європейські країни досягли успіхів в адміністративному і військовому відношенні тому, що мережа, завдяки якій здійснилася наукова революція, склалася в християнському світі, а не в мусульманському. Бувші північноамериканські колонії досягли більших успіхів за південноамериканські тому, що англійські поселенці на Півночі вибрали такі “відносини власності” і такий спосіб “політичного представництва”, які суттєво відрізнялися від принесених в Південну Америку іспанцями і португальцями. В Північній Америці діяв режим “вільного доступу”, на противагу “обмеженому”, за якого суспільством управляють в інтересах замкнених еліт, які одержували економічну ренту [6, с. 45-46].

Таким же чином швидка і комплексна індустріалізація Заходу відобразила його інституційні переваги. Завдяки сформованим інститутам навіть після того, як промислова технологія стала майже повсюдно доступна, відмінності між Заходом та іншим світом збереглися і навіть посилилися. Європейський або північноамериканський робітник на стандартизованому обладнанні міг працювати продуктивніше за своїх східних колег, а його роботодавець швидше примножувати капітал. Інвестиції в науку, охорону здоров'я і народну освіту приносили значні дивіденди. А в тих країнах, де таких інвестицій не робили, люди залишалися бідними [6, с. 46].

Безумовно, технологічний успіх західного суспільства пояснюється перетворенням науки в соціальний інститут. Це означає її розмах і організацію, що привело до створення стрункої картини природних і соціальних явищ. Одночасно, відбувся перехід від невеликої кількості “вибраних” мудреців, які сакралізували свої заняття наукою (як Піфагор), до співдружності вчених, які спиралися в першу чергу на “експериментальний метод дослідження”. Загальне прийняття “експериментального методу відкривало для сотень і тисяч спеціалістів можливість збирати одержувані знання в єдиний інформаційний фонд, яким могли користуватися всі науки” [5, с. 292].

Таким чином, західне суспільство, спираючись на новосформовані інституційні основи як “правила гри” (Д. Норт), “основні політичні, соціальні, правові норми, які є базою для виробництва, обміну та споживання” [4, с. 145], на відміну від всіх інших суспільств, зуміло створити фундамент для “співробітництва вчених з різних областей знання в накопиченні величезних об'ємів перевіреного і організованого знання, на надійність якого можна було покластися” [5, с. 292-293], – зазначають Н. Розенберг і Л. Бірцделл.

В організації західної науки, поряд з демократичними принципами проведення досліджень, важливу роль відіграв інститут освіти, система якої була спрямована на безпосередню участь в професіоналізації знань. Такого роду знання активізували “удосконалення промислових технологій, для яких, в свою чергу, потрібно поступлення нових ідей, які обумовлюють інновації. А вони означають перетворення ідей в машини, верстати, фабрики тощо” [5, с. 297]. Наукові аспекти інноваційного процесу на Заході забезпечувалися за рахунок швидкого зростання як числа дослідницьких лабораторій, так і університетів, складових інституту освіти.

Не викликає сумніву, що однією з найвагоміших та найвизначальніших теоретико-методологічних змін у структурі гуманітарного знання є процес активного розвитку аналітико-

дискурсивного потенціалу концепції інституціоналізму. Масштабності всебічному розвитку інституціоналізму додає факт знаходження в його основі глибинних трендів сучасної теорії взагалі – трансформації в її структурній організації, зміні функцій, наукового світобачення та смислів пізнання. Всі вказані процеси відбуваються на фоні модернізації та диференціації власне самої інституційної теорії, її дослідницьких напрямків. В тому числі в напрямку аналізу проблем інституційної освіти, становлення якої обумовлено соціальною динамікою сучасного світу.

Зазначимо, що історично першою формою інституціоналізму як наукової концепції був “традиційний інституціоналізм”, апогей якого припав на кінець XIX – першу половину XX століття. Початок формування й розвиток інституційної теорії в цей період здійснювався в якості радикальної теоретико-методологічної альтернативи тогочасній соціальній, гуманітарній науці. Як зазначає Т.В. Гайдай, “генезис та формування інституціоналізму за своєю ідейною та концептуально-методологічною спрямованістю відбувалися як процес, альтернативний неокласиці в лоні світової гетеродоксії, яка швидко розповсюджувалася в суспільній науці” [1, с. 66]. Традиційний інституціоналізм ділиться на ряд течій – технократичну, юридичну і емпірико-прогностичну. До розробки інституційної проблематики (дослідження інституцій) та використання інституційного аналізу зверталися як економісти (Т. Веблен, У. Мітчелл, Дж. Коммонс, Р. Хайлбронер), так і соціологи (Е. Дюркгейм, К. Поланьї та ін.).

В останні десятиліття XX століття відбувається оновлення інституціоналізму, який постає “надзвичайно широкою інтелектуальною сферою, що обумовлено розширенням меж соціально-економічного аналізу в ході вивчення інституцій у площині міждисциплінарного перетину з іншими суспільними науками”. З іншого боку – “вивченням сукупності суспільних інституцій у їх генезисі, функціонуванні та еволюції” [1, с. 90].

Виокремлення інституційної освіти в якості окремого факту соціально-культурного життя обумовлено фактом структурування інституційної теорії в цілому. Широкий спектр класифікаційних підходів, що характеризують інституційну освіту, мають як сутнісні, так і чисто формальні відмінності. Існуючі класифікаційні розбіжності носять як онтологічний (об’єктивно-предметне розгалуження), так і гносеологічно (методологічна розгалуженість) обумовлений характер. Вони зустрічаються як серед представників різних течій інституціоналізму, так і його дослідників. Насамперед тих, хто включає в простір своїх досліджень предмет інституційної освіти.

Для розуміння суті інституційної освіти потрібно враховувати філософсько-методологічні установки інституційної теорії загалом.

Вони мають витoki у філософській системі Д. Юма, який, здійснивши кореляцію економіки, права і етики, “заснував єдність цих трьох соціальних наук, яка базується на принципі рідкості та результуючого конфлікту інтересів, на протизагу Адаму Сміту, який ізолював економіку від інших наук, передбачаючи божественне провидіння, земне багатство та результуючу гармонію інтересів” [1, с. 98].

Важливо враховувати, що в процесі свого становлення в якості власної філософської основи традиційний інституціоналізм прийняв евристичні ідеї прагматизму. Як відомо, інтелектуальне лідерство у формулюванні вихідних положень філософії прагматизму займає американський вчений Ч. Пірс. Серед його популяризаторів і послідовників особливе місце належить філософу і педагогу Дж. Дьюї, якого по праву відносять до представників інституційної освіти [1, с. 99].

Про це свідчить його характеристика трансформації людини в історичному процесі. Підкреслюючи як доцільність визнання цінність уроків минулого, Дж. Дьюї наголошує, що “практичні і теоретичні акценти на мінливих імпульсах людської істоти, які відрізняють людей один від одного, проявляючись в ініціативі, творчості і енергійній активності, є цінностями, неминучі і обов’язкові в наявності і при будь-якому соціальному порядку в майбутньому” [2, с. 206]. Визначальна роль в становленні цього порядку належить інституту освіти, порівняно з якою жоден з інших інститутів – церква, право, держава тощо “не міг стати перешкодою для наступаючих великих змін” [2, с. 206].

Виходячи з філософсько-методологічних засад інституціоналізму, можна вважати особливістю інституційної освіти її орієнтацію на індивіда, перетворення його на особистість. В цьому її відмінність від методологічного індивідуалізму (одного з джерел інституціоналізму), для якого індивід є вихідною, найменшою, неподільною частиною суспільства, певної соціально-економічної і культурної спільноти. В такій якості він є основою й точкою відліку для дослідження типових людських дій, поведінки, здійснення соціальних виборів та їх результатів. Методологічному індивідуалізму протистоїть методологічний принцип холізму, для якого “поведінка індивідів пояснюється характером соціальної системи, елементами якої виступають соціальні цінності, наділені якісними характеристиками, відмінними від характеристик індивідів, які входять до їх складу. Тому динаміка соціальних систем та соціальних спільнот вважається незалежною від поведінки індивідів, не редукується до її індивідуальних складових” [1, с. 105]. Власне, це має безпосереднє відношення до освіти традиційної, зокрема індустріальної епохи, орієнтованої не на формування особистості, а індивіда, потрібного для виконання тих чи інших функцій.

Дослідна програма нового інституціоналізму увібрала в себе основні структурні елементи “жорсткого ядра” неокласики, яка орієнтує на ендогенний характер переваг індивідів, їх максимізуючу цілераціональну поведінку, орієнтовану на мінімізацію витрат та максимізацію результату. З позицій методологічного індивідуалізму соціальні процеси розкриваються представниками нової інституційної теорії через пріоритет інтересів, потреб, мотивів поведінки та економічного вибору окремих соціальних суб’єктів, а вже з них виводиться інтерпретація інституцій та інституційних змін. Для освіти вказана особливість має особливе значення. Адже, незважаючи на “тверду віру” в здатність індивідів до самоуправління, потрібно все ж таки враховувати, – зазначає Дж. Дьюї, – що “це тільки здатність, а не досконалий вроджений дар, і єдиним засобом для перетворення такої здатності в дійсність є всезагальна освіта” [2, с. 165].

У своїх міркуваннях Дж. Дьюї стверджує, що освіта є “порятунком”, “ноєвим ковчегом”, без якого людство “поглине потоп”. Але з появою нових соціальних інститутів постає завдання, яке “прийняло навіть більш актуальну і складну форму, – поставити ці інститути на службу демократичному суспільству, демократичному образу життя” [2, с. 165]. Оскільки в центрі демократичного способу життя, його цінностей знаходиться людина, то це означає її спрямованість на реалізацію своїх інтересів.

Дане положення повертає нас до в’яснення вихідної категорії інституційних досліджень – інституції. Вона – основний об’єкт, “аналітичний інструмент”, центральне поняття інституційної теорії. З точки зору лауреата Нобелівської премії (1974) Ф. фон Гаєка, інституції утворюються декількома типами правил, що структурують взаємодію між людьми і таким чином забезпечують узгодженість їх очікування. “...Підкоряючись певним правилам поведінки, – зазначає Ф. фон Гаєк, – ми вписуємось у гігантську систему інституцій та традицій: економічних, правових та моральних...” [8, с. 29]. “Різні структури, традиції, інституції та інші компоненти цього соціального порядку, продовжує далі автор, виникали поступово як варіації тих чи інших способів поведінки” [8, с. 32]. Генезис та подальший розвиток інституцій пов’язаний з цивілізаційним та культурним розвитком націй. Отже, і людини.

Таким чином, під інституцією розуміється переважно сукупність усталених звичаїв, традицій, способів мислення та поведінкових стереотипів індивідів, соціальних груп та суспільства в цілому. Це – вироблені попереднім соціальним та культурним розвитком і успадковані наступними його етапами “усталені ментальні та поведінкові зразки, релігійні норми, національна самобутність, традиції, що регулюють, унормовують на звичаєвому та правовому рівні людську взаємодію” [1, с. 142-143]. В даному

контексті мова йде про національні, ментальні особливості людини або спільноти, виховані, сформовані впродовж тривалого часу під впливом культурних, етнічних, релігійних, моральних та інших чинників.

Одним з найважливіших структурних елементів інституції є поняття “ментальності”, уведене в науковий обіг гуманітарного знання інтелектуальними зусиллями французьких вчених-істориків, представників школи “Анналів”, Л. Февром, М. Блоком, Ф. Броделем, Р. Мандру та ін.. Вони розробляли історико-психологічний та соціально-антропологічний напрямки інституції. Під ментальністю ними розуміється сукупність “глибинних соціально-психологічних цінностей, установок, реакцій, що формують способи “бачення” і розуміння світу, уявлень людей, які належать до тієї або іншої національної, культурної, історичної спільноти... А також способи мислення, повсякденний образ індивідуальної і колективної спільноти” [1, с. 143].

Інституції як усталені навички мислення (Т. Веблен), “переважаючий і стійкий спосіб мислення чи дії”, “низки суспільних звичаїв” (У. Гамільтон) визначають “процедури”, “звичаї”, тобто соціальні рамки, стандарти рутини, які забезпечують соціально-економічне, культурне функціонування суспільних груп, соціальних спільнот, суспільства в цілому [1, с. 153].

Інституції утворюють на тривалий час суспільний порядок, устрій. Ствердження інституту освіти був надзвичайно важливим “стрибком” в історії людства. В його основі знаходяться як мінімум три кардинальних і постійно діючих мотиви. По-перше, подолання соціального патерналізму залучало всіх громадян до знань, освіченості, стандарти якої постійно зростали, що відкривало вхід в простір “аристократизму духу” як виразу самоповаги, гідності і громадянської зрілості індивідів. По-друге, консолідація народу в націю вимагає нейтралізації станових, релігійних, моральних конфліктів і вироблення мови суспільної комунікації, яка може об’єднувати людей, незважаючи на істотні відмінності. Нею стає мова раціонального мислення. По-третє, розвиток виробництва, як в індустріальну, так і постіндустріальну, інформаційну епоху вимагає грамотних, знаючих, освічених працівників. Підготовка, формування широкого кругозору, необхідних для професійної діяльності – важлива функція сучасної освіти. Отже, “загальна, єдина в своїх основах система освіти – один з найважливіших устоїв, соціальних інститутів сучасного суспільства, які у значній мірі забезпечують його моральну зрілість, єдність, взаєморозуміння, добробут” [7, с. 10].

Визначення вказаної мети інституту освіти загалом має актуальне значення для розвитку української інституційної освіти. Для її розуміння потрібно враховувати становлення традиційної української ментальності, яка у діапазоні шкали цінностей від

колективізму до індивідуалізму більше тяжіла до європейських цінностей. За такими характеристиками, як індивідуалізм, прагнення до економічної самостійності, антиетатизм, сприйняття статку тощо, вона “у своїй вихідній потенції історично була досить конгруентна європейській. В історичному часовому континуумі ментальність, разом з іншими елементами неформального інституційного середовища, формує довгострокову кумулятивну спадкоємність інституційного розвитку суспільства (народу), детермінуючи тим самим його основну траєкторію. У взаємодії з іншими неформальними інституціями ментальність обумовлює інституційну спадкоємність історичної ретроспективи й перспективи системного моделювання економіки” [1, с. 264], – підкреслює Т.В. Гайдай. А також, безумовно, політики, культури, освіти.

Проблема інституційної освіти в Україні – це питання інституційної зрілості самого українського суспільства. Коеволюція природних, соціальних і культурних систем повинна змінити парадигму “панування” людини над природою, суспільством і собою. Одночасно у відносинах між людьми, спільнотами, групами, етносами тощо повинна встановитися культура діалогу і узгодження різних інтересів, терпимості, плюралізму цінностей, а не моральних і культурних розбіжностей. Подібна установка відповідає в загальних основах ментальності українського етнотипу: прагнення до незалежності, тобто свободи самовиразу, антиавторитаризм, толерантність, моральна відповідальність, культурна самодостатність, працьовитість, схильність до естетизації діяльності і побуту. Все це має безпосереднє відношення до освітньої діяльності, спрямованої до формування і встановлення певного, насамперед європейсько-цивілізаційного, порядку в українському суспільстві [3].

Зрозуміло, що реалізація вказаних принципів в предметному змісті і ціннісному забезпеченні є справою величезної складності і тривалості. Проголошені в якості основоположних принципів реформи освіти в Україні демократизація і гуманітаризація не завжди узгоджуються з суперечностями реальної ситуації як в навчальній практиці, так і в країні в цілому. Причому не “зовнішніми” суперечностями, які “на виду”, які ми спостерігаємо в політиці, управлінні, економічних процесах, а “внутрішніми”. Вони обумовлені, зокрема, “канонічністю” і заангажованістю “правильних” слів про навчання, творчість, компетентність тощо. Сутність інституційної освіти в тому, що вона в цілому є “полем комплексних досліджень, міждисциплінарного підходу і системного аналізу, оскільки є інституціональним об’єктом, який входить в соціальну систему, тому і системні її основні проблемні ситуації” [7, с. 16].

Динаміка соціально-економічних, політичних, ментальних перетворень в Україні вимагає перегляду філософських основ освіти і відповідь на питання: яка освіта потрібна людині ХХІ століття? І

якою повинна бути цінність самої людини і престиж освіти в суспільстві? Яким воно повинно бути по змісту і по формі, що зберегти з минулого в якості основи і від чого потрібно відмовитися? В характеристиці вищеназваних напрямків і відповідях на доленосні проблеми освіти принципово важливими є вихідні позиції. А саме: потрібно визначити, в якому цілісному інституційному середовищі, в його соціокультурних, історичних, національних, ментальних складових існує і розвивається українська система освіти.

Це важливо не лише для розуміння цільових установок освіти, її ціннісних основ і предметного змісту, її рівнів, форм і міри доступності різним соціальним індивідам. Тобто різним категоріям населення суспільства. Це передбачає класифікацію і відбір предметного змісту, знань, які забезпечують інформаційний “багаж” і розвиток особистісних здібностей, а також ціннісне, смисложиттєве обґрунтування мотивацій діяльності. Все це передбачає, як вже зазначалося, відповідне інституційне середовище, в якому відбувається соціалізація індивіда. Якою буде соціалізація – пасивною і наслідуваною, чи активною і творчою, залежить від інституційних засад життя.

Для успішної трансформації української освіти необхідне, насамперед, чітке усвідомлення інституційної структури реформованої самої освітньої системи. Вона включає конституційні та політико-правові норми, загальні соціально-культурні і правові рамки освіти, систему відносин між суб'єктами освіти, яка ґрунтується на свободі вибору конкурентних механізмів в самому освітньому середовищі. Якість створюваної інституційної освітньої системи є вагомим чинником формування модерного, відповідного до вимог сучасного інформаційного світу, навчально-педагогічного середовища в Україні. Безумовно, стабільні та “прозорі” інституції забезпечують продуктивну роботу ринкових механізмів, вони важливі для успішної та результативної реалізації координації економіки, політики, культури і освіти. Слабке та невизначене інституційне середовище гальмує процеси реформування [1, с. 265]. В тому числі освіти.

Все зазначене спонукає до більш глибокого вивчення потенціалу інституційної освіти з метою створення захисних механізмів від соціальних негараздів і культурної деградації. В свою чергу це передбачає наявність адекватних засобів і освітньо-виховних технологій. Однак вказане може залишитися “мертвою” схемою, якщо “не буде персоніфіковано в привабливих образах людини, із поліфонії яких складається бажаний ідеал, яким людина хоче стати. І це бажання стимулює розвиток стійкої мотивації освіти” [7, с. 18]. Одним із проявів інституційної освіти і є енергія мотивації до одержання знань і навчання.

Важливим суб'єктом інституційних перетворень в освіті виступає держава. Призначення різних гілок державної влади в даному контексті полягає в реалізації системи конкурентних освітніх закладів у всій різноплановості їх інституційного змісту: правового, світоглядного, соціального, виховного, ціннісного тощо. Держава має спрямувати свою діяльність на укорінення базових засад інституційного середовища: економічної та індивідуальної свободи, конкуренції, чітко визначених прав власності, ефективного механізму їх захисту, системи загальнолюдських цінностей. Сучасна українська держава має гарантувати дотримання інституційного правопорядку, забезпечити ефективну дію механізмів регулювання економіки, культури, освіти. В кінцевому рахунку, це приводить до чіткої взаємодії інформаційних, організаційних, правових, економічних заходів розвитку і вдосконалення інституційної освіти.

Висновки. Одна з найважливіших теоретико-методологічних змін в структурі гуманітарного знання є процес активного розвитку аналітико-дискурсивного потенціалу концепції інституціоналізму. Дослідна програма інституціоналізму увібрала в себе основні структурні елементи неокласики, яка орієнтує на пріоритет інтересів індивіда. В їх контексті відбувається процес становлення інституційної освіти. В основі інституційної освіти лежить поняття інституції, пов'язаної з культурним та ментальним розвитком народу. Для українського інституту освіти принципово важливим є визначення цільових установок, її ціннісних основ і предметного змісту. Сутність інституційної освіти полягає в тому, що вона є результатом комплексного міждисциплінарного підходу і системного аналізу сучасного навчального процесу.

Список використаних джерел:

1. Гайдай, ТВ., 2008. 'Парадигма інституціоналізму : методологічний контекст : монографія', К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 296 с.
2. Дьюи, Д., 2003. 'Реконструкция в философии. Проблемы человека', М. : Республика, 494 с.
3. Кремень, ВГ., 2009. 'Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору', К. : Педагогічна думка, 520 с.
4. Норт, Д., 2000. 'Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки', К. : Основи, 198 с.
5. Розенберг, Н., Бирцелл, ЛЕ., 2015. 'Как Запад стал богатым : экономическое преобразование индустриального мира', М. : Челябинск : Социум; ИРИСЭН, 448 с.
6. Фергюсон, Н., 2014. 'Цивилизация. Чем Запад отличается от остального мира', М. : АСТ : CORPUS, 544 с.
7. Пружинин, БИ., ред., 2009. 'Философия, культура, образование (материалы «круглого стола»)', Вопросы философии, № 3, С. 3-54.

8. Хайек, ФА., 1992. 'Пагубная самодеятельность. Ошибка социализма', М. : *Новости*, 304 с.

References:

1. Hayday, TV., 2008. 'Paradyhma instytutsionalizmu : metodolohichnyy kontekst : monohrafiya (Paradigm of Institutionalism : Methodological Context : A Monograph)', К. : *Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr «Kyiv's'kyi universytet»*, 296 s.
2. D'yui, D., 2003. 'Rekonstruktsiya v filosofii. Problemy cheloveka (Reconstruction in Philosophy. Problems of Man)', М. : *Respublika*, 494 s.
3. Kremen', VH., 2009. 'Filosofiya lyudynotsentryzmu v stratehiyakh osvitynoho prostoru (Philosophy of Human-Centrism in Educational Space Strategies)', К. : *Pedahohichna dumka*, 520 s.
4. Nort, D., 2000. 'Instytutsiyni, instytutsiyna zmina ta funktsionuvannya ekonomiky (Institutions, Institutional Change and the Functioning of the Economy)', К. : *Osnovy*, 198 s.
5. Rozenberg, N., Birtsdell, LE., 2015. 'Kak Zapad stal bogatym : ekonomicheskoye preobrazovaniye industrial'nogo mira (How the West Grew Rich : The Economic Transformation of the Industrial World)', М. : Chelyabinsk : *Sotsium; IRISEN*, 448 s.
6. Fergyson, N., 2014. 'Tsivilizatsiya. Chem Zapad otlichayetsya ot ostal'nogo mira (Civilization. How the West Is Different from the Rest of the World)', М. : *AST : CORPUS*, 544 s.
7. Pruzhinin, BI., red., 2009. 'Filosofiya, kul'tura, obrazovaniye (materialy «kruglogo stola») (Philosophy, Culture, Education (Materials of the "Round-Table Discussion"))', *Voprosy filosofii*, № 3, S. 3-54.
8. Khayyek, FA., 1992. 'Pagubnaya samodeyatel'nost'. Oshibka sotsializma (Self-destructive. The Error of Socialism)', М. : *Novosti*, 304 s.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.18(11-12)-3

УДК 378.15

ОСОБЛИВОСТІ НОВИХ ВИМІРІВ ДУХОВНОСТІ В ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

THE NEW DIMENSIONS FEATURES OF SPIRITUALITY IN THE POST-SOVIET EDUCATIONAL SPACE

О. С. Цибулько

Актуальність теми дослідження. Ідея духовності завжди займала важливе місце у традиційній освіті. Джерелом духовної думки спочатку вважалося православ'я, але після зміни вектору духовності, джерелом стала

Urgency of the research. The idea of spirituality has always occupied an important place in traditional education. Orthodoxy was originally considered to be the source of spiritual thought, but after the change in the vector of spirituality,

комуністична ідеологія. Моральна модель тогочасного суспільства полягала в створенні не тільки ідеалу людини, але й в будівництві ідеального світу для існування. Сама ідея духовності, яка була занадто перекошена радянським режимом, зазнала настільки значних змін, що стала ледь пізнавана. В той же час інтерес до різного роду навчань і нетрадиційних релігій привів суспільство до повної духовної дезорієнтації, в якій стали виникати нові, невідомі ідеали і цінності. У зв'язку з цим, в 90-і роки ХХ ст. активно досліджувалися аспекти феномену духовності і розглядалися з різних точок зору. Особлива увага приділялася вивченню сутності феномену духовності і різних сторін його проявів і функціонування в педагогічному середовищі. Ця наукова новизна того періоду стала міцною платформою для будівництва певних аспектів педагогічної думки.

Постановка проблеми. У зв'язку з певними змінами у всіх сферах життя радянських людей, які відбулися у 90-роках минулого століття виникла потреба осмислення духовності у педагогічному вимірі. З'явилися різні течії та напрямки розуміння духовності в освіті та вихованні. Разом з тим, праць присвячених дослідженню особливостей нових вимірів духовності в пострадянському освітньому просторі немає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для написання статті були використані праці І. Бега, А. Богуш, С. Кримського, О. Сухомлинської. Разом з тим, ідейною основою роботи є спеціальні дослідження з

communist ideology became the source. The moral model of the society of the time was to create not only the ideal of man, but also the construction of an ideal world for existence. The idea of spirituality, which was too distorted by the Soviet regime, underwent such a significant change that it became barely recognizable. At the same time, interest in various kinds of teachings and non-traditional religions led the society to complete spiritual disorientation, in which new, unknown ideals and values began to emerge. In this regard, in the 90s of the XX century aspects of the phenomenon of spirituality were actively researched and viewed from different perspectives. Particular attention was paid to the study of the essence of the phenomenon of spirituality and various aspects of its manifestations and functioning in the pedagogical environment. This scientific novelty of the period became a solid platform for building certain aspects of pedagogical thought.

Target setting. Due to certain changes in all spheres of life of the Soviet people, which took place in the 1990s, there was a need to reflect on the pedagogical dimension of spirituality. Different trends and directions of understanding of spirituality appeared in education and upbringing. However, there are no works devoted to the study of the features of new dimensions of spirituality in the post-Soviet educational space.

Actual scientific researches and issues analysis. The works of I. Beh, A. Bogush, S. Krymsky, O. Sukhomlinska were used to write the article. However, the ideological basis of the work is special studies on certain aspects of the problem.

окремих аспектів зазначеної проблеми. Однак, праць, присвячених саме дослідженню духовності в пострадянському освітньому просторі, немає.

Постановка завдання.

Дослідження особливостей нових вимірів духовності в пострадянському освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У статті розглядається питання особливостей нових вимірів духовності у пострадянському освітньому просторі. Особлива увага приділяється аналізу світської та релігійної (православної) педагогіки. У статті виявлені закономірності розвитку духовності у пострадянському освітньому просторі.

Висновки. Отже, необхідно виділити основні розбіжності в виховних позиціях світської і православної педагогіки. Буття людини розуміється світською педагогікою як обмежений часом період, обмежений часом людського існування, закінчений і самоцінний. Світське виховання зводиться до формування “гармонійно розвиненої особистості”, тобто до розвитку сили душі – розуму, волі, почуттів, і ідеалом для неї є образ людини з блискучою ерудицією, сильними пристрастями і волею. Ідеї православної педагогіки зосереджені навколо буття людини у вимірах “вічності” та “безсмертя”, отже головною ідеєю виховання стає формування конкретної особистості, відповідальної перед всім світом не тільки за своє життя, а й за історичну та культурну спадщину власного народу. Вона визнає реальність духовного світу і духовної основи людини, а поняття

However, there are no works devoted to the study of spirituality in the post-Soviet educational space.

The research objective.

Investigation of features of new dimensions of spirituality in the post-Soviet educational space.

The statement of basic material. The article deals with the peculiarities of new dimensions of spirituality in the post-Soviet educational space. Particular attention is paid to the analysis of secular and religious (Orthodox) pedagogy. The article reveals the patterns of spiritual development in the post-Soviet educational space.

Conclusions. Therefore, it is necessary to highlight the main differences in the educational positions of secular and Orthodox pedagogy. Secular pedagogy understands human life as a time period, limited by the limits of earthly existence, complete and valuable. Secular education boils down to the formation of a “harmoniously developed personality”, that is, to the development of the power of the soul - mind, will, feelings, and the ideal for it is the image of a person with brilliant erudition, strong passions and will. Orthodox pedagogy examines human existence in the categories of “eternity” and “immortality” and directs upbringing to a specific person, bound by responsibility to God not only for his life, but also for the preservation and development of the historical and cultural traditions of the people. It recognizes the reality of the spiritual world and the spiritual basis of man, and the concepts of good and evil are

добра і зла носять в ній абсолютний характер. Така виховна система сприяє цілковитому відновленню бінарного типу мислення, яке є гарантом життєздатності та духовного здоров'я. Вона стверджує поняття святості, добра, справедливості не шляхом зовнішніх заборон, а шляхом вироблення внутрішньої мотивації і потреби докорінних змін свого світорозуміння і способу життя.

Ключові слова: духовність, світська педагогіка, православна педагогіка, релігійна педагогіка, пострадянський освітній простір.

absolute in it. Such an educational system contributes to the complete restoration of binary thinking, which is a guarantee of vitality and spiritual health. It affirms the notion of holiness, goodness, justice, not by way of external prohibitions, but by the development of intrinsic motivation and the need for profound changes in one's worldview and way of life.

Keywords: spirituality, secular pedagogy, orthodox pedagogy, religious pedagogy, post-soviet educational space.

Актуальність теми дослідження. Ідея духовності завжди займала важливе місце у традиційній освіті. Джерелом духовної думки спочатку вважалося православ'я, але після зміни вектору духовності, джерелом стала комуністична ідеологія. Моральна модель тогочасного суспільства полягала в створенні не тільки ідеалу людини, але й в будівництві ідеального світу для існування. В ті часи високо цінувалися працьовитість, відповідальність, чесність як інструменти для створення досконалого світогляду, але з моменту розпаду Радянського Союзу колишні набутки були знищені, а розробка нової системи духовних цінностей не здійснювалася. Сама ідея духовності, яка була занадто перекошена радянським режимом, зазнала настільки значних змін, що стала ледь пізнавана. В той же час інтерес до різного роду навчань і нетрадиційних релігій привів суспільство до повної духовної дезорієнтації, в якій стали виникати нові, невідомі ідеали і цінності. У зв'язку з цим, в 90-і роки ХХ ст. активно досліджувалися аспекти феномену духовності і розглядалися з різних точок зору. Особлива увага приділялася вивченню сутності феномену духовності і різних сторін його проявів і функціонування в педагогічному середовищі. Ця наукова новизна того періоду стала міцною платформою для будівництва певних аспектів педагогічної думки.

Постановка проблеми. У зв'язку з певними змінами у всіх сферах життя радянських людей, які відбулися у 90-роках минулого століття виникла потреба осмислення духовності у педагогічному вимірі. З'явилися різні течії та напрямки розуміння духовності в освіті та вихованні. Разом з тим, праць присвячених дослідженню особливостей нових вимірів духовності в пострадянському освітньому просторі немає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для написання статті були використані праці І. Беха, А. Богуш, С. Кримського, О. Сухомлинської. Разом з тим, ідейною основою роботи є спеціальні дослідження з окремих аспектів зазначеної проблеми. Однак, праць, присвячених саме дослідженню духовності в пострадянському освітньому просторі, немає.

Постановка завдання. Дослідження особливостей нових вимірів духовності в пострадянському освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще до розпаду Радянського Союзу вчені-педагоги здійснювали певні критичні судження на адресу існуючої в ті часи системи освіти, адже вважалося, що вона знаходиться на межі кризової ситуації. Наближення занепаду командно-адміністративної системи і вичерпаність ресурсів її розвитку позбавляло тогочасну школу її основних джерел – громадської ініціативи та внутрішнього різноманіття. Відзначалася також критика атеїстичного виховання, через що згодом атеїзм, як ідеологія більше не панував в умах радянських людей, та його місце зайняла зовсім інша картина світу. Більш широко і вільно практикувалося безпосереднє вивчення релігійного світогляду, а діяльність з науково-атеїстичним вихованням учнів була практично повністю припинена.

У сфері педагогічної діяльності велике значення мало прийняття закону про свободу совісті. Було прийнято постанову про перегляд навчальних програм на предмет усунення з них антирелігійної пропаганди. З причини того, що процес перегляду сильно затягнувся, потрібно було чимало часу для створення альтернативи радянській системі виховання. З метою відновлення процесу розвитку духовності, було запропоновано введення особливого предмета, який знайомив би дітей з основами православної віри і релігійного світогляду, але з боку представників системи освіти було лише визнання необхідності введення предмета релігієзнавства в школі, який дасть мінімум знань про світові релігії, але і не стане нав'язувати переваги однієї віри над іншими. Школа, відмовившись від атеїзму, вперто не допускала до себе релігію, що призвело, зрештою, до утворення ідеологічного вакууму без стійких моральних основ.

В період спроби відновлення та становлення нових аспектів духовності у навчанні проглядалися три напрямки осмислення даного феномену – світський, релігійний, неорелігійний.

Зі світської позиції “духовність розглядалась як явище, що представляє собою вищий прояв моральності в людині. Найчастіше духовність асоціювалася з такими якостями людської особистості як освіченість, громадянськість, інтелектуальність, культурність, жага пізнання, прагнення до самоаналізу і самовдосконалення, совісність, самовіддача, багатство внутрішнього світу, творча самореалізація.

Характерним для світського осмислення феномена духовності було прагнення “олюднити” духовні ідеали, максимально співвіднести їх з людською природою, виключивши будь-які релігійні складові. Релігія, як початковий носій і хранитель духовності сприймався в світських наукових колах лише як доповнення до наукового світогляду. Низкою дослідників того періоду було виявлено, що наука покликана відокремити з релігії концентрат моральності і духовності та привнести його в науковий світогляд, звільнивши при цьому від самої релігії” [4, с. 15]. Такий шлях заздалегідь був приречений, адже самі по собі релігійні моральні цінності втрачають своє значення в чужому для них середовищі, у відриві від своєї основи – віри в Бога.

Релігійне спрямування пов’язувало відродження духовності з відродженням релігійного життя в суспільстві, а занепад духовності та моральності – з багаторічною атеїстичною пропагандою. Представники цього напрямку розглядають “феномен духовності з точки зору традиційної православної віри. Згідно з православним світоглядом, тільки союз з Богом приносить людині справжній мир і злагоду у душі, що виявляється в житті по совісті, смиренності, милосерді, в моральній чистоті душі і серця. Даний концепт дотримувався ідеї про провідну роль церкви в справі духовного відродження, особливо в галузі освіти. Представники цього напрямку наполягали, що православ’я як моральне ядро держави мало знову зайняти своє місце, але без впливу на підростаюче покоління це було неможливо” [6, с. 5]. Полеміка між світським і релігійним підходами найчастіше стосувалася питань про міру впливу церкви на шкільну систему освіти. Необхідність створення нових основ виховання, які раніше базувалися на моралі атеїзму, призводили до пошуку нової системи світогляду, яка відповідала б сучасним вимогам суспільства і заповнила б ідеологічний вакуум, який утворився через різність думок і світоглядів.

Найменш чисельну групу складали послідовники неорелігійного спрямування, яке ще називають псевдонауковим, окультизмом або містичним. Основою даного напрямку є ідея про конструктивне, творче осмислення духовної спадщини, певний синтез духовного потенціалу всіх релігій і навчань. Феномен духовності розуміється як щось універсальне, об’єднане новою релігійною системою

Питання проблеми взаємодії релігії і школи полягало в тому, що з одного боку, релігія розглядалася як необхідний елемент національної культури, з яким зв’язується духовне відродження суспільства, формування історичної та національної самосвідомості, з іншого – зберігалася негативне ставлення до релігії, викликане властивим радянському періоду і не зжитим войовничим атеїзмом. Інструментом подолання цих бар’єрів використовувалася ідея з приводу того, що процес релігійно-моральної освіти не повинен

нав'язувати ту чи іншу релігію, але він має бути покликаним створити умови для вільної реалізації вибору між вірою і невір'ям. Вільна від ідеології школа не може пропагувати ту чи іншу релігію, але дати базове уявлення про них вона зобов'язана – адже зробити вибір дитина може лише тоді, коли в своєму розпорядженні має достатній обсяг інформації.

Проте найголовнішим гальмом розвитку не тільки економічної, але і культурної складової країни того періоду вважалася ідеологія особистості, яка базувалася на принципі особистісного збагачення. Ідеї егоїзму, які були зведені на п'єдестал цінностей, призводили до того, що можливості виховати морального громадянина країни зводилися до мінімуму, тим більше на тлі пріоритету навчання над вихованням.

Таким чином стає зрозумілим той факт, що шляхи порятунку підростаючого покоління від аморальності і вседозволеності в більшості своєму були припинені, а процес виховання практично не здійснювався. Школа зробила ставку на інтелект, розумові здібності, але в плані формування особистості діти були надані самі собі.

Зміст феномена духовності в педагогічній сфері зазнав глибоких змін лише зі зміною комуністичного державного режиму на демократичний лад. Нова політика дозволила вільніше розглядати межі духовності, не обмежуючись атеїстичним змістом, але розширюючи розуміння самого феномена духовності релігійними і містичними поглядами. З іншого боку, різноманітність в інтерпретації феномена духовності спричинила втрату єдиного, загальноприйнятого сенсу використовуваної термінології – феномен духовності став розумітися і як прилучення до культурних надбань людства, і як шлях релігійного вдосконалення, і як спосіб морального самовиховання. У педагогіці минулого століття тенденції до роздроблення єдиного загального розуміння феномену духовності на безліч приватних теорій відбилися з особливою силою. У систему освіти стали активно впроваджуватися ідеї православного тлумачення феномена духовності, які поклали початок відродженню релігійної педагогічної думки в освіті.

Дев'яності роки минулого століття стали початком становлення нової ідеології, яка полягала у свободі людського світогляду і можливості визволилися від наслідків “складного” комуністичного періоду. Минуле століття являє собою плідний ґрунт для розвитку і становлення такого соціокультурного феномену як духовність, зміст якого зовсім не обмежувався тим чи іншим визначенням, але був настільки неоднозначним, що вимагав нового осмислення. У цей же час спостерігалася боротьба з односторонніми атеїстичними поглядами на виховання, через що припинилася позанавчальна діяльність з науково-атеїстичного виховання учнів, формування атеїстичної переконаності через факультативи, гуртки, інші

позакласні заняття. Вперше за історію існування радянської школи впроваджувалася практика вивчення релігійного світогляду, як важливого компоненту тогочасного науково-культурного життя людей. Також питання взаємозв'язку релігії і духовності постали дуже актуальними.

Хоча “релігія визнавалася невід’ємним компонентом загальнолюдської і національної культури, джерелом і хранителем духовних цінностей, однак зв’язок духовності з релігією не розглядався як нерозривна ланка. Феномен духовності розглядався як самостійне явище, яке існує не лише в межах школи, але і поза ними. Це пов’язано з тим, що воно існувало як вищий прояв культури, багатство людської сутності, здібність до творчого мислення та спосіб отримання справжнього естетичного виховання” [1, с. 29].

З одного боку спостерігався тісний взаємозв’язок учителя з проявом його людяності в педагогічній діяльності, пробудженням професійної творчості та професійної рефлексії, жагою пізнання, прагненням до самоаналізу і самовдосконалення, з іншого – підіймалося важливе питання про пошук альтернативи релігійному феномену духовності, яке полягало в людській духовності, відокремленої від божественного начала і максимально “олюдненій”. Даний постулат був висунутий з метою оприлюднити той факт, що для повноцінної духовної реалізації особистості необхідно, перш за все, організувати своє життя згідно з принципом природної концепції, і тільки потім, якщо це можливо, відповідно до релігійних заповідей. Така версія бере свій початок з ідеї про те, що спочатку людина проявляє себе як природну істоту, забезпечує своє життя необхідними надбаннями, і лише потім отримує духовне мислення.

Окрім вищевказаної думки існує низка інших – схожих та протилежних. Деякі філософи та мислителі розглядають питання духовності як щось окреме від віри, тобто, наприклад, читання класичної літератури або прослуховування опери, а церква наголошує на тому, що Бог та феномен духовності єдині, та не можуть відокремлюватися один від одного.

Велика кількість інформації та поглядів змушувала людей більш глибоко вивчати це питання, аналізувати вже існуючі елементи духовності, згадувати минулий досвід країни та приймати конкретну позицію лише згідно власному світосприйняттю. Багатьма людьми релігія сприймалася як “цілющий” інструмент проти кризи моральності, тому вони обирали шлях життя у вірі, ніж перебування у невір’ї.

Духовність розглядалася також як “культурно-історичний аспект життя, тому що спостерігалася поява великої кількості літературного, музичного та художнього надбання у той період, коли школи сповідували практику духовного виховання. Це пов’язувалося з тим, що православ’я було важливою частиною виховання та

розвитку дітей, які згодом набували певного досвіду для створення “високоморальних” речей” [2, с. 19]. Тобто педагог, який на своїх уроках вдавався до духовних ідей, мав позитивний вплив на характер виховання своїх учнів.

Перед сучасною педагогічною громадськістю стоїть завдання духовно-морального виховання дітей і молоді. Але до тих пір, доки не буде однозначного визначення, що саме мається на увазі під духовно-моральним вихованням, здобути чіткого розуміння цього питання буде неможливо. Для цього потрібно спочатку розглянути в педагогічному аспекті феномени духовності і моральності, а на їх основі можна буде визначити і головні відмінності самих принципів духовно-морального виховання.

Згідно сучасних досліджень, світська педагогіка не має конкретної відповіді щодо питання визначення поняття духовності у навчанні. Деякі наголошують на тому, що “духовність полягає в здатності людини пізнавати оточуюче середовище і пов’язує духовність особистості з гуманізмом і моральними цінностями, з включенням індивіда в сферу духовної діяльності, під якою розуміється сукупність естетичних, моральних, правових та інших поглядів на людину і навколишній світ, інші вважають, що духовність людини проявляється в потребі і здатності пізнавати саму себе, своє місце в світі, в прагненні створювати нові форми суспільного життя відповідно до пізнаних законів людської природи” [3, с. 22].

Розкриваючи змістовну основу духовно-морального виховання, дослідники розглядають питання “душі” та “духу”. “Дух” розкривається як внутрішня сутність особистості, багатство її думок, помислів, цілей, орієнтацій, а “душа” – це активне самовиявлення, це феномен, який організовує функціонування людини через ставлення до іншого, через здатність співчувати, переживати, приходити на допомогу і визначає глибинний, індивідуальний внутрішній світ, соціальні ролі і соціальний статус особистості” [2, с. 21]. Не применшуючи значення для духовного життя всього перерахованого вище, тобто, розуміючи духовність як дійсно творчу силу, православний напрямок педагогічної думки, проте, головним її складовим вважає наявність прагнення душі людини до абсолютного і безкінечного, що є дійсним джерелом саморозвитку людини.

Намагаючись осмислити різницю підходів, дослідники звертають увагу на те, що “наука шукає породження духовності в людині, а релігія – в божественному одкровенні”. У всьому іншому сучасна гуманістична педагогіка православно орієнтована, оскільки основним предметом її уваги є особливості внутрішнього світу людини, її самосвідомість, шляхи сходження до духовних вершин буття. Саме різне розуміння джерела духовності в людині веде до різного тлумачення сенсу людського життя.

Вважається, що метою духовності в обох підходах є різні підстави: в релігійному – спасіння душі, а в світському – сенс життя, який виходить зі світогляду, як системи синкретичного світоуявлення з чітко визначеним місцем людини в ньому.

У цьому контексті слід зауважити, що життя досить часто показує нам приклади людей з “втраченим” сенсом життя в силу їх прагнення до помилкових ідеалів. Тому що поза зв’язком з Абсолютом людина губиться в системі природи, розчиняється в сліпий і невпинної зміні явищ. А з точки зору православного віровчення, дух – це те, що тягне людину до Бога, отже, розмови про духовність, щонайменше, безпредметні, якщо не визнається існування Духа Божого, Духа Святого. Саме це і є джерелом духовно-морального перетворення людини, її діяльності. Тому людина, з точки зору православного віровчення, яка не тягнеться до Бога, не те що неповноцінна, а живе взагалі поза себе, за межами своєї природи, в буквальному сенсі не в собі.

Доведено, що “передумови духовності закладені в кожній людині від народження, проте, їх треба розвивати. Це можливо, насамперед, шляхом залучення людини до життя з Богом. Це означає, що якщо немає спілкування з Богом, або якщо воно не відчувається, людина повинна зізнатися, що знаходиться поза своєї мети і свого призначення. Тому в кожній людині на той чи інший момент її життєдіяльності рівень духовності може бути різним, але все залежить від того, який орієнтир має людина, де її серце, розум і почуття” [5, с. 11].

Як ми бачимо, “духовність” є базовою, сутнісною характеристикою особистості. Такою же невід’ємною її складовою є і моральність. Як і духовність, ця категорія теж є природною для людини і відкривається в ній у вигляді совісті (природного божественного закону), але вимагає розвитку і виховання, так як в силу схильності людини до гріха, поступово пригнічується.

Церковне вчення дає абсолютний, незмінний орієнтир моральності, цей орієнтир – Ісус Христос, у світських дослідженнях напроти – часто зустрічаються такі твердження, що справжня моральність приходить з життєвого досвіду, тобто ми не знайдемо жодного більш міцного фундаменту для моральності, ніж той, який виникає безпосередньо з самої людської природи. Такого роду твердження, на наш погляд, абсолютно безпідставні, тому що моральність, що базується на людському авторитеті, або орієнтована на мінущі тимчасові цінності.

Церква вважає процес навчання без “віри в Бога” регресивним, тобто неплодотворним, адже кожній особистості притаманна певна доля віри, без якої неможливо отримати бажаний результат у духовному вихованні.

Висновки. Узагальнюючи вищесказане про розуміння духовності та моральності у вихованні, необхідно виділити основні розбіжності в виховних позиціях світської і православної педагогіки. Буття людини розуміється світською педагогікою як обмежений часом період, обмежений часом людського існування, закінчений і самоцінний. Ґрунтуючись на раціональному світобаченні та еволюційній теорії, світська педагогіка не визнає факт гріхопадіння людини і вважає будь-який її стан природним, тому не закликає людину до відновлення втраченого гармонічного стану, не маючи уявлення про нього, як про ієрархічності духу, душі і тіла. Поняття добра і зла в безрелігійній педагогіці носять відносний характер. Світське виховання зводиться до формування “гармонійно розвиненої особистості”, тобто до розвитку сили душі – розуму, волі, почуттів, і ідеалом для неї є образ людини з блискучою ерудицією, сильними пристрастями і волею.

Ідеї православної педагогіки зосереджені навколо буття людини у вимірах “вічності” та “безсмертя”, отже головною ідеєю виховання стає формування конкретної особистості, відповідальної перед всім світом не тільки за своє життя, а й за історичну та культурну спадщину власного народу. Вона визнає реальність духовного світу і духовної основи людини, а поняття добра і зла носять в ній абсолютний характер. Така виховна система сприяє цілковитому відновленню бінарного типу мислення, яке є гарантом життєздатності та духовного здоров'я. Вона стверджує поняття святості, добра, справедливості не шляхом зовнішніх заборон, а шляхом вироблення внутрішньої мотивації і потреби докорінних змін свого світорозуміння і способу життя.

Необхідно відзначити, що якщо освітня установа, а в більшості випадків і сім'я, в залежності від тих чи інших змін у суспільстві можуть кардинально змінити мету, завдання та принципи своєї виховної діяльності, то концепція виховання, пропонована релігією, є цілісною і незмінною. Наявність позачасових цінностей створює сприятливу основу для їх трансляції наступним поколінням, що є найважливішим завданням сучасної освіти та сучасних інструментів виховання особистості.

Список використаних джерел:

1. Бех, ІД., 2003. ‘Виховання особистості’, *Книга 1*, К. : Либідь, 278 с.
2. Богуш, АМ., 2000. ‘Дефініції «духовність» і «моральність» в аспекті національного виховання в Україні’, *Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах : Зб. наук. праць, Кн.1*, К., С. 18-23.
3. Крымский, СБ., 1992. ‘Контурсы духовности : Новые контексты идентификации’, *Вопросы философии, № 12*, С. 21-22.
4. Сухомлинська, ОВ., 1997. ‘Рефлексії про генезу духовності в контексті виховання : на шляху до синтезу парадигм’, *Духовно-моральне*

виховання дітей та молоді : загальні тенденції та пошук, Київ, С. 3-29.

5. Шевченко, ГП., 2004. 'Духовні цінності життя', *Духовність особистості : методологія, теорія і практика : Збірник наукових праць*, Вип. 5, Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, С. 3-15.
6. Юзвак, Ж., 2000. 'Духовність : погляд психолога', *Початкова школа*, № 3, С. 5-7.

References:

1. Bekh, ID., 2003. 'Vykhovannya osobystosti (Personal Education)', *Knyha 1, K. : Lybid'*, 278 s.
2. Bohush, AM., 2000. 'Definitsiyi «dukhovnist'» i «moral'nist'» v aspekti natsional'noho vykhovannya v Ukrayini (Definitions of «Spirituality» and «Morality» in the Aspect of National Education in Ukraine)', *Moral'no-dukhovnyy rozvytok osobystosti v suchasnykh umovakh : Zb. nauk. prats'*, Kn.1, K., S. 18-23.
3. Krymskiy, SB., 1992. 'Kontury dukhovnosti : Novyye konteksty identifikatsii (Contours of Spirituality : New Contexts for Identifying)', *Voprosy filosofii*, № 12, S. 21-22.
4. Sukhomlyn'ska, OV., 1997. 'Refleksiyi pro henezu dukhovnosti v konteksti vykhovannya : na shlyakhu do syntezu paradyhm (Reflections on the Genesis of Spirituality in the Context of Education : Towards a Paradigm Synthesis)', *Dukhovno-moral'ne vykhovannya ditey ta molodi : zahal'ni tendentsiyi ta poshuk*, Kyiv, S. 3-29.
5. Shevchenko, HP., 2004. 'Dukhovni tsinnosti zhyttya (Spiritual Values of Life)', *Dukhovnist' osobystosti : metodolohiya, teoriya i praktyka : Zbirnyk naukovykh prats'*, Vyp. 5, Luhans'k : Vyd-vo Skhidnoukr. nats. un-tu im. V. Dallya, S. 3-15.
6. Yuzvak, Zh., 2000. 'Dukhovnist' : pohlyad psykholoha (Spirituality: the Psychologist's View)', *Pochatkova shkola*, № 3, S. 5-7.

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.18(11-12)-4

УДК 316.48

INNOVATIVE SOCIETY: A SOCIAL CREDIT SYSTEM IN CHINA

ІННОВАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО КРЕДИТУ В КИТАЇ

W. Gao

Urgency of the research.

Considerable state support for scientific and technological research, their testing and implementation into social practice gives grounds to evaluate modern Chinese society as innovative. Significant social transformations take place at all levels of socio-political life: from management practices and strategies to the ordinary daily activities of citizens. The biggest resonance is the implementation of the Social Credit System (SCS) as a nationwide program for the implementation of educational and monitoring function. This experience is exemplary and significant for the study of an innovative society.

Target settings. The Chinese government positions its country's policies as open and democratic. But there is a reason to believe that this assessment is somewhat biased, since China is an economically successful socialist state against the backdrop of global world capitalism. Therefore, the research and analytics of the innovative society in China, especially in view of the total government program of the Social Credit System

Актуальність теми

дослідження. Значна державна підтримка наукових та технологічних досліджень, їхня апробація та впровадження в соціальну практику дає підстави оцінювати сучасне китайське суспільство як інноваційне. Значні та суттєві соціальні трансформації мають місце на всіх рівнях соціально-політичного життя: від управлінських практик та стратегій до звичайних щоденних активностей громадян. Найбільший резонанс викликає впровадження Системи Соціального Кредиту (SCS) як загальнодержавної програми з реалізації виховної та моніторингової функції. Цей досвід є показовим та знаковим для дослідження інноваційного суспільства.

Постановка проблеми.

Китайський уряд позиціонує політику своєї держави як відкриту та демократичну. Але є підстави вважати таку оцінку децю упередженою, оскільки Китай є економічно успішною соціалістичною державою на тлі глобального світового капіталізму. Тому дослідження та аналітика інноваційного суспільства в Китаї, особливо з огляду на тотальну

(SCS), is an important problem of modern social philosophy and humanitarian knowledge in general.

Analysis of recent research and publications. An analysis of recent publications on the problem of research shows that the problem of innovative society in China is a pressing issue for modern humanities. Thus, Yongnian Zheng (2010) argues that the main driver of change in the social transformation of modern China is its openness policy. Xiao Ying (2015) proposes to change the methodology of China's innovative society analytics. Unlike the traditional categories of state and society, the author proposes to introduce the concepts of institutions and life. Another researcher Gladys Pak Lei Chong (2019) points out that post-socialist China is consumer oriented, so Social Credit Systems are evolving as a government program on an economic platform. Zhuo Huang, Yang Lei & Shihan Shen (2016) explore the development of a Chinese government-oriented personal credit reporting system. Donghee (Don) Shin (2019) considers widespread implementation of algorithms as the basis for the development of an innovative society in China.

The research objective. The main objective of the article is to analyze the implementation of the government program of the Social Credit System (SCS) in China's innovation society.

The statement of basic material. The basic principles of SCS implementation are as follows:

урядову програми Системи Соціального Кредиту (SCS) є важливою проблемою сучасної соціальної філософії та гуманітарного знання в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх публікацій з проблеми дослідження свідчить, що проблема інноваційного суспільства у Китаї є актуальним питанням для сучасного гуманітарного знання. Так, Yongnian Zheng (2010) доводить, що основним рушієм змін суспільних трансформацій сучасного Китаю є політика його відкритості. Xiao Ying (2015) пропонує змінити методологію аналітики інноваційного суспільства Китаю. На відміну від традиційних категорій “держава та суспільство”, автор пропонує впроваджувати концепти “інститути та життя”. Інший дослідник Gladys Pak Lei Chong (2019) наголошує, що постсоціалістичний Китай орієнтований на споживання, тому системи соціального кредитування розвиваються як урядова програма на економічній платформі. Zhuo Huang, Yang Lei & Shihan Shen (2016) досліджують розвиток китайської системи особистої кредитної звітності, що орієнтована на уряд. Donghee (Don) Shin (2019) вважає основою становлення інноваційного суспільства в Китаї широке впровадження алгоритмів.

Постановка завдання. Основним завданням статті є аналітика впровадження урядової програми Системи Соціального Кредиту (SCS) в інноваційному суспільстві Китаю.

Виклад основного матеріалу. Основними принципами впровадження

Formation of sustainable social structure and its operational management; Monitoring and correction of social transformations and behavior of the general population: transparency as a major factor in the life of an innovative society; Stimulating competition as a motivation for success. Due to the transparency of social life, different patterns of behavior in different conditions are published in the information space of the society. Accordingly, actionable life scenarios are made available to the general public, which is fulfilling an educational mission regarding adaptation mechanisms in an innovative society; the SCS system is a significant component of the national strategy of integration and consolidation of the Chinese innovation society; carrying out soft-policy foreign policy: The positive experience of the Chinese innovation society in implementing SCS is a prerequisite for expanding its area of application in Asian, African and Latin American countries, especially the countries participating in the One Belt One Road project. SCS covers all spheres of social life of the modern Chinese citizen, forms a sustainable form of accountability to the society for the content and flow of their daily activities, aspirations and preferences.

Conclusions. China's innovative society is illustrative and significant for today's social transformation. The Chinese state's experience in implementing technical and managerial innovations is advanced and unique in nature. Particular attention should be paid to the study of the features of implementation of the Social Credit System. Such a state strategy for

програми SCS є наступні: формування стійкої соціальної структури та оперативного керування нею; моніторинг та корекція соціальних трансформацій та поведінки широких верств населення: прозорість як основний чинник життя інноваційного суспільства; стимулювання конкуренції як мотивації досягнення успіху. Завдяки прозорості суспільного життя в інформаційному просторі соціуму оприлюднюються різні зразки поведінки в тих або інших умовах; система SCS є значним компонентом державної стратегії інтеграції та консолідації китайського інноваційного суспільства; проведення зовнішньої політики за принципом "soft power": позитивний досвід китайського інноваційного суспільства із впровадження SCS має передумови до поширення зони її впровадження у країнах Азії, Африки та Латинської Америки, особливо країнам-учасникам проекту "Один пояс – один шлях". SCS охоплює всі сфери соціального життя сучасного громадянина китайської держави, формує стійку форму звітності перед суспільством за зміст та перебіг своїх щоденних активностей, прагнень та уподобань.

Висновки. Інноваційне суспільство Китаю є показовим та знаковим для сучасних соціальних трансформацій. Досвід китайської держави із впровадження інновацій технічного та управлінського характеру передовим та унікальним по своїй суті. Особливої уваги потребує вивчення особливостей впровадження Системи Соціального Кредиту.

building an innovative society is aimed not only at supporting the stability of the socio-political system of modern China, but also at providing the necessary direction for the development of the state and society, social institutions and the content of daily practices.

Key words: *innovative society, Social Credit System, monitoring, “Chinese Dream”.*

Така державна стратегія розбудови інноваційного суспільства спрямована не тільки на підтримку стабільності соціально-політичної системи сучасного Китаю, але і на забезпечення необхідного напрямку розвитку держави та суспільства, соціальних інституцій та змісту щоденних практик.

Ключові слова: *інноваційне суспільство, Система Соціального Кредиту, моніторинг, “китайська мрія”.*

Urgency of the research. Considerable state support for scientific and technological research, their testing and implementation into social practice gives grounds to evaluate modern Chinese society as innovative. Significant and significant social transformations take place at all levels of socio-political life: from management practices and strategies to the ordinary daily activities of citizens. While leading Western countries are cutting funding for research, the Chinese government is actively investing in the development of science and technology. Non-cash calculation, growing number of organizations and enterprises engaged in manufacturing and providing services, general informatization of Chinese society – all these factors significantly transform the qualitative components of the social life of the Chinese state. The biggest resonance is the implementation of the Social Credit System (SCS) as a nationwide program for the implementation of educational and monitoring function. This experience is exemplary and significant for the study of an innovative society.

Target setting. The Chinese government positions its country's policies as open and democratic. But there is reason to believe that this assessment is somewhat biased, since China is an economically successful socialist state against the backdrop of global world capitalism. Therefore, the research and analytics of the innovative society in China, especially in view of the total government program of the Social Credit System (SCS), is an important problem of modern social philosophy and humanitarian knowledge in general.

Actual scientific researches and issues analysis. An analysis of recent publications on the problem of research shows that the problem of innovative society in China is a pressing issue for modern humanities. Thus, Yongnian Zheng (2010) argues that the main driver of change in social transformations in modern China is its openness policy: “The mounting problems and dissatisfaction resulting from China’s market-oriented development over the past three decades show that China’s policy

shifts are long overdue, but one should not read too much into the official rhetoric of a policy shift from growth to greater social service provision. On the one hand, China still depends on market-oriented development to deal with the socio-economic side-effects of growth. On the other hand, China's current governance system has a built-in bias toward market growth, particularly below the central state level" [9, p. 810]. In the context of the internal dimensions of the Chinese state, effective institutions are being formed at the expense of the corresponding reorganization, which provide intensive dynamics of transformations. According to the author, implementing an open-ended strategy contributes to China's integration into the world community and optimizes the internal transformations of modern Chinese society. Xiao Ying (2015) proposes to change the methodology of China's innovative society analytics. Unlike the traditional categories of state and society, the author proposes to introduce the concepts of institutions and life. In the course of such discursive analysis, the contradictions of direct requests of social action agents and formalized public relations in the form of institutions are manifested: "Conversely, when we analyze "endogenous institutional change" as an overall process, this equates to examining the complex interactive process of institutions and life, allowing us to better understand why China has repeatedly been "talked down" in recent decades but still retains its innovative vitality and overall order. First, at the level of practice, formal institutions have ample space and capacity for mitigating their negative effect on living subjects. Second, the agents of formal institutions can learn from informal institutions and their implementation strategies, and may even institutionalize these, thus easing the tension between institutions and life. Third, the practice of formal institutions is a complex process in which regional differences, gender differences and even personal differences may exist. Although the contradictions between institutions and life are ever present and always changing, their production and resolution coexist in the same process, as do regional differences and the overall balance. This has shaped the unique logic of social change and overall stability in China" [8, p. 83]. This approach, according to the author, makes it possible to explore the logic of building an innovative society in modern China.

Another researcher Gladys Pak Lei Chong (2019) points out, that post-socialist China is consumer oriented, so social credit systems are evolving as a government program on an economic platform. Yes, a massive Sesame Credit consumer database is used to evaluate the reliability of users' credit data. Alipay embodies harmonization of social life dynamics and traditions of monitoring population behavior: "Its self-positioning, coupled with its authoritative role in a well-formulated social credit system, strengthens perceptions of this platform as a trustworthy and secure payment app. This positive image corresponds to the state- and media-led discourses on how technology (e.g. big data, facial recognition

technology, and CCTV) helps fight crime and criminals, monitors undesirable behavior, understands the needs of the population, and above all makes China a safer and more secure place" [2, p. 11]. The author points out that these systems operate on all the principles of an innovative society: high technology, depolitization, individual approach to consumers, gaming features and loyalty programs.

Zhuo Huang, Yang Lei & Shihan Shen (2016) explore the development of a Chinese government-oriented personal credit reporting system: "The credit reporting system provides a sharing platform that enables specialized credit agencies to reduce information asymmetry between borrowers and lenders. By mitigating adverse selection and moral hazard, the credit reporting system contributes to improving the quality of financial markets. Lenders often try to determine the creditworthiness of borrowers through artificial investigation to deal with adverse selection. However, in the credit reporting system, the credit bureaus facilitate transactions through the provision of credit scores and reports on credit history, so both parties can quickly and fully grasp each other's credit status. The credit reporting system then filters better customers for the financial institutions, reducing the costs of dealing with loans and increasing the borrowing willingness of prime borrowers" [4, p. 290].

Donghee Shin (2019) considers widespread implementation of algorithms as the basis for the development of an innovative society in China. China's traditional culture is ritualized, and innovative society is algorithmic at the level of social, economic, political and legal life. The author is convinced that such schematism makes the system of management and implementation of public policy more effective.

Therefore, the expansion of the Social Credit System, or trust - SCS, is an important part of shaping China's innovative society. The origins of such public policy have thousands of years of cultural tradition. The system of "baodzya" was extended in the IV century. According to it, the principle of collective responsibility and accountability for the life of individual community and community is substantiated. Thus, the punishment for crimes and disobedience of individual citizens extends to all subjects of social life at a particular locus. The system of collective support, control and reporting is organically inherent in the Chinese mentality. Philosophically, it is grounded in discussions of Confucianism and Legalism. However, the current scale of implementation of this strategy is truly impressive.

The research objective. The main objective of the article is to analyze the implementation of the government program of the Social Credit System (SCS) in China's innovation society.

The statement of basic material. The active implementation of the Social Credit System began in 2007 as the ideology of openness and progress of an innovative Chinese society, in which the concept of "Chinese Dream" is implemented. Unlike the "American Dream," China's

development strategy relies on a traditional culture whose political foundation is socialism. Socialism can be built on the basis of social trust and cohesion. That is why the Chinese dream is an expression of the common goals and aspirations of Chinese society. In other words, the dialectic of social and individual is described in Chinese society as a harmony of community and state, obligation and belief, social norm and individual need. The regulatory principle is a common understanding of the fairness of the social system, and the driving force is the self-improvement of every citizen. In China's innovation society, trust is not an abstract category. The Chinese government approaches the issue of social trust pragmatically, systematically and consistently. That is why, since 2016, government programs have been in place, according to which trust in the citizen is a value that needs to be constantly upheld and justified. At the same time, the principle of harmony between the social and the individual is reflected in the implementation of the program of the Social Credit System: assessing the integrity of an individual's life is performed by artificial intelligence according to the indicators and criteria, which are recognized by the majority of modern Chinese society.

The implementation of SCS is first and foremost an educational goal. Yes, reporting on the course of one's life, his or her assessment and self-esteem, disciplines citizens, motivates them to make a conscious and predictable lifestyle. And having a rating in this system encourages competition between individuals, which strengthens the desire for self-improvement. In the short term, it is envisaged to involve in such rating various structures and organizations, companies and institutions, which will make their activity more transparent and effective. That is, the categories of cohesion and trust include not only personal responsibility but also legal, institutional, industrial and managerial.

The basic principles of SCS implementation are as follows:

- 1 Formation of a sustainable social structure and its operational management: the population reports to the government and conceptually outlines the social request for the content of the state strategy.

- 2 Monitoring and correction of social transformations and behavior of the general population: transparency as a major factor in the life of an innovative society.

- 3 Fostering competition as a motivation for success. Due to the transparency of social life, different patterns of behavior in different conditions are published in the information space of the society. Accordingly, actionable life scenarios are made available to the public, which is fulfilling an educational mission regarding adaptation mechanisms in an innovative society.

- 4 SCS is a significant component of the national strategy for integrating and consolidating China's innovative society. It is well known, that China is the country with the largest population in the world. Therefore, the problem of attracting citizens to their united state at the

level of their daily life and the common norms and values that determine its course is a shrewd strategy of the Chinese government.

5 Carrying out soft-policy foreign policy: The positive experience of the Chinese innovation society in implementing SCS is a prerequisite for expanding its area of application in Asian, African and Latin American countries, especially the countries participating in the One Belt – One Road project. Thus, a program focused on addressing the internal problems of modern social life of the Chinese state is at the same time a significant lever of influence on other allied states.

At present, there is no list of the main criteria for assessing the integrity of a Chinese citizen. However, the main groups of factors are known, the content of which influences the social rating of an individual.

1. Official data, that is, personal data: surname, first name, place and date of birth, place of residence, marital status, personal property information and law enforcement information.

2. Control data – Chinese innovation in the regulation of social life. This range of indicators reflects the correspondence of the facts that characterize the citizen to real life events. Self-reporting disciplines the individual and promotes the internalization of social norms.

3. Signal data shall be formed on the basis of analysis and systematization of video surveillance information and consumer needs of the citizen, which are satisfied through the Internet. If information from these sources indicates a high level of moral qualities of the individual, then the system provides for its promotion by increasing its social rating. Otherwise, if the behavior as a whole or the goods purchased by the citizen indicates a low level of moral qualities, then a number of punishment measures are envisaged: low speed of the Internet, ban on buying tickets, unavailability of educational services of a certain level and quality, ban on occupying certain positions etc.

4. Local information - information resources of individual institutions, organizations, regions. SCS is known to function on a modular basis. That is, individual information resources at the local level are able to embody the overall principles of the program. However, individual loci of information, or modules of the program, form a holistic picture of the social life of China's modern innovation society. So, with SCS, individual information resources are merged into a nationwide information space. Such bases make it possible to trace the discipline and responsibility of the citizen at his place of work, the features of career growth, credit history, or participation in socially useful initiatives.

5. Contextual indicators: public health, adherence to marital loyalty, dedication to the care of children and caring for the elderly, supportive relations with neighbors and other members of the community.

Therefore, SCS covers all spheres of social life of the modern Chinese state, forms a sustainable form of accountability to the society for the content and flow of its daily activities, aspirations and preferences. On

the one hand, the implementation of such a system contributes to the consolidation of an innovative Chinese society, creates the necessary reserves to achieve common goals and implement a national strategy.

Conclusions. China's innovative society is illustrative and significant for today's social transformation. The Chinese state's experience in implementing technical and managerial innovations is advanced and unique in nature. Particular attention should be paid to the study of the features of implementation of the Social Credit System. On the one hand, the total control and monitoring of the personal, professional life of citizens of their social interaction and communication, is a cause for concern for human rights defenders of countries with advanced democracy. On the other hand, managing a population of more than 1 billion people requires a systematic and thorough approach. In addition, such a state strategy for building an innovative society is aimed not only at supporting the stability of the socio-political system of modern China, but also at providing the necessary direction for the development of the state and society, social institutions and the content of daily practices. It is believed that the introduction of the Social Credit System is motivated by the negative outcome of another powerful socialist state – the Soviet Union. Therefore, it would be legitimate to conclude that the need for such a system is conditioned by the need for the survival of the socialist state in the conditions of world capitalism and the Western model of globalization. The rationale behind the Chinese Dream concept is as utopian as any ideology. But the fact that this system is effective in stabilizing the social situation in the country and localizing a potential crisis and conflict is undeniable and proven.

References:

1. Budarina, NO., 2012. 'Innovatsiyna stratehiya rozvytku Ukrayiny: zastosuvannya dosvidu Kytayu (An Innovative Strategy for Ukraine's Development : Applying China's Experience)', *Innovatsiyna ekonomika*, № 10(36), S. 43–46.
2. Chong, GPL., 2019. 'Cashless China : Securitization of everyday life through Alipay's social credit system—Sesame Credit', *Chinese Journal of Communication*, Volume 12, Issue 3 : *The Platformization of Chinese Society*, P. 290-307. (DOI : DOI : <https://doi.org/10.1080/17544750.2019.1583261>).
3. Dluhopol's'kyi, OV., 2014. 'Derzhava (zahal'noho) dobrobutu v Kytayi : etapy stanovlennya i problemy pobudovy (The (General) Welfare State in China : Stages of Formation and Problems of Construction)', *Ekonomika Ukrayiny*, № 7, S. 69–81.
4. Huang, Z., Lei, Y., Shen, S., 2016. 'China's personal credit reporting system in the internet finance era : challenges and opportunities', *China Economic Journal*, Volume 9, Issue 3 : *Internet Finance in China*, P. 288-303. (DOI : DOI : <https://doi.org/10.1080/17538963.2016.1209868>).

5. Sheyko, A., 2013. 'Natsional'na stratehiya innovatsiynoho rozvytku Kytayu (China's National Innovation Strategy)', *Aktual'nyye voprosy i organizatsionno-pravovyye osnovy mezhdunarodnogo sotrudnichestva v sfere vysokikh tekhnologiy : materialy VII Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii*, K. : Ukrtekhninform, S. 157–161.
6. Shin, D., 2019. 'Toward Fair, Accountable, and Transparent Algorithms : Case Studies on Algorithm Initiatives in Korea and China', *Journal of the European Institute for Communication and Culture*, Volume 26, Issue 3, P. 274-290. (DOI : DOI : <https://doi.org/10.1080/13183222.2019.1589249>).
7. Van, G., 2004. 'Sotsial'no-ekonomicheskoye razvitiye Kitaya – dissertatsiya na soiskaniye uchenoy stepeni kandidata sotsiologicheskikh nauk (Social and Economic Development of China – Thesis for the degree of Candidate of Sociology)'. Dostupno : <<http://cheloveknauka.com/v/102404/d#?page=1>> [Data obrashcheniya 13 Dekabrya 2019].
8. Xiao, Y., 2015. 'From "State and Society" to "Institutions and Life" : A Shift in the Study of Social Change in China', *Social Sciences in China*, Volume 36, Issue 4, P. 76-90. (DOI : DOI : <https://doi.org/10.1080/02529203.2015.1088626>).
9. Yongnian, Z., 2010. 'Society Must Be Defended : reform, openness, and social policy in China', *Journal of Contemporary China*, Volume 19, Issue 67, P. 799-818. (DOI : DOI : <https://doi.org/10.1080/10670564.2010.508579>).

DOI 10.33930/ed.2019.5007.18(11-12)-5

УДК 141.2: 327.461

КОМУНІКАТИВНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНА МЕТА МОВНИХ ЗАСОБІВ

COMMUNICATIVE EFFICIENCY AS A FUNCTIONAL GOAL OF LINGUISTIC MEANS

Л. Г. Кузьоменська

Актуальність теми дослідження. Кожна людська спільнота є достеменно комунікативною: її існування і повсякденна життєдіяльність неможливі без комунікування у вигляді обміну думками, почуттями і намірами, тобто без спілкування, яке потребує певної системи знаків – мови. Мова і комунікація володіють виразними ознаками інтегративного механізму: вони об'єднують соціокультуру

Urgency of the research. Each human community is precisely communicative: its existence and daily life are impossible without communicating in the form of an exchange of thoughts, feelings and intentions, that is, without communication, which requires a certain system of signs - language. Language and communication have distinct signs of an integrative mechanism: they combine sociocultural diversity in action homogeneity based on semantic

багатоманітність у діяльнісну гомогенність на підставі смислового конвенціоналізму.

Постановка проблеми полягає в істотній зумовленості комунікативної ефективності фактором соціокультурних реалій. Більше того, важливе значення для перспектив комунікативної ефективності має не лише відмінність соціокультурних середовищ, а їхній конкретно-історичний статус-кво: тобто навіть якщо йдеться про соціокультурні реалії одного й того ж соціуму, але різних часових відтинків, то детермінативний вплив цих детермінант на комунікативну сферу істотно відрізнятиметься.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий доробок, присвячений феномену комунікації, комунікативної компетентності та міжкультурної комунікації представлений у роботах: Г. Маклюєна, М. Мерло-Понті, Л. Пашко, С. Тулміна, В. Щербини та інших.

Постановка завдання. Пріоритетного значення набуває виявлення як конкретно-історичних відмінностей і соціокультурних особливостей комунікативної ефективності, так і факторів, що мають інваріантний статус для успіху комунікування і перспектив приросту комунікативних навичок.

Виклад основного матеріалу. В основі всіх комунікативних процесів знаходиться мова: саме вона є тією знаковою системою, котра забезпечує процес комунікації і слугує своєрідним резервуаром, з

conventionalism.

Target setting. It lies in the essential conditionality of communicative effectiveness by factor of sociocultural realities. Moreover, not only the difference in sociocultural environments, but their specific historical status quo is important for the prospects of communicative effectiveness: that is, even if we are talking about the sociocultural realities of the same society, but different time periods, the determinative influence of these determinants to the communicative sphere is significantly different.

Actual scientific researches and issues analysis. The scientific heritage which is dedicated to the phenomenon of communication, communicative competence and intercultural communication is presented in the works of H. M. McLuhan, M. Merleau-Ponty, L. Pashko, S. Tulmin, V. Shcherbyna etc.

The research objective. The identification of specific historical differences and sociocultural characteristics of communicative effectiveness, as well as factors having an invariant status for the success of communication and prospects of the increase in communicative skills, acquires priority importance.

The statement of basic materials. The basis of all communicative processes is the language: it is the sign system that provides the communication process and serves as a kind of reservoir from which the communicative culture feeds

якого живиться комунікативна культура. Мова є імперативом комунікативної діяльності, комунікації *par excellence*. Мова – ключовий засіб реалізації комунікативного потенціалу, а саме: лише на рівні мови *post factum* та *a posteriori* комунікативний потенціал, по-перше, набуває виразних змістовно-функціональних ознак, по-друге, реалізує себе на практиці. Комунікація не є простим процесом передачі інформації від джерела до реципієнта. Її структуру утворюють три елементи: повідомлення, інформація та розуміння.

Висновки. Досягнення мети комунікативної ефективності спонукає мову до якомога ретельнішого врахування соціокультурних реалій, оскільки ті визначають чимало комунікативних стереотипів, автоматизмів і особливостей. Причому, особливості соціокультурної дійсності слід регулярно поновлювати й засвоювати, бо навіть соціокультурні реалії одного суспільства в різні історичні періоди його існування можуть істотно різнитися між собою.

Ключові слова: комунікативний обмін, комунікативна ефективність, мова як система знаків, смисловий конвенціоналізм, соціокультурна сфера, інтегративна функція.

on. Language is an imperative of communicative activity, communication par excellence. Language is a key means of realizing the communicative potential, namely: at the level of the language post factum and a posteriori, the communicative potential, firstly, acquires expressive content-functional characteristics, and secondly, it realizes itself in practice. Communication is not a simple process of transferring information from a source to a recipient. Its structure is formed by three elements: communication, information and understanding.

Conclusions. Achieving the goal of communicative effectiveness encourages language to take into account sociocultural realities as carefully as possible, since they determine a lot of communicative stereotypes, automatisms and characteristics. And characteristics of sociocultural reality should be regularly updated and assimilated, because even the sociocultural realities of one society in different historical periods of its existence can differ significantly from each other.

Keywords: communicative exchange, communicative efficiency, language as a system of signs, semantic conventionalism, socio-cultural environment, integrative function.

Актуальність теми дослідження. Кожна людська спільнота є достеменно комунікативною: її існування і повсякденна життєдіяльність неможливі без комунікування у вигляді обміну думками, почуттями і намірами, тобто без спілкування, яке потребує певної системи знаків – мови. Мова і комунікація володіють виразними ознаками інтегративного механізму: вони об'єднують

соціокультурну багатоманітність у діяльнісну гомогенність на підставі смислового конвенціоналізму.

Перспективи такого об'єднання істотно залежать від комунікативної ефективності, яка, в свою чергу, відчутно зумовлена соціокультурними особливостями суспільного середовища: один і той же комунікативний інструмент у рівних соціокультурних ойкуменах може мати зовсім різний комунікативний ефект. Тому особливого значення набуває приведення комунікативних засобів у відповідність до алгоритмів сприйняття конкретної соціокультурної сфери. Ще однією важливою умовою досягнення смислового конвенціоналізму в процесі комунікативного обміну є культура розуміння, з якою пов'язані надії на адекватність сприйняття інформації. Важлива особливість культури розуміння полягає в тому, що вона є необхідною умовою і водночас результатом комунікативних процесів, тому її рівень сигналізує про ефективність виконання обох функцій.

Постановка проблеми. Ключова проблема полягає в істотній зумовленості комунікативної ефективності фактором соціокультурних реалій. Більше того, важливе значення для перспектив комунікативної ефективності має не лише відмінність соціокультурних середовищ, а їхній конкретно-історичний статус-кво: тобто навіть якщо йдеться про соціокультурні реалії одного й того ж соціуму, але різних часових відтинків, то детермінативний вплив цих детермінант на комунікативну сферу істотно відрізнятиметься.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аспект комунікативної ефективності як функціональної мети мовних засобів закономірно передбачає дослідження багатьох інструментальних можливостей мови – зокрема, сутності мови, мови як образу світу, філософії мови, мови як засобу досягнення мети істини і логіки [1; 2; 18; 23; 25]. Цілком природним у межах обраного предметного поля є науковий доробок, присвячений феномену комунікації, комунікативної компетентності та міжкультурної комунікації [9; 19; 22; 24; 26]. Зрозуміло, що рівень комунікативної ефективності постає результуючою дією певних детермінант – зокрема, сприйняття, розуміння та інтерпретації. За відсутності ґрунтового осмислення цих чинників комунікативна сфера втрачає змістовно-критеріальну виразність, редукуючи до аморфного рівня [8; 17; 21; 27]. Статусу окремого тематичного блоку заслуговують дослідницькі розвідки, що стосуються сучасних корелятив комунікативної ефективності, принципів і засобів впливу на масову свідомість, а також аналізу перспективних комунікативних стратегем [6; 7; 10; 13; 16].

Постановка завдання дослідження. Пріоритетного значення набуває виявлення як конкретно-історичних відмінностей і соціокультурних особливостей комунікативної ефективності, так і факторів, що мають інваріантний статус для успіху комунікування і перспектив приросту комунікативних навичок.

Виклад основного матеріалу. В основі всіх комунікативних процесів знаходиться мова: саме вона є тією знаковою системою, котра забезпечує процес комунікації і слугує своєрідним резервуаром, з якого живиться комунікативна культура. Мова є імперативом комунікативної діяльності, комунікації *par excellence*. Мову можна відрекомендувати абсолютно необхідною комунікативною потребою та інструментом номінування реальності. Мова – ключовий засіб реалізації комунікативного потенціалу, а саме: лише на рівні мови *post factum* та *a posteriori* комунікативний потенціал, по-перше, набуває виразних змістовно-функціональних ознак, по-друге, реалізує себе на практиці.

Якщо в широкому сенсі мова покриває собою весь діапазон комунікативних взаємин, то у вузькому розумінні мовою є лише знаково-вербальна сфера дійсності, а все, що перебуває поза нею, вважається немовним комунікативним інструментом. Комунікація є процесом соціальної взаємодії, в результаті якого виникає консенсус відносно значення основних норм і цінностей, що регулюють суспільне життя. Як наполягає Ніклас Луман, “соціальним є лише те, що володіє комунікативною значущістю”. Соціальна система – це насамперед відтворення комунікацій. Комунікація не є простим процесом передачі інформації від джерела до реципієнта. Її структуру утворюють три елементи: повідомлення, інформація та розуміння.

Комунікація здійснюється там, де з повідомлення виокремлюється інформація. Усвідомлення цього виокремлення являє собою розуміння. “Розуміння як мета комунікації задає і детермінує форми комунікативної взаємодії. Спотворення змісту, котрі виникають в процесі комунікації, зумовлені наявністю зовнішніх по відношенню до комунікативної процедури цілей і намірів суб’єктів. Прагматичні цілі й інтереси, які переслідують суб’єкти в процесі міжособистісної взаємодії, призводять до спотворення комунікації” [20, с. 146].

На переконання Дж. Девіса, “все суспільство можна витлумачити у вигляді павутини міжособистісних взаємин. Кожна людина є своєрідним епіцентром, пов’язаним зв’язками павутини прямо з небагатьма іншими людьми, структурами й інституціями, а побічно – з усім світом” [11, с. 307]. Комунікація постає інструментом інформаційного зв’язку, за відсутності якого ефективне функціонування суспільства є не лише сумнівним, а й неможливим. Комунікація постає ключовою детермінантою життєдіяльності сучасного людства. Сутнісні ознаки людини значною мірою визначаються комунікативними процесами і віддзеркалюється на рівні комунікації.

Оскільки з часом (особливо в епоху інформаційного суспільства) міжособистісна взаємодія інтенсифікується й набуває все більш динамічних ознак, то цілком закономірно, що наприкінці 80-х – на

початку 90-х років зароджується, а в середині 90-х років ХХ ст. починає домінувати комунікативна (дискурсивна) парадигма. Комунікативна призма розгляду суспільної буттєвості піднялася до рівня парадигми: в наш час комунікативна складова є не лише атрибутивною, а й імперативною, категорично обов'язковою ознакою кожного системного дослідження соціуму. Також варто зазначити, що останнім часом усе більше актуалізується ефективність комунікативної взаємодії, істотне урізноманітнення і вдосконалення комунікативних ресурсів, а також аспект перспективних і евристичних комунікативних засобів, які забезпечують інструментальну дієвість комунікативного обміну.

Треба визнати, що “загалом проблема мови в системі комунікативного простору сучасності є надзвичайно складною, поліаспектною і потребує комплексного підходу. Виразність мовних засобів і ефективність мовного інструментарію набувають ознак вирішального фактора повноцінного функціонування людини і суспільства в умовах сучасного комунікативного простору” [15, с. 109]. Інформаційна картина світу – це фрагментаризована картина світу, яка складається з інформації різних рівнів. Вона формується різними суб'єктами інформаційної діяльності (індивідами, соціальними інститутами тощо) в процесі їхньої взаємодії. Строкатість інформаційної картини світу залежить від кількості суб'єктів та інтенсивності інформаційно-комунікативних зв'язків між ними, а оскільки характерною ознакою сучасності є динамізація інформаційно-комунікативних взаємин, то цілком закономірно, що мозаїчність, фрагментарність і сегментативність набувають статусу основних змістовних атрибутів сучасної культури.

Що стосується змістовних відмінностей комунікативної та інформаційної культури, то тут слід застосувати таке змістовно-критеріальне розмежування: якщо інформаційна культура є засобом комунікативної культури при реалізації та задоволенні соціальними суб'єктами потреби у зв'язку між собою, то комунікативна культура постає засобом для інформаційної культури в процесах обміну, поширення і зберігання інформації.

Вплив комунікативної культури на мову не підлягає сумніву: комунікативна культура є тим буттєвим середовищем, у межах якого мова функціонує, тому зазнає з боку такого середовища істотного впливу, який є цілком об'єктивним і закономірним. Водночас мова здійснює латентний зворотний вплив на комунікативну культуру, немов підказуючи їй цільові пріоритети, бажані для засвоєння й селекціонування з огляду на їх інструментальну ефективність.

Виникає запитання: чи завжди мова та комунікативна культура суспільства перебувають у прямопропорційній корелятивній залежності: іншими словами, чи обов'язково збігаються онтологічно-функціональні інтереси й потреби мови та комунікативної культури

суспільства? У принципі має право на існування припущення, згідно з яким можливі ситуації, коли інтереси і способи функціонування мови та комунікативної культури не співпадають і навіть протистоять один одному.

Втім, навіть якщо такі випадки й можливі, то вони дуже нетипові й екстраординарні, оскільки з огляду на прямопропорційну корелятивну залежність мови та комунікативної культури суспільства в абсолютній більшості випадків ці феномени взаємодіють лінійно: розкриття і втілення на практиці мовного потенціалу симетрично призводить до підвищення рівня комунікативної культури й навпаки – невисокий рівень комунікативної культури автоматично свідчить про нерозвиненість мовного потенціалу або про невміння ним користуватися, вміло використовувати його на практиці.

Оскільки генеалогічно, онтологічно і функціонально мова та комунікативна культура перебувають у взаєминих тісної прямопропорційної когерентності, то для того, щоб максимально сприяти розвитку й підвищенню рівня комунікативної культури суспільства, мова повинна розкрити на рівні комунікативних практик максимум свого інструментального потенціалу.

Загалом комунікативна культура віддзеркалює світоглядно-аксіологічні настанови індивіда щодо мети і завдань комунікації: “Найважливішою специфічною ознакою комунікативної культури є те, що без неї не може існувати жодна соціальна система, оскільки саме поняття системи передбачає наявність взаємозв’язку між її елементами. Забезпечення взаємозв’язку зазначених елементів здійснюється за допомогою комунікативної культури. Необхідність для соціальної системи комунікативної культури обумовлена її адаптаційним і оптимізаційним впливом на діяльність соціальних суб’єктів у ситуації прискорених трансформацій соціальної системи” [20, с. 150].

Високий рівень комунікативної культури набуває ознак стратегічного ресурсу для гармонізації та інтенсифікації суспільної взаємодії, створення широкого соціокультурного підґрунтя для консенсусу, взаєморозуміння, компромісу тощо. Наявність у комунікативній культурі таких елементів, як толерантність і відкритість до інших мов, є необхідною передумовою збереження не лише мовного розмаїття, а й культурно-цивілізаційної багатоманітності людства. Однак в історії часто траплялося, що надмірна толерантність і відкритість до інших мов послаблювала захисні функції мови, а це призводило не до розмаїття, а до уніфікації, до поглинання одних мов іншими. Така небезпека справді цілком реальна, а недооцінка зазначеної небезпеки неприпустима.

Останнім часом відчутно загострюється аспект семантичного рельєфу комунікативної культури. Тому потребує уточнення, наскільки істотною для комунікативної культури є смислова складова,

аспект смислотворення? Слід зазначити, що фактор смислового консенсусу є визначальним для функціонування як мови, так і комунікативної культури. Мова і комунікативна культура загалом є можливими лише за умови, що в суспільстві досягнуто згоди, конвенціоналізму щодо смислових параметрів деяких базових аспектів людської життєдіяльності. Мова здійснює семантичну демаркацію дійсності. Невизначеність смислу слів робить сутнісне розуміння неможливим. Смислові спотворення, які виникають у процесі комунікації, зумовлені як суб'єтивними факторами (мотивація і цілепокладання суб'єкта), так і об'єктивними (залучення у простір міжособистісного спілкування нових механізмів, різноманітні перешкоди на шляху комунікування тощо).

Загалом смислова виразність залежить від взаємодії трьох факторів: локутиву, ілокутиву, перлокутиву: локутив – це мовний акт сам по собі (речення з його граматичною структурою і значенням), ілокутив – намір суб'єкта мовлення, який міститься в мовному акті, перлокутив – вплив, який мовний акт здійснює на співрозмовника.

У наш час у фаховому середовищі доволі поширена теза, що постмодерн знижує вимоги до рівня комунікативної культури суспільства. Втім, таке твердження не зовсім коректне, позаяк в одних випадках на рівні постмодерну справді відбувається спрощення, редукціонізм і навіть примітивізація комунікативних практик, а в інших можна констатувати ускладнення – щоправда, в основному технологічне й поліаспектне [14]. Таким чином, у постмодерну вимоги до рівня комунікативної культури суспільства не вищі й не нижчі, а інші, відповідні його онтологічно-функціональному статусу, особливостям і закономірностям його буттєвих практик. А що стосується зусиль, скерованих на вдосконалення й ускладнення комунікативної культури суспільства, то вони завжди виправдані, оскільки є елементом системи суспільного і людського капіталу.

Дослідницька інтрига стосується також статусу комунікативної культури: чим вона є в більшій мірі – теорією, практикою, методикою, технологією чи мистецтвом? У цьому контексті варто зазначити, що залежно від конкретних потреб комунікативна культура може виконувати інструментальні функції теоретичного чи практичного ґатунку, бути методикою, технологією або мистецтвом. Але в будь-якому разі вона віддзеркалює засвоєний комунікативний досвід: це розуміння особливостей і закономірностей, за рахунок яких досягається комунікативна ефективність.

Важливим теоретико-методологічним аспектом є змістовно-функціональне розмежування комунікативної культури та культури спілкування. Ці типи культури є хоч і генеалогічно спорідненими, проте в інструментальному сенсі вони істотно різні феномени соціальної дійсності: якщо становлення й розвиток комунікативної культури відбувається на соціальному рівні, то культура спілкування

функціонує на антропологічному рівні й пов'язана з екзистенційним рівнем буття індивідів.

Ще один дражливий дослідницький аспект стосується змістовної демаркації комунікативної культури та комунікативної компетентності. Попри істотну спорідненість, комунікативна культура та комунікативна компетентність володіють низкою принципових відмінностей: зокрема, якщо комунікативна компетентність віддзеркалює насамперед і в основному певний рівень кваліфікації, кваліфікованості в комунікативній сфері, засвідчуючи конкретно-історичний рівень знань і вмінь, які визначають ефективність комунікативних взаємодій, то комунікативна культура має статус імперативного праксеологічного регулятора і верифікатора – тобто на практиці індивід може діяти всупереч своїй комунікативній компетентності, але не всупереч досягнутому рівню комунікативної культури.

Принагідно зазначимо, що герменевтика як теорія і мистецтво інтерпретації має істотне значення для якісного рівня комунікативної культури: чим досконалішим герменевтичним інструментарієм опановує індивід і суспільство, тим вищого рівня комунікативної культури вони досягають. Спорідненою ознакою комунікативної культури та мистецтва інтерпретації є об'єктивне (щонайменше, об'єктивістське) сприйняття комунікативних реалій, а також готовність і спроможність до адекватного, коректного сприйняття комунікативних автоматизмів ментально-стереотипного походження, притаманних іншим соціокультурним середовищам. Відтак, саме комунікативна культура, посилена ресурсним потенціалом мистецтва інтерпретації, постає своєрідним комунікативним містком, за посередництва якого стає можливим коректний комунікативний обмін між різними соціокультурними ойкуменами, в активі яких – відповідно – різні (істотно відмінні) комунікативні стереотипи й автоматизми.

Водночас треба визнати, що реалізувати зазначений комунікативний потенціал доволі непросто: кваліфіковане оволодіння такими периферійними ознаками нерідної мовної сфери, як інтонація, ритм, перехід від одних до інших стилістичних, лексичних, фонетичних і синтаксичних опцій складає найбільші практичні труднощі, які часто є непереборними, оскільки для бездоганного володіння зазначеним інструментарієм потрібно володіти високим рівнем соціокультурної і ментальної спорідненості з таким мовним середовищем. Відсутність соціокультурної і ментальної спорідненості є тим об'єктивним і закономірним фактором, який апріорі стає на заваді кваліфікованому оволодінню периферійними ознаками нерідної мовної сфери.

Загалом треба визнати, що самим фактом існування соціокультурна дійсність визначає чимало особливостей

комунікативної культури. За великим рахунком, коректно вести мову не про універсальну чи глобальну комунікативну культуру, а про конкретно-соціокультурну комунікативну культуру. Йдеться про те, що в межах одного соціокультурного середовища люди спілкуються однією мовою, надають приблизно однакового значення одним і тим же цінностям, дотримуються одних і тих же норм і вірувань, користуються консенсусно узгодженими символами. Фактично соціокультурна дійсність постає не просто деякою формальною ознакою тієї чи іншої спільноти, а об'єднуючим комунікативним фактором, який істотно визначає історичний генезис, становлення кожної соціальної спільноти.

Розвиток комунікативної сфери в умовах ключових тенденцій сучасності має складний і суперечливий характер: він часто породжує кризові ситуації, небезпечні своїми непередбачуваними наслідками. Водночас ці процеси створюють нові передумови для розвитку людини і суспільства. Така амбівалентність вимагає пріоритетних і комплексних зусиль наукової ойкумени, а насамперед – рефлексійних зусиль філософського співтовариства.

Сучасному розвитку комунікативної сфери притаманний складний і суперечливий характер: “З одного боку, відбувається розширення можливостей соціальних суб'єктів, які отримують більшу свободу вибору форм і партнерів спілкування, створення своєї комунікативної структури, збільшення різноманітності соціального досвіду, що призводить до інтенсифікації всіх типів соціальної діяльності. З іншого боку, зростання опосередкованості тягне за собою збіднення соціальних комунікацій, посилює відчуження суб'єктів один від одного, створює дефіцит міжособистісних зв'язків. Ці симптоми гостро відчуються в сучасному суспільстві, тому актуалізується увага до якості життя загалом і якості комунікативної діяльності зокрема” [20, с. 147].

Що стосується впливу глобалізації на мовну сферу загалом і комунікативну культуру зокрема, то його вкрай складно виміряти на терезах позитивних та негативних наслідків. У цьому контексті пріоритетного значення для дослідницького середовища набуває окреслення викликів і небезпек, породжених глобалізацією, а також формулювання аргументаційно переконливих відповідей на такі виклики й небезпеки [12].

Важливим корелятом комунікативної ефективності кінця XX – початку XXI століть є фактор масової культури. В цьому контексті виникає низка запитань, що мають принципове значення. Отже, який вплив на комунікативну культуру здійснює суспільство масового споживання? В чому полягають особливості цього впливу? Насамперед слід зауважити, що в суспільстві масового споживання простежується тенденція втрати мовою апріорних функцій і ознак,

наомість відбувається перетворення мови на засіб споживання і соціальної демаркації.

Відколи мова замість того, щоб бути носієм сенсу, наповнюється конотаціями приналежності, перетворюється в лексику групи, стає атрибутивною ознакою соціального класу або касты, з часів, коли мова стає матеріалом обміну, предметом внутрішнього споживання тих чи інших соціокультурних середовищ, починаючи з моменту, коли замість того, щоб змусити циркулювати сенс, той циркулює сам по собі, як своєрідний пароль для спілкування членів групи, відтоді, мова набуває статусу об'єкта споживання, фетиша. Вона більше не практикується як мова, тобто як система різних позначень, а споживається як система додаткових значень, як демаркаційний код.

Що стосується впливу сучасних ЗМІ на розвиток комунікативної культури, то він є суперечливим і неоднозначним: з одного боку, за посередництва ЗМІ відбувається аспектне й структурне ускладнення комунікативної культури, а з іншого, – кожен з нас є свідком багатьох випадків спотворення й спрощення комунікативної культури, її так би мовити масовизації як результату сучасних мегатенденцій у вигляді масового суспільства, суспільства масового споживання, засобів масової інформації тощо.

З-поміж ключових комунікативних мегатрендів сучасності варто виокремити все більш посилюваний фактор віртуальної реальності, а також загальноцивілізаційну стратегію візуальних ефектів. Що стосується буттєво-екзистенційних тенденцій, то виразною ознакою кількох попередніх десятиліть є номадизм. Це термінологічний маркер ідейно-світоглядного, культурно-цивілізаційного і буттєвого кочівництва, яке забезпечує регулярне потрапляння людини в ситуацію крос-культурних перехресть.

З одного боку, “кочівний” спосіб життєдіяльності істотно розширює комунікативні можливості й динамічно нарощує досвідний капітал, що сприяє підвищенню рівня комунікативної компетентності загалом і використання метафор зокрема як інструменту аналогій і екстраполяцій. З іншого боку, буттєве “козівництво” індивіда-номади містить чимало загроз і небезпек. Насамперед йдеться про кризовий стан ідентичності представників номадичної життєдіяльнісної парадигми: їх притаманна доволі невиразна, здебільшого хаотично-клаптикова ідентичність, яка стає на заваді міжособистісним і громадянським взаєминам.

Зрештою, крім конкретно-історичних відмінностей та соціокультурних особливостей комунікативна ефективність є корелятивно залежною від деяких факторів, наділених інваріантним статусом. Зокрема, комунікативна ефективність істотно зумовлена знаково-символічним інструментарієм. Змістовно-функціональна відмінність між символом та знаком полягає в розлогості смислових діапазонів: якщо знак вужчий означуваного предмета (явища,

тенденції тощо), то символ завжди об'ємніший, ніж об'єкт символізації. Другий за істотністю демаркаційний фактор зводиться до того, що знак в абсолютній більшості випадків є раціональним продуктом, натомість символ здебільшого є продуктом спонтанного генезису, який перебуває під впливом раціональних механізмів вкрай незначною мірою.

Сутнісна особливість символу полягає в тому, що він не володіє фактичністю в сенсі реального буттєвого прототипа, а натомість має значення. Власне, в цій значущості й зосереджена квінтесенція символічного функціоналу. Втім, рівень такої значущості та його семантичний рельєф не є інваріантним: у різних соціокультурних середовищах показники значущості можуть коливатися в широкому діапазоні. Окрім того, що один і той же символ може мати рівне значення на рівні різних соціокультурних ойкумен, також принципово можлива ситуація, за якої різні символи набувають однакового, подібного і навіть повністю тотожного значення. Такий стан речей є результируючим ефектом відмінностей на рівні досвідних даних конкретної соціокультурної сфери, світоглядного і ментального рельєфу того чи іншого соціального середовища.

Символічного статусу можуть набувати не лише лише тематичні відгалуження дискурсу, пов'язані з аспектами, знаковими (алармістськими, дражливіми, драматичними, трагічними тощо) для конкретно-історичного соціокультурного середовища: виразного символічного забарвлення можуть набувати навіть мікроскопічні вербальні інструменти на кшталт прийменників. Наприклад, росіяни не усвідомлювати всього політико-історичного підтексту висловлювання "на Україні", тому він за історичною інерцією "без задньої думки" продовжуватиме вживати саме таку форму означення України, а не коректний для масової свідомості нашої країни варіант "в Україні". Результируючим ефектом такого комунікативного засновку з високою вірогідністю будуть вислови українців на кшталт "країна-бензоколонка", "Запорібріє", "лідер балалаєчників", які покликані "урівноважити" символічний дисбаланс.

Наведений приклад слугує повчальною ілюстрацією того, як перспектива продуктивного комунікативного обміну може вичерпати себе ще на початковій фазі комунікації внаслідок "порушення символічного суверенітету". Це зайвий раз доводить не лише значущість символічної складової сучасної комунікації (особливо між представниками різних соціокультурних середовищ), а й потребу перманентного нарощування іншокультурної компетентності, аби не опинитися на "мінних полях" численних табу і пересторог, пов'язаних зі, здавалося б, неістотними й другорядними комунікативними "дрібничками", позаяк те, що для однієї культурно-цивілізаційної ойкумени має статус дрібнички, для іншої може набувати

циклопічних розмірів і мати реноме принципових аксіологічних і психологічних викликів. А наслідком таких різнотлумачень – точніше, його жертвою – в подібних випадках опиняється ефективність комунікативного обміну, яка раптово девальвується і сходить нанівець.

Осмислюючи комунікативні перспективи, не слід недооцінювати ольфакторні засоби спілкування, до яких належать запахи (тіла, косметики, страв тощо), що використовують у комунікаціях. Запахи мають досить велике значення, як невербальний елемент, у міжособистісному спілкуванні.

Легендарний американський брокер Джордан Белфорт, якому присвячено фільм Мартіна Скорсезе “Вовк з Уол-стріт”, аргументовано стверджує: “на відміну від стереотипу про те, що перше враження є оманливим, насправді абсолютна більшість людей з огляду на калейдоскопічність взаємин із зовнішнім світом буквально змушена приймати левову частку рішень на основі перших вражень, принаймні в сфері продаж. Перше позитивне враження визначає близько 90% успіху” [5].

На думку Дж. Белфорта, “щоб продати товар, потрібно переконати людину з міркувань як логіки, так і емоцій. Часто продавці тиснуть тільки на логіку або лише на емоції, але цього недостатньо для гарантованого продажу. Припустимо, я хочу продати “Феррарі”, – пояснює Белфорт. – Спочатку я розповім про п’ятирічну гарантію, про сервіс і престиж. Це логічна, розсудлива частина продажу. Потім переходимо на почуттів. Я обов’язково даю тест-драйв, саджу людину в машину й кажу: “А через рік, уяви, ти з красунею в цій машині їдеш по Монте-Карло”, – створюючи в людини позитивний образ майбутнього з моїм товаром. По суті, Джордан Белфорт наполягає на необхідності використовувати логічні й емоційні аргументи спільно, досягаючи за рахунок цього максимального ефекту” [4].

Основна як концептуальна, так і методична трудність полягає в тому, що “правильних слів не існує. Неможливо підібрати слова, які виявилися б настільки глибокими й переконливими, щоб обійти логічний розум потенційного покупця і викликати емоційну реакцію безпосередньо в його підсвідомості, тому що саме там за частки секунди формуються перші враження, що керують прийняттям рішень. Але якщо слова тут не допоможуть, то що тоді? Відповідь проста: звучання вашого голосу – інтонації. Те, як ви говорите, здійснює глибокий вплив на сприйняття сказаного вами і навіть на сприйняття вас самих, причому це відбувається не лише в перші чотири секунди спілкування, а й протягом усієї розмови. У тих випадках, коли зустріч відбувається обличчям до обличчя, до інтонацій додається важливий фактор невербальної комунікації – мова тіла. Інтонація і мова тіла є двома складовими надзвичайно

потужної комунікативної стратегії, що має назву несвідоме спілкування” [3].

Висновки. Кожна мова має дві функціонально-інструментальні іпостасі: з одного боку, вона є самодостатнім суб'єктом, який обслуговує власні потреби й цільові орієнтири; з іншого боку, мова має об'єктний статус, тобто постає засобом досягнення мети деяких зовнішніх суб'єктів. Більш перспективним дослідницьким ракурсом не випадково вважається об'єктне реноме мови, оскільки воно загострює аспект відповідності, корелятивної залежності й міри когерентності мови певним суспільно-історичним явищам і тенденціям.

У наш час мову здебільшого й насамперед розглядають у контексті таких мегатрендів, як інформаційне суспільство та комунікативний обмін. Досягнення мети комунікативної ефективності спонукає мову до якомога ретельнішого врахування соціокультурних реалій, оскільки ті визначають чимало комунікативних стереотипів, автоматизмів і особливостей. Причому, особливості соціокультурної дійсності слід регулярно поновлювати й засвоювати, бо навіть соціокультурні реалії одного суспільства в різні історичні періоди його існування можуть істотно різнитися між собою.

Список використаних джерел:

1. Айер, АД., 1993. 'Язык, истина и логика', *Аналитическая философия : Избранные тексты*, М. : МГУ, С. 50–66.
2. Бацевич, ФС., 2011. 'Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень', К. : Академія, 240 с.
3. Белфорд, Д., 2018. 'Как продать себя и свои идеи дорого. Метод Волка с Уолл-стрит'. Доступно : <https://secretmag.ru/business/methods/kak-prodat-sebya-i-svoi-idei-dorogo-metod-volka-s-uoll-strit.htm?utm_campaign=brain&utm_medium=rec&utm_source=rambler&utm_content=secretmag> [Дата обращения 11 Декабря 2019].
4. Белфорд, Д., 2018. 'Прямолинейная система убеждения Джордана Белфорта'. Доступно : <<http://worldsellers.ru/prjamolinejnaja-sistema-ubezhdenija-dzhordana-belforta>> [Дата обращения 14 Декабря 2019].
5. Белфорт, Д., 2014. 'Волк с Уолл-стрит', М. : АСТ, 703 с.
6. Брайнт, Д., 2004. 'Основы воздействия СМИ', М. : Вильямс, 432 с.
7. Бэндлер, Р., Гриндер, Дж., 1995. 'Рефрейминг : ориентация личности с помощью речевых стратегий', Воронеж : НПО «МОДЭК», 256 с.
8. Гирц, К., 1999. '«Насыщенное описание» : в поисках интерпретативной теории культуры', *Самосознание мировой культуры*, СПб. : Петрополис, 420 с.
9. Дейк, ТА., 1989. 'Язык. Познание. Коммуникация', М. : Прогресс, 312 с.
10. Дзьобань, ОП., 2010. 'Інформаційна безпека у проблемному полі соціокультурної реальності : Монографія', Х. : Майдан, 260 с.

11. Дюркгейм, Э., 1996. 'Метод социологии', *Западно-европейская социология XIX – начала XX веков*, М. : Издательство МГУ, 496 с.
12. 'Екологія мови і мовна політика в сучасному суспільстві : Зб. наук. праць', 2012. К. : Видавн. дім Д. Бураго, 376 с.
13. Кастельс, М., 2000. 'Информационная эпоха : экономика, общество и культура', М. : Гос. ун-т. высш. шк. экон., 607 с.
14. Козловець, МА., 2009. 'Феномен національної ідентичності : виклики глобалізації : Монографія', Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 558 с.
15. Кузьомінська, ЛГ., 2016. 'Мова як імператив і атрибут комунікативної культури сучасності', *Гуманітарний вісник ЗДІА*, № 64, С. 99–111.
16. Маклюэн, ГМ., 2003. 'Понимание Медиа : Внешние расширения человека', М. : КАНОН-пресс-Ц; Кучково поле, 464 с.
17. Мерло-Понти, М., 1999. 'Феноменология восприятия', СПб. : Ювента, Наука, 606 с.
18. Мюллер, М., Сепир, Э., Уорф, БЛ., Витгейнштейн, Л., 2003. 'Языки как образ мира. Антология', М. : АСТ, *Terra Fantastica*, 576 с.
19. Пашко, ЛА., 2013. 'Комунікативна компетентність керівника : навч.-метод. матеріали', К. : НАДУ, 76 с.
20. Сенік, Р., 2013. 'Мова в мережі інформаційно-комунікативного простору суспільства', *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Філософія*, Вип. 41 (1), С. 142–151.
21. Тулмин, С., 1984. 'Человеческое понимание', М. : «Прогресс», 327 с.
22. Щербина, ВМ., 2013. 'Міжкультурна комунікація у сучасному соціокультурному просторі', *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», Політологія. Соціологія. Право*, № 2, С. 70–75.
23. Якобсон, РС., 1983. 'В поисках сущности языка', М. : Радуга, С. 102–117.
24. Baudrillard, J., 1983. 'Ecstasy of Communication', *The Anti-Aesthetic, Essays on Postmodern Culture*, Port Townsend : Bay Press, P. 126–133.
25. Brown, P., Levinson, S., 1978. 'Universals in Language Usage : Politeness Phenomena Text', *Questions and Politeness : Strategies in Social Interaction*, Cambridge : Cambridge University Press, 323 p.
26. Cooley, CH., Berelson, B., Janowitz, M., 1953. 'The Significance of Communication', *Opinion and Communication*, N. Y. : Spargo, P. 133–157.
27. Vattimo, G., 1997. 'Beyond Interpretation : The Meaning of Hermeneutics for Philosophy', Cambridge : Polity Press, 129 p.

References:

1. Ayer, AD., 1993. 'Yazyk, istina i logika (Language, Truth and Logic)', *Analiticheskaya filosofiya : Izbrannyye teksty*, М. : MGU, S. 50–66.
2. Batsevyich, FS., 2011. 'Filosofiya movy. Istoriya linhvofilosofsk'kykh uchen' (Philosophy of Language. History of Linguophilosophical Teachings)', К. : Akademiya, 240 s.
3. Belford, D., 2018. 'Kak prodat' sebya i svoi idei dorogo. Metod Volka s Uoll-strit (How to Sell Yourself and Your Ideas Is Expensive. The Wolf Method of Wall Street)'. Dostupno : <<https://secretmag.ru/business/methods/kak-prodat-sebya-i-svoi-idei-dorogo-metod-volka-s-uoll->

- strit.htm?utm_campaign=brain&utm_medium=rec&utm_source=rambler&utm_content=secretmag> [Data obrashcheniya 11 Dekabrya 2019].
4. Belford, D., 2018. 'Pryamolineynaya sistema ubezhdeniya Dzhordana Belforta (Jordan Belfort's Straightforward Belief System)'. Dostupno : <<http://worldsellers.ru/prjamolinejnaya-sistema-ubezhdeniya-dzhordana-belforta>> [Data obrashcheniya 14 Dekabrya 2019].
 5. Belfort, D., 2014. 'Volk s Uoll-strit (The Wolf from Wall Street)', M. : AST, 703 s.
 6. Braynt, D., 2004. 'Osnovy vozdeystviya SMI (Fundamentals of Media Impact)', M. : Vil'yams, 432 s.
 7. Bendler, R., Grinder, Dzh., 1995. 'Refreyming : oriyentatsiya lichnosti s pomoshch'yu rechevykh strategiy (Reframing : Personality Orientation through Speech Strategies)', Voronezh : NPO «MODEK», 256 s.
 8. Girts, K., 1999. '«Nasyshchennoye opisaniye» : v poiskakh interpretativnoy teorii kul'tury (Saturated Description : In Search of an Interpretative Theory of Culture)', Samosoznaniye mirovoy kul'tury, SPb. : Petropolis, 420 s.
 9. Deyk, TA., 1989. 'Yazyk. Poznaniye. Kommunikatsiya (Language. Cognition. Communication)', M. : Progress, 312 s.
 10. Dz'oban', OP., 2010. 'Informatsiyna bezpeka u problemnomu poli sotsiokul'turnoyi real'nosti : Monohrafiya (Information Security in the Problematic Field of Sociocultural Reality : A Monograph)', Kh. : Maydan, 260 s.
 11. Dyurkgeym, E., 1996. 'Metod sotsiologii (The Method of Sociology)', Zapadno-yevropeyskaya sotsiologiya XIX – nachala XX vekov, M. : Izdatel'stvo MGU, 496 s.
 12. 'Ekolohiya movy i movna polityka v suchasnomu suspil'stvi : Zb. nauk. prats' (The Ecology of Language and Language Policy in Modern Society : A Collection of Scientific Papers)', 2012. K. : Vydavn. dim D. Buraho, 376 s.
 13. Kastel's, M., 2000. 'Informatsionnaya epokha : ekonomika, obshchestvo i kul'tura (The Information Age : Economics, Society and Culture)', M. : Gos. un-t. vyssh. shk. ekon., 607 s.
 14. Kozlovets', MA., 2009. 'Fenomen natsional'noyi identychnosti : vyklyky hlobalizatsiyi : Monohrafiya (The Phenomenon of National Identity: Challenges of Globalization : A Monograph)', Zhytomyr : Vyd-vo ZHDU im. I. Franka, 558 s.
 15. Kuz'omins'ka, LH., 2016. 'Mova yak imperatyv i atrybut komunikatyvnoyi kul'tury suchasnosti (Language as an Imperative and an Attribute of the Communicative Culture of the Present)', Humanitarnyy visnyk ZDIA, № 64, S. 99–111.
 16. Maklyuen, GM., 2003. 'Ponimaniye Media : Vneshniye rasshireniya cheloveka (Understanding Media : Human External Extensions)', M. : KANON-press-TS; Kuchkovo pole, 464 s.
 17. Merlo-Ponti, M., 1999. 'Fenomenologiya vospriyatiya (Phenomenology of Perception)', SPb. : Yuventa, Nauka, 606 s.
 18. Myuller, M., Sepir, E., Uorf, BL., Vitgeynshteyn, L., 2003. 'Yazyki kak obraz mira. Antologiya (Languages as an Image of the World. Anthology)', M. : AST, Terra Fantastica, 576 s.

19. Pashko, LA., 2013. 'Komunikatyvna kompetentnist' kerivnyka : navch.-metod. Materialy (Communicative Competence of the Supervisor : Educational Materials)', K. : NADU, 76 s.
20. Senyk, R., 2013. 'Mova v merezhi informatsiyno-komunikatyvnoho prostoru suspil'stva (Language in the Network of Information and Communication Space of Society)', *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody, Filosofiya, Vyp. 41 (1)*, S. 142–151.
21. Tulmin, S., 1984. 'Chelovecheskoye ponimaniye (Human Understanding)', M. : «Progress», 327 s.
22. Shcherbyna, VM., 2013. 'Mizhkul'turna komunikatsiya u suchasnomu sotsiokul'turnomu prostori (Intercultural Communication in the Contemporary Socio-Cultural Space)', *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrayiny «Kyiv's'kyi politekhnichnyy instytut», Politolohiya. Sotsiolohiya. Pravo, № 2*, S. 70–75.
23. Yakobson, RS., 1983. 'V poiskakh sushchnosti yazyka (In Search of the Essence of Language)', M. : Raduga, S. 102–117.
24. Baudrillard, J., 1983. 'Ecstasy of Communication', *The Anti-Aesthetic, Essays on Postmodern Culture*, Port Townsend : Bay Press, P. 126–133.
25. Brown, P., Levinson, S., 1978. 'Universals in Language Usage : Politeness Phenomena Text', *Questions and Politeness : Strategies in Social Interaction*, Cambridge : Cambridge University Press, 323 p.
26. Cooley, CH., Berelson, B., Janowitz, M., 1953. 'The Significance of Communication', *Opinion and Communication*, N. Y. : Spargo, P. 133–157.
27. Vattimo, G., 1997. 'Beyond Interpretation : The Meaning of Hermeneutics for Philosophy', Cambridge : Polity Press, 129 p.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.18(11-12)-6

УДК 321

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ДЕМОКРАТІЇ В ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ

THEORETICAL-METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF RESEARCH ON THE PROBLEMS OF DEMOCRACY IN HISTORICAL- PHILOSOPHICAL DISCOURSE

Є. О. Рябека

Актуальність теми дослідження. Цивілізаційний поступ у XXI ст. розгортається в межах тенденцій глобалізації та інформатизації, формуючи нову соціальну архітектуру. Разом із тим, ця нова архітектура постає	Urgency of the research. Civilization progress in the 21st century is expanding within the trends of globalization and informatization, forming a new social architecture. At the same time, this new architecture challenges the future	
--	---	--

викликом майбутньому людства, якщо у її аксіологічному фундаменті будуть переважати технократичні та інші цінності, а гуманістичні ідеали отримують маргінальний статус. Дана ситуація актуалізує дослідження такого концепту, як демократія.

Постановка проблеми.

Концепт демократії є одним із найбільш дискусійних у історії соціогуманітарної думки та потребує дослідницької уваги. У історії філософії існує багатий теоретичний спадок дослідження проблем демократії починаючи із доби Античності. Має бути здійснено історико-філософську реконструкцію поглядів на демократію у світовій та вітчизняній філософії та виокремлено концептуальні підходи щодо її розуміння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика демократії є складовою частиною класичних філософських вчень, авторами яких є Ж.-Ж. Руссо, Платон, К. Поппер, К. Ясперс та ін. Сучасні концепції демократії пропонують у своїх роботах Л. Даймонд, К. Макферсон, Ю. Хабермас, Дж. Шумпетер та ін. Серед вітчизняних авторів, які концептуально досліджували проблему демократії, варто відзначити М. Бойчука, Н. Латигіну, Т. Панченко та ін.

Постановка завдання. В статі ставиться завдання здійснити історико-філософську реконструкцію поглядів на демократію у світовій та вітчизняній філософії, намагаючись виокремити концептуальні підходи щодо її розуміння, прослідкувати генезу поняття "демократія" у історії філософії.

of humanity if its axiological foundations are dominated by technocratic and other values and humanistic ideals are marginalized. This situation actualizes the exploration of a concept such as democracy.

Target setting. The concept of democracy is one of the most debated in the history of socio-humanitarian thought and needs research attention. In the history of philosophy, there is a rich theoretical inheritance in the study of democracy since the Antiquity. Historical and philosophical reconstruction of views on democracy in world and national philosophy must be carried out and conceptual approaches to its understanding should be outlined.

Actual scientific researches and issues analysis.

Problematics of democracy is an integral part of classical philosophical teachings, sponsored by J.-J. Rousseau, Plato, K. Popper, K. Jaspers and others. Contemporary concepts of democracy are suggested in their work by L. Diamond, K. McPherson, Y. Habermas, J. Schumpeter, and others. Among the national authors who conceptually researched the problem of democracy, it is worth noting M. Boychuk, N. Latigina, T. Panchenko and others.

The research objective. The article sets out the task of reconstructing the historical and philosophical reconstruction of views on democracy in world and domestic philosophy, trying to distinguish conceptual approaches to its understanding, to trace the genesis of the concept of "democracy" in the history of philosophy.

Виклад основного матеріалу. Аналіз підходів до визначення змісту та основних параметрів демократії, очевидно, слід розпочинати з видатного античного мислителя Аристотеля. Аналізуючи роботи Аристотеля, ми приходимо до висновку, що основою демократії є середній клас та вільна ринкова економіка. Новий етап у розумінні демократії пов'язаний з доробком філософів Нового часу. Так, Ж.-Ж. Руссо у роботі "Про суспільний договір" зауважує, що демократія є інструментом забезпечення прав і свобод громадян та захисту меншин. Фундаментальний внесок у розробку теорій демократії зробили представники німецької класичної філософії. Зокрема, у роботах І. Канта знаходимо обґрунтування республіканської монархії як зразку народовладдя, у якій монарх дослуховується до волі громадян. Самі ж ці громадяни, у ідеальному випадку, мали би бути носіями розкріпаченого розуму, здатними до філософського формулювання прогресивних ідей та вимог для діючої влади. Й. Фіхте обґрунтовував підхід, згідно якого народ має приймати участь у державницьких процесах, а влада має забезпечувати реалізацію рішень народу: згідно цього підходу, волі народу відводиться домінуюче значення, а влада лише намагається її реалізувати. У теоретичному спадку Г. Гегеля відстоюється альтернативний погляд на народовладдя: народ інтерпретується філософом скоріше як безформна маса, а повнота влади має належати монарху.

Висновки з даного

The statement of basic materials. An analysis of the approaches to defining the content and basic parameters of democracy should obviously begin with Aristotle's eminent ancient thinker. Analyzing Aristotle's work, we come to the conclusion that democracy is based on the middle class and a free market economy. A new stage in the understanding of democracy has to do with the achievements of modern-day philosophers. J.-J. Rousseau writes in the paper "On the Social Treaty" that democracy is an instrument of ensuring the rights and freedoms of citizens and protecting minorities. Representatives of German classical philosophy made a fundamental contribution to the development of theories of democracy. In particular, in the writings of I. Kant we find the justification of the republican monarchy as a model of democracy in which the monarch obeys the will of the citizens. Ideally, these citizens should ideally be carriers of a disengaged mind, capable of philosophically formulating progressive ideas and demands for incumbent power. J. Fichte substantiated the approach according to which the people should take part in the state processes, and the authorities should ensure the implementation of the people's decisions: according to this approach, the will of the people is given a dominant importance, and the authorities are only trying to implement it. In Hegel's theoretical inheritance, an alternative view of democracy is upheld: the people are interpreted by the philosopher rather as a formless mass, and the fullness of power must belong to the monarch.

Conclusions from this

дослідження і перспективи подальших розвідок. Автором було прослідковано теоретичну еволюцію у розумінні демократії як продовження (або ж заперечення) первинних уявлень про неї, представлений античною літературою, було узагальнено сучасне розуміння демократії як народовладдя, переваги та суперечності демократії у сучасному світовому просторі. Було продемонстровано, що філософська рефлексія демократії як вияву народного суверенітету базується на низці цінностей, а саме захист прав і свобод громадянина, свобода, рівноправ'я, справедливість, верховенство права тощо.

Ключові слова: людина, культура, політика, демократія, світогляд.

study and prospects for further research. The author traced the theoretical evolution in the understanding of democracy as a continuation (or denial) of its original conceptions, presented in ancient literature, summarized the modern understanding of democracy as a democracy, the benefits and contradictions of democracy in the modern world. It has been demonstrated that the philosophical reflection of democracy as a manifestation of popular sovereignty is based on a number of values, namely the protection of the rights and freedoms of the citizen, freedom, equality, justice, the rule of law, etc.

Key words: people, culture, politics, democracy, worldview.

Актуальність теми дослідження. Цивілізаційний поступ у ХХІ ст. розгортається в межах тенденцій глобалізації та інформатизації, формуючи нову соціальну архітектуру. Разом із тим, ця нова архітектура постає викликом майбутньому людства, якщо у її аксіологічному фундаменті будуть переважати технократичні та інші цінності, а гуманістичні ідеали отримують маргінальний статус.

Дана ситуація актуалізує дослідження такого концепту, як демократія. Дійсно, даний концепт є одним із найбільш дискусійних у історії соціогуманітарної думки, а швидкі соціокультурні зміни, свідками яких ми є, здатні використати ідею демократії у зміненому характері, позбавивши її фундаментального гуманістичного смислу.

Постановка проблеми. У історії філософії існує багатий теоретичний спадок дослідження проблем демократії починаючи із доби Античності. Ми ставимо завдання здійснити історико-філософську реконструкцію поглядів на демократію у світовій та вітчизняній філософії, намагаючись виокремити концептуальні підходи щодо її розуміння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз фахової літератури продемонстрував, що проблематика демократії є складовою частиною класичних філософських вчень, авторами яких є Ж.-Ж. Руссо, Платон, К. Поппер, К. Ясперс та ін. Сучасні концепції демократії пропонують у своїх роботах Л. Даймонд, К. Макферсон,

Ю. Хабермас, Дж. Шумпетер та ін. Серед вітчизняних авторів, які концептуально досліджували проблему демократії, варто відзначити М. Бойчука, Н. Латигіну, Т. Панченко та ін.

Постановка завдання. Основним завданням пропонованого дослідження виступає обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження концепту “демократія” у історико-філософському дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз підходів до визначення змісту та основних параметрів демократії, очевидно, слід розпочинати з видатного античного мислителя Аристотеля. Аристотель у своїх працях “Політика” та “Нікомахова етика” торкався питань сутності демократії, порівнював демократію та олігархію, демократію й охлократію, визначав етичні та управлінські аспекти її здійснення. Аналізуючи роботи Аристотеля, ми приходимо до висновку, що основою демократії є середній клас та вільна ринкова економіка.

Щоправда, дещо раніше іншу думку стосовно демократії презентував не менш видатний мислитель Платон. У роботі “Держава” він демонструє критичну позицію щодо демократії як устрою, який шкодить інтересам громадян. На його думку, у “демократичних державах побутує надзвичайно лояльне ставлення до злочинців. Демократичний устрій, з точки зору Платона, не передбачає врахування професій людей, які переходять на державну службу. Людина отримає владу та повагу лише зі згоди більшості, що може бути сумнівним. Водночас її професійні якості можуть ігноруватися громадянами. Демократичне суспільство поділяється на три групи: трутні, багатії та народ. Так, на чолі державного апарату, часто стоять ледарі й невігласи, чого не може бути в умовах олігархії” [8, с. 382].

Новий етап у розумінні демократії пов’язаний з доробком філософів Нового часу. Так, Ж.-Ж. Руссо у роботі “Про суспільний договір” зауважує, що демократія є інструментом забезпечення прав і свобод громадян та захисту меншин. Цей видатний мислитель-гуманіст наступним чином характеризував механізми забезпечення демократії: “Якщо хто-небудь відмовиться підкорятися загальній волі, то він буде до цього примушений всім Організмом, а це означає ні що інше, як те, що його силою примусять бути вільним” [10, с. 211].

У свою чергу французький мислитель Ш. Л. Монтеск’є у своїй праці “Про дух законів” багато уваги приділяє утвердженню демократії та республіканській формі правління, яку він разом з монархією вважає помірною формою правління на противагу непомірному деспотизму. Його вчення про суспільство є цікавою інтерпретацією античних теорій. Вважаючи демократичну й аристократичну республіку помірними формами правління, мислитель на порядок вище ставив другу. Більш того, він проводив

різку грань між владою народу і свободою громадян, оскільки вважав, що неодмінною умовою дотримання законів і захисту гарантій громадян виявляється те, що жодна влада не має бути необмеженою.

Натомість американський філософ і політичний діяч Т. Джефферсон покладаючи надії саме на владу народу й демократичні механізми її здійснення, підкреслював, що система управління державою полягає у єдності різних рівнів. Аналізу теорії демократії Т. Джефферсона присвячена увага у дослідженні Т. Панченко, у якому узагальнено наводяться дієві рівні управління демократичними процесами, притаманні тогочасному американському суспільству та які не втрачають актуальності й сьогодні: “1) загальної федеральної республіки для усіх питань, що відносяться до зовнішньої і федеральної політики; 2) республіки штату, що має відношення виключно до наших громадян; 3) окружної республіки, що займається справами та інтересами округу; 4) районної республіки для дрібних, але в той же час важливих місцевих питань” [7, с. 68-69].

Серед представників сучасної філософської думки, значний внесок у розуміння демократії був здійснений фундаторами комунікативної філософії – Ю. Хабермасом, К.-О. Апелем. Наприклад, саме Ю. Хабермас започаткував розробку проблематики демократії у соціально-ціннісному значенні, що знайшло відображення у таких роботах як “Теорія комунікативної дії”, “Мораль і комунікація”, “Демократія. Моральність. Розум” тощо. Цей сучасний німецький філософ вибудовує аргументацію на користь деліберативної політики як інструменту реалізації демократичних ідеалів у сучасному суспільстві.

Ціннісні аспекти демократії у своїх дослідженнях розвинули інші представники західної політичної філософії. Як відомо Дж. Шумпетер у роботі “Капіталізм. Соціалізм. Демократія” визначив демократію як метод інституційного узгодження інтересів при прийнятті рішень для загального блага. У даній роботі “демократія розглядається як проблема з точки зору інструментального та інституційного забезпечення” [13].

Фундаментальним джерелом для усвідомлення сутності демократії є концепція А. де Токвіля, який у книзі “Старий порядок і революція” показав внутрішню суперечливість демократії, запропонував власне розуміння поєднання “твердих” рішень з інститутами ліберальної спрямованості. У свою чергу Дж. Сарторі у роботі “Оновлена теорія демократії” аналізує ідеологічне підґрунтя демократії, яка на його думку спирається на фундаментальні ліберальні ідеї. Також він показує взаємообумовленість лібералізму та демократичного політичного режиму, демонструє їх нерозривний взаємозв'язок. Суголосними ідеям Дж. Сарторі щодо демократії є роздуми французького філософа Ж. Рансьєра, який у роботі “На межі

політичного”, розмірковує про долю демократичних політичних режимів, визначає їх ліберальну сутність, яка іноді приховується (або поєднується) з елементами інших ідеологічних систем.

Необхідно зазначити, що до розроблення теорії демократії долучилися й вітчизняні науковці, інтерпретуючи наявні концепції, демонструючи власні оригінальні погляди, особливо у контексті демократичного транзиту, який здійснює Україна. Звертаючись до філософської спадщини XIX першої половини XX ст., необхідно зазначити, що проблематику функціонування демократії (як її апологетика, так і критика), захисту прав і свобод громадян у різних інтерпретаціях досліджували В. Белозерський, М. Драгоманов, Б. Кістяківський, П. Куліш, М. Костомаров, І. Франко, М. Грушевський та інші. Також фундатори Української Академії наук В. Вернадський, М. Туган-Барановський та А. Кримський значну увагу приділяли поширенню ліберальної ідеї в Україні, таким чином сприяючи становленню демократичного дискурсу на теренах нашої держави.

В наш час, узагальнюючи концептуальні ідеї джерельної бази щодо розуміння демократії, українській дослідник М. Бойчук у роботі “Демократичний процес в Україні: проблема вибору і механізмів реалізації” констатує, що у часи становлення сучасних демократій теорія і практика свідомого удосконалення політичного народовладдя набула системного характеру що найменше з часів європейського Просвітництва і виникнення демократії в Америці. Для розуміння сутності демократії автор наголошує, що важливі положення теорії демократії належать Ш. Л. Монтеск’є (верховна влада належить народу), Т. Джеферсону (суверенітет народу), А. де Токвілю (засаднича роль громад щодо більших за обсягом спільнот), підкреслюючи, що саме “індустріальне суспільство створило нові можливості та висунуло нові вимоги до демократії, які аналізували М. Вебер (вибори політичних еліт в умовах масової політики), Й. А. Шумпетер (особлива інституційна система для прийняття політичних рішень), Р. Даль (поліархія), Дж. Сарторі (відбір еліт за ознакою їхніх чеснот)” [1, с. 9].

Також проблеми демократії стали предметом дослідження у роботах Н. Латигіної, які у систематизованому вигляді представлені у докторській дисертації під назвою “Демократія: сутність, механізми здійснення та сучасні світові тенденції розвитку”. Аналізуючи вітчизняну джерельну базу щодо розвитку демократичного дискурсу авторка у своїх роботах підкреслює, що “теоретичні та практичні питання вітчизняних процесів забезпечення демократії розроблялись низкою вітчизняних наукових шкіл” [6, с. 53-54]. Для нашого теоретико-методологічного дослідження, яке, логічно, використовує методологічний потенціал історії філософії, важливою є звернення до існуючих у соціогуманітарному дискурсі демократії певних

напрямок, шкіль та підходів до розуміння демократії у поточній вітчизняній соціокультурній динаміці.

Важливо, що низка праць як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, які становлять джерельну базу демократичного дискурсу, мають не тільки суто філософський, а й міждисциплінарний характер. Такий підхід сприяє поліфонії розуміння демократії і як суспільного феномену, і як наукового концепту. Загалом, будь-які трактовки демократії відштовхуються від розуміння того, що даний політичний режим при всіх його недоліках забезпечує максимальне представництво громадян у владі при належному дотриманні процедур. Сучасне суспільство дійсно потребує прояснення діалектичних взаємин номінальної та реальної влади, на тлі яких і має реалізовуватись ідеологія демократії [14].

Виходячи з вищенаведеного, варто зупинитися на філософському визначенні демократії як народовладдя. Необхідно зазначити, що починаючи з часів Стародавньої Греції та Риму поняття народ трактувалося по-різному. Також філософи висловлювали різні точки зору щодо допуску тих або інших категорій громадян до здійснення влади. Концепція демократії за Аристотелем також враховувала потребу контролю народу над правлячими елітами, у його теоретичному спадку знаходимо декілька моделей забезпечення демократії – для суспільств аграрного типу (коли переважну більшість населення складають селяни), а також для суспільств, основою яких є міське населення. Доступ до влади, при цьому, має бути обмеженим виходячи із загроз популізму. Давньогрецький мислитель пропонує зважати на освітній, майновий та світоглядні чинники в якості цензу при наданні людині владних повноважень.

У нашому тексті, зважаючи на обмежений обсяг статті, ми змушені не зупинятись на деяких етапах становлення європейської цивілізації у своєму аналізі, акцентуючи увагу на внеску періодів, що зробили більш рельєфний внесок у становлення дискурсу демократії. Фундаментальний внесок у розробку теорій демократії зробили представники німецької класичної філософії. Зокрема, у роботах І. Канта знаходимо обґрунтування республіканської монархії як зразку народовладдя, у якій монарх дослуховується до волі громадян. Самі ж ці громадяни, у ідеальному випадку, мали би бути носіями розкріпаченого розуму, здатними до філософського формулювання прогресивних ідей та вимог для діючої влади. Й. Фіхте обґрунтовував підхід, згідно якого народ має приймати участь у державницьких процесах, а влада має забезпечувати реалізацію рішень народу: згідно цього підходу, волі народу відводиться домінуюче значення, а влада лише намагається її реалізувати. У теоретичному спадку Г. Гегеля відстоюється альтернативний погляд на народовладдя: народ

інтерпретується філософом скоріше як безформна маса, а повнота влади має належати монарху.

У сучасному науковому та філософському дискурсі представлена низка трактовок демократії як механізму реалізації влади народу, ефективної системи захисту прав й свобод громадян. Так, узагальнюючи різноманітні точки зору щодо розуміння демократії О. Долженков показує поліфонію значень цього поняття. Зокрема, він говорить, що у історії філософської та політичної думки демократія за власним змістом часто ототожнювалась із лібералізмом, наголошуючи на потребі демаркації зазначених понять: “Лібералізм – це насамперед технологія обмеження влади держави, тоді як демократія – спосіб реалізації влади народу в державі” [5, с. 226-227].

Значну увагу багатогранній участі народу у прийнятті рішень у державі приділено у теорії партиципаторної демократії. Зміст зазначеного концепту є черговою спробою ревіталізувати класичну теорію демократії із відповідною їй активною участю громадян в обговоренні та прийнятті рішень щодо головних питань суспільного життя. Як зазначає А. Фісун, “партиципаторна демократія вимагає належну поінформованість та високу освіченість громадян, а також їх активність у політичному житті як фактор унеможливлення авторитарного тиску” [11, с. 19].

Продовжуючи таку логіку, сучасні вітчизняні науковці стверджують, що перспективи народовладдя залежать від рівня розвитку місцевого самоврядування. Проте, органи місцевого самоврядування також є представницькими. Вони мають делеговані повноваження від виборців так само як й вищий представницький орган. Розподіл повноважень між зазначеними суб'єктами не впливає на рівень народовладдя. Участь громади в управлінні регіоном залишається умовною. Реальною є влада адміністрацій. Це абсолютно зрозуміло. Саме тому нині конче потрібний пошук оптимальної моделі міфологізації поняття “народовладдя” в масовій свідомості. На це спрямовуються зусилля науковців, пропагандистів, агітаторів, політиків. За визначенням Ю. Ганжурова, “народовладдя це, образно кажучи, своєрідний горизонт, до якого можна рухатися все життя: громадянам потрібна ідея народовладдя, саме вона робить народ психологічно причетним до влади, а інститути громадянського суспільства, які її експлуатують, – помітними складовими політичної системи” [3, с. 17-18].

Вочевидь, філософський сенс демократії як максимального народовладдя найбільш повно проявляється у розвиненому місцевому самоврядуванні, яке є міксом прямої й представницької демократій. Розглядаючи сутнісні характеристики демократії як форми народовладдя, варто звернутися до роздумів Р. Даля, який у фундаментальному дослідженні під назвою “Про демократію”, розкрив як філософські, так і політологічні аспекти її розуміння.

Зокрема, він на прикладі асоціації, що налічує кілька сотень членів, виокремлює “критерії демократії, які свідчать про те, що усі члени асоціації мають рівні права у виробленні рішень відносно її політики. Серед них, ефективна участь, рівне голосування, розуміння, що засноване на інформативності, здійснення контролю за порядком денним та включення у життя суспільства” [4, с. 41-42]. Разом з тим, Р. Даль цілком усвідомлював відносність реалізації наведених критеріїв, зазначаючи, що “... в жодній державі ніколи не було форми правління, яка повною мірою відповідала б критеріям, що визначають демократичний процес” [4, с. 45]. В той же час, відомий дослідник обстоює цивілізаційну цінність демократії як максимально “вільної” форми політичного устрою держави. Р. Даль переконаний у тому, що варто відстоювати демократичні начала в управлінні державою, вказуючи на те, що у порівнянні з будь-якою можливою альтернативою демократія має принаймні десять переваг. Цими перевагами є, за Р. Далем, “позбавлення від тиранії, дотримання основних прав і свобод, свобода особистості, самовизначення, моральна автономія, можливість розвитку особистості, захист ключових інтересів особистості, політична рівність, а також прагнення до миру і процвітання” [4, с. 48]. Вочевидь, розуміння Р. Далем демократії має яскраво виражений аксіологічний та антропологічний характер, що передбачає трактовку народовладдя крізь призму захисту інтересів особистості.

Ціннісні аспекти демократії також знайшли своє відображення й у роботах відомого філософа К. Поппера. На його переконання, демократія має базуватися на розумі й гуманізмі та не вичерпуватися принципом “народовладдя”. “Демократичне врядування у людській свідомості є засобом порятунку від несправедливості, меншою небезпекою, проявом свободи. Демократичне врядування можна поліпшувати, запроваджуючи більш ефективну виборчу систему та систему контролю за діяльністю уряду. Разом з тим свобода людини є найвищою цінністю, а її метою є людська індивідуальність” [9, с. 210-213]. Філософ наголошує, що “в обранні демократичного врядування у свідомості громадян міститься переконання, що навіть погана політика за демократії (поки ми можемо сприяти її мирній зміні) є кращою від влади тирана, хоч яким би мудрим і великодушним він не був” [9, с. 145]. Таким чином, демократія має низку переваг перед іншими політичними режимами, оскільки здатна захистити людину, надає їй можливості для самореалізації та свідомого вибору.

У свій час вагомий внесок у розуміння характерних ознак та переваг демократії був здійснений німецьким філософом К. Ясперсом. Він розглядав демократичне врядування через його протилежність – антидемократичне врядування. Так, досліджуючи особливості історичних процесів, впливу суспільства на розвиток держави та її управління, вчений дійшов до висновку, що

Федеративна Республіка Німеччина є антидемократичною. К. Ясперс зазначає, що демократичне врядування сприяє розвитку особистості на відміну від його протилежності – антидемократії. Тому у праці “Куди рухається ФРН?” він піддає ґрунтовній критиці антидемократичні тенденції у Німеччині [12].

Необхідно зазначити, що різноманітні точки зору на демократичний спосіб володарювання представлені й у історії вітчизняної політичної філософії. Дослідниця М. Братасюк зазначає наступне щодо цього ґрунтового теоретичного спадку: “М. Костомаров у “Книзі буття українського народу” заперечує будь-яке насилля над народом і його правами. Він обґрунтовує природні права народу на вільне життя на рідній землі як реально чинне право, яке ніхто не повинен порушувати. Видатним мислителем запропоновано концепцію історичного розвитку, у якій можна виокремити кілька важливих аспектів: влада – від Бога, але вона не може бути абсолютною, оскільки людина здатна до експансії, владу необхідно обмежувати... Синтез федеративного та конфедеративного устрою – це, на думку М. Костомарова, – оптимальний тип держави” [2, с. 6]. Авторка справедливо також стверджує самотність ідей Б. Кістяківського щодо бачення механізмів реалізації правової держави, зазначаючи наступне: “Учений пов’язує верховенство права з принципом народовладдя. Правова держава в нього – це держава народна й демократична за суттю. Завдяки невід’ємним правам і недоторканності особи державна влада в правовій або конституційній державі є не лише обмеженою, а й строго підпорядкованою закону... Б. Кістяківський мислить народ не як об’єкт законницького впливу державної влади, а як реальний суб’єкт права” [2, с. 6].

Висновки. У статті було досліджено основні філософські концепти розуміння такого складного політичного явища, як демократія. Автор вдалося продемонструвати, що дослідження теоретичних витоків демократії, її форм прояву та особливостей реалізації має давню історію, що наочно демонструє значний масив наукової літератури (зокрема філософського характеру), який потребує систематизації та осмислення. Традиційно вважається, що філософські засади заклали дослідження демократії античних мислителів – Аристотеля, Демокріта, Платона, Цицерона. Автором було прослідковано теоретичну еволюцію у розумінні демократії як продовження (або ж заперечення) первинних уявлень про неї, представлений античною літературою, було узагальнено сучасне розуміння демократії як народовладдя, переваги та суперечності демократії у сучасному світовому просторі. Значна увага була приділена аналізу розуміння демократії в роботах українських філософів, політологів, культурологів. Підкреслюється, що філософська рефлексія історичної еволюції розуміння демократії є тією основою, на якій можна сформулювати реалістичне уявлення про

неї, конструктивне продовження визначення її ролі в сучасному соціумі. Було продемонстровано, що філософська рефлексія демократії як вияву народного суверенітету базується на низці цінностей, а саме захист прав і свобод громадянина, свобода, рівноправ'я, справедливість, верховенство права тощо.

Список використаних джерел:

1. Бойчук, МА., 2012. 'Демократичний процес в Україні : проблема вибору і механізмів реалізації : автореф. дис. д-ра філос. наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії', Київ, 32 с.
2. Братасюк, МГ., 2012. 'Ідея народовладдя як засада утвердження правовладдя в працях українських мислителів класичної доби', *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*, № 1(3), С. 3-10.
3. Ганжуров, Ю., 2011. 'Представницька демократія чи пряме народовладдя : критерії оцінки', *Політичний менеджмент*, № 5, С. 13-18.
4. Даль, Р., 2000. 'О демократии', М. : *Аспект Пресс*, 208 с.
5. Долженков, ОО., 2015. 'Сучасна демократія : проблеми та перспективи', *Актуальні проблеми політики*, Вип. 54, С. 221-229.
6. Латигіна, НА., 2008. 'Українська демократія сьогодні : спроби і помилки', *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, Вип. 34, С. 53-62.
7. Панченко, ТВ., 2011. 'Принцип субсидіарності у сучасному демократичному розвитку : монографія', Х. : *Майдан*, 368 с.
8. Платон, 1971. 'Государство: сочинения в 3 т под общ. ред. А.Ф. Лосева, В.Ф. Асмуса' М. : *Мысль*, Т. 3. Ч. 1. С. 89-454.
9. Поппер, К., 1994. 'Відкрите суспільство та його вороги : пер. з англ. О. Коваленко', К. : *Основи*, Т. 1. 444 с.
10. Руссо, ЖЖ., 2000. 'Об Общественном договоре : Трактаты', М. : *ТЕРРА*, 510 с.
11. Фисун, АА., 2006. 'Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации : монография', Х. : *Константа*, 351 с.
12. Ясперс, К., 1969. 'Куди рухається ФРН?'. Доступно : www.klex.ru/e9n [Дата звернення 11 Грудня 2019].
13. Shumpeter, JA., 1962. 'Capitalism, Socialism and Democracy', *Third edition*, New York : *Harper Torchbook*, 316 p.
14. Svyrydenko D., Yatsenko O. 2018. 'Dialectics of Nominal and Real Power in the Ukrainian and World Politics', *Ukrainian Policymaker*, Vol. 2, pp. 33-40.

References:

1. Boychuk, MA., 2012. 'Demokratychnyy protses v Ukrayini : problema vyboru i mekhanizmv realizatsiyi : avtoref. dys. d-ra filos. nauk za spetsial'nisty 09.00.03 – sotsial'na filosofiya ta filosofiya istoriyi (The Democratic Process in Ukraine : The Problem of Choice and Implementation Mechanisms :

- Thesis for a Doctor of Philosophy Degree in Specialty 09.00.03 - Social Philosophy and Philosophy of History)', Kyiv, 32 s.
2. Bratasyuk, M.H., 2012. 'Ideya narodovladdya yak zasada utverdzhennya pravovladdya v pratsyakh ukrayins'kykh myslyteliv klasychnoyi doby (The Idea of People's Rule as a Basis for Establishing Rule of Law in the Works of Ukrainian Thinkers of the Classical Age)', *Yurydychnyy chasopys Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav*, № 1(3), S. 3-10.
 3. Hanzhurov, YU., 2011. 'Predstavnyts'ka demokratiya chy pryame narodovladdya : kryteriyi otsinky (Representative Democracy or Direct Democracy : Evaluation Criteria)', *Politychnyy menedzhment*, № 5, S. 13-18.
 4. Dal', R., 2000. 'O demokratii (On Democracy)', M. : *Aspekt Press*, 208 s.
 5. Dolzhenkov, O.O., 2015. 'Suchasna demokratiya : problemy ta perspektyvy (Modern Democracy : Problems and Prospects)', *Aktual'ni problemy polityky*, Vyp. 54, S. 221-229.
 6. Latyhina, N.A., 2008. 'Ukrayins'ka demokratiya s'ohodni : sproby i pomylyky (Ukrainian Democracy Today : Trials and Mistakes)', *Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, Vyp. 34, S. 53-62.
 7. Panchenko, T.B., 2011. 'Pryntsyp subsydiarnosti v suchasnomu demokratychnomu rozvytku: monohrafiya (The principle of subsidiarity in modern democratic development : A Monograph)', Kh. : *Maydan*, 368 s.
 8. Platon, 1971. 'Sostoyaniye: rabotayet v 3 tonny po itogu. redaktor A.F. Loseva, V.F. Asmus (State: works in 3 tons under the total. ed. A.F. Loseva, V.F. Asmus)' M. : Mysl', t. 3. p. 1. S. 89-454.
 9. Popper, K., 1994. 'Vidkryte suspil'stvo ta yoho vorohy (Open Society and Its Enemies)', U 2 t. T. 1, K. : *Osnovy*, 444 s.
 10. Russo, ZHZH., 2000. 'Ob Obshchestvennom dogovore : Traktaty (On the Social Contract : Treatises)', M. : *TERRA*, 510 s.
 11. Fisun, A.A., 2006. 'Demokratiya, neopatrimonializm i global'nyye transformatsii : monografiya (Democracy, Neopatrimonialism and Global Transformations : A Monograph)', Kh. : *Konstanta*, 351 s.
 12. Yaspers, K., 1969. 'Kudy rukhayet'sya FRN? (Where Does Germany Go?)'. Dostupno : www.klex.ru/e9n [Data zvernennya 11 Hrudnya 2019].
 13. Shumpeter, J.A., 1962. 'Capitalism, Socialism and Democracy', *Third edition*, New York : *Harper Torchbook*, 316 p.
 14. Svyrydenko D., Yatsenko O., 2018. 'Dialectics of Nominal and Real Power in the Ukrainian and World Politics', *Ukrainian Policymaker*, Vol. 2, pp. 33-40.

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.18(11-12)-7

УДК 378.14

ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ОНЛАЙН ЗАСОБІВ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

RESEARCH OF THE USE OF INTERACTIVE AUDIOVISUAL ONLINE MEANS IN PREPARATION OF PROFESSIONALS IN AGRARIAN PROFILE IN THE CONDITIONS OF INFORMATIONAL AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT

І. В. Бацуровська
Н. А. Доценко
О. А. Горбенко
Н. І. Кім

Актуальність теми дослідження. Специфіка підготовки фахівців аграрного профілю відводить особливе місце набуттю професійних компетентностей. Інтерактивні аудіовізуальні онлайн засоби виступають як потужний інструмент в освітній діяльності в тому числі під час підготовки фахівців аграрного профілю. Сучасні роботодавці мають потребу у фахівці, що готовий до професійної діяльності, яка б відповідала вимогам сучасного суспільства.

Постановка проблеми. Використання техніки, автоматизація технологічних процесів в агропромисловому комплексі окреслює принципово нові підходи до підготовки фахівця-аграрія: потребує візуалізації окремих процесів, урахування європейського досвіду та методик провідних фахівців і технологів,

Urgency of the research. Specificity of training of agrarian specialists devotes a special part for acquiring professional competencies. Interactive online audiovisuals serve as a powerful instrument in educational activities, including in the training of agricultural professionals. Modern employers need a specialist who is ready for professional activities that meet the requirements of today's society.

Target setting. The use of technology, automation of technological processes in the agro-industrial complex outlines fundamentally new approaches to the training of agrarian specialist: it requires visualization of individual processes, taking into account the European experience and techniques of leading specialists and

систематичного оновлення знань та самовдосконалення. Але аналіз теоретичних джерел підводить до висновку про те, що використання інтерактивних аудіовізуальних онлайн засобів для підготовки фахівців аграрного профілю в умовах інформаційно-освітнього середовища недостатньо систематизовано та потребує розробки методик використання. Педагогічна проблема полягає в тому, що недостатньо досліджено використання інтерактивних аудіовізуальних онлайн засобів при підготовці фахівців аграрного профілю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вчені В. Ю. Биков та М. П. Шишкіна приділяли увагу використанню хмаро орієнтованих мережних інструментів для інформаційного наповнення відкритого освітньо-наукового середовища вищих навчальних закладів. Дослідник О. М. Самойленко розглядав аудіовізуальні засоби веб-ресурсу в контексті опанування фізико-математичних дисциплін, а саме підготовки вчителя математики. Вчені П. П. Нечипуренко, С. О. Семеріков, Т. В. Селіванова, Т. О. Шенаєва розглядали проблему формування дослідницьких компетентностей під час навчання хімії за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів навчання. Дослідник О. І. Башкір в своїх дослідженнях приділяв увагу інтерактивним методам навчання. У дослідженнях Г. Д. Поспелової розглядається використання аудіовізуальних засобів навчання у підготовці майбутніх агрономів, увага приділяється використанню відеоматеріалів.

Постановка завдання.

technologists, systematic updating of knowledge and self-improvement. However, the analysis of theoretical sources leads to the conclusion that the use of interactive audiovisual online tools for training agricultural specialists in the conditions of information and educational environment is not systematized and requires the development of methods of use. The pedagogical problem is that the use of interactive audiovisual online means in the preparation of specialists of agrarian profile is insufficiently investigated.

Actual scientific researches and issues analysis. Scientists V. Yu. Bykov and M. P. Shishkin paid attention to the use of cloud-oriented networking tools to inform the content of the open educational environment of higher education institutions. Researcher O. M. Samoilenko considered audiovisual means of the web-resource in the context of mastering physical and mathematical disciplines, namely the training of a mathematics teacher. Scientists P. P. Nechipurenko, S. O. Semerikov, T. V. Selivanov, T. O. Shenaev considered the problem of forming research competencies in chemistry teaching using information and communication training tools. In his research, researcher O. I. Bashkir paid attention to interactive teaching methods. In the research of G. D. Pospelova examines the use of audiovisual training tools in the preparation of future agronomists, and focuses on the use of video materials.

The research objective.

Метою статті є дослідження використання інтерактивних аудіовізуальних онлайн засобів при підготовці фахівців аграрного профілю.

Виклад основного матеріалу. Визначено властивості інтерактивних аудіовізуальних онлайн засобів в умовах інформаційно-освітнього середовища. Враховуючи те, що використання інтерактивних аудіовізуальних онлайн засобів для підготовки фахівців аграрного профілю є недостатньо дослідженим, доцільно провести опитування здобувачів вищої освіти аграрних спеціальностей для здійснення подальшої корекції подання контенту. Результати дослідження показали, що ефективним інструментом інформаційно-освітнього середовища є виконання творчих проєктів та практичних завдань на основі компетентнісного підходу. Під час навчання найбільше застосовуються наступні інтерактивні інструменти: онлайн тести і вікторини, програмні засоби навчального призначення, електронні підручники тощо. Дослідження показало, що недостатньо використовуються програми проєктування та моделювання.

Висновки. Наявний потенціал використання інтерактивних аудіовізуальних онлайн засобів дає можливість підвищення якості навчальної діяльності за всіма напрямками фахової підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю. Одна з важливих складових підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю, є формування контенту навчальних дисциплін в умовах інформаційно-

The purpose of the article is to research of the use of interactive online audiovisuals in the preparation of professionals in agrarian profile.

The statement of basic materials. There are determined the features of interactive online audiovisuals in the conditions of information and educational environment. Given that the use of interactive online audiovisuals for training of agrarian professionals is under-researched, it is appropriate to conduct a survey of applicants of higher education for agrarian specialties to further correct content submission. The results of the research showed that an effective instrument for the information and education environment is the completion of creative projects and practical tasks based on a skills approach. The following interactive means are most commonly used in training: online tests and quizzes, educational software, online tutorials etc. The study found that design and modeling programs were underused.

Conclusions. The potential of using of interactive online audiovisuals enables to improve the quality of educational activity in all areas of professional training of future professionals of agrarian profile. One of the important components of preparation of future specialists of agrarian profile is formation of content of educational disciplines in the conditions of information and educational

освітнього середо-вища за допомогою інтерактивних аудіовізуальних онлайн засобів, за рахунок візуалізації навчального контенту та інтерактивності навчання.

Ключові слова: інтерактивні засоби, аудіовізуальні онлайн засоби, фахівці аграрного профілю, навчальний контент.

environment by interactive online audiovisuals, due to visualization of educational content and interactivity of training.

Keywords: interactive means, online audiovisuals, professionals in agrarian profile, educational content.

Актуальність теми дослідження. Специфіка підготовки фахівців аграрного профілю відводить особливе місце набуттю практичних та інженерних компетентностей. Фахівці аграрного профілю створюють нову апаратуру, сучасні пристрої та технології і впроваджують їх у виробничий процес. Інтерактивні аудіовізуальні онлайн засоби виступають як потужний інструмент в освітній діяльності в тому числі під час підготовки фахівців аграрного профілю. При підготовці фахівців аграрного профілю виникає потреба дослідження використання інтерактивних аудіовізуальних онлайн засобів з метою підвищення якості інженерної та фахової освіти та надання подальших рекомендацій щодо їх формування навчального контенту.

Постановка проблеми. В сучасному світі постає актуальним питання щодо використання електронних, інформаційних технологій в режимі он-лайн. Технологічний прогрес вимагає оновлення підходів до підготовки сучасного фахівця аграрної галузі. Використання техніки, автоматизація технологічних процесів в агропромисловому комплексі окреслює принципово нові підходи до підготовки фахівця-аграрія: потребує візуалізації окремих процесів, урахування європейського досвіду та методик провідних фахівців і технологів, систематичного оновлення знань та самовдосконалення. Але аналіз теоретичних джерел підводить до висновку про те, що використання інтерактивних аудіовізуальних он-лайн засобів для підготовки фахівців аграрного профілю в умовах інформаційно-освітнього середовища недостатньо систематизовано та потребує розробки методик використання. Так, педагогічна проблема полягає в тому, що недостатньо досліджена проблема використання інтерактивних аудіовізуальних онлайн засобів при підготовці фахівців аграрного профілю. Потребує дослідження стан використання окреслених засобів в умовах інформаційно-освітнього середовища з метою виявлення актуальних онлайн засобів для подальшої розробки методики їх впровадження в освітній процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вчені В. Ю. Биков та М. П. Шишкіна приділяли увагу використанню хмаро

орієнтованих мережних інструментів для інформаційного наповнення відкритого освітньо-наукового середовища вищих навчальних закладів [2, с. 49]. Вчений О. М. Самойленко розглядав аудіовізуальні засоби веб-ресурсу в контексті опанування фізико-математичних дисциплін, а саме підготовки вчителя математики [7, с. 178]. Вчені П. П. Нечипуренко, С. О. Семеріков, Т. В. Селіванова, Т. О. Шенаєва розглядали проблему формування дослідницьких компетентностей під час навчання хімії за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів навчання. Вони зазначали широкий спектр інформаційно-комунікаційних засобів: “електронні таблиці; засоби створення мультимедійних презентацій; пошукові системи загального призначення; хмаро орієнтовані засоби підтримки спільної навчально-дослідницької діяльності; віртуальні хімічні лабораторії; електронні періодичні системи; засоби комп’ютерного моделювання процесів; навчальні ігри; програмно-методичні комплекси навчального призначення; тренажери та електронні практикуми тощо” [5]. Дослідник О. І. Башкір під час дослідження інтерактивних методів навчання зазначав, що їх використання дозволяє здобувачам вищої освіти “прогнозувати й аналізувати результати своєї роботи, підвищує рівень самоорганізації, дозволяє досягти адекватної професійно-особистісної самооцінки” [1], тобто розвиває професійні компетентності майбутнього фахівця. У дослідженнях Г. Д. Поспелової розглядається “використання аудіовізуальних засобів навчання у підготовці майбутніх агрономів, увага приділяється використанню відеоматеріалів” [6]. Але недостатню увагу приділено дослідженню широкого спектру сучасних інтерактивних аудіовізуальних онлайн засобів для підготовки здобувачів вищої освіти аграрного профілю.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження використання інтерактивних аудіовізуальних онлайн засобів при підготовці фахівців аграрного профілю в умовах інформаційно-освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Інтерактивні аудіовізуальні онлайн засоби включають в себе декілька складових: інтерактивну, аудіальну та візуальну, вони можуть бути представленими різноманітними інструментами (рис.1). Розглянемо більш детально сутність педагогічного поняття “інтерактивний аудіовізуальний онлайн засіб навчання”.

Ми погоджуємось із твердженням дослідниці В. В. Ягоднікової, що інтерактивне навчання передбачає “організацію комфортних умов, за яких здобувачі вищої освіти взаємодіють між собою і викладачем, використовуючи моделювання життєвих і професійних ситуацій, ролеві ігри та методи, що дають змогу створити ситуації пошуку, співпереживання, суперечностей, ризику, сумніву, переконання, задоволення, аналізу та самооцінки своїх дій, спільне розв’язання проблем” [8, с.10]. Таке навчання, пробуджує у здобувачів вищої

освіти аграрного профілю інтерес та стимулюють мотивацію, навчають самостійності та розумовій діяльності.

Аудіовізуальні засоби – “комплекс інформаційно-електронного видання, що складається із змістовно і логічно завершених блоків інформації, яка може подаватись текстовим, графічним, аудитивним, візуальним, комплексним (аудіовізуальним) способами; комп’ютерної програми оперативного пошуку, трансформації одержання та виведення на екран” [4, с. 29].

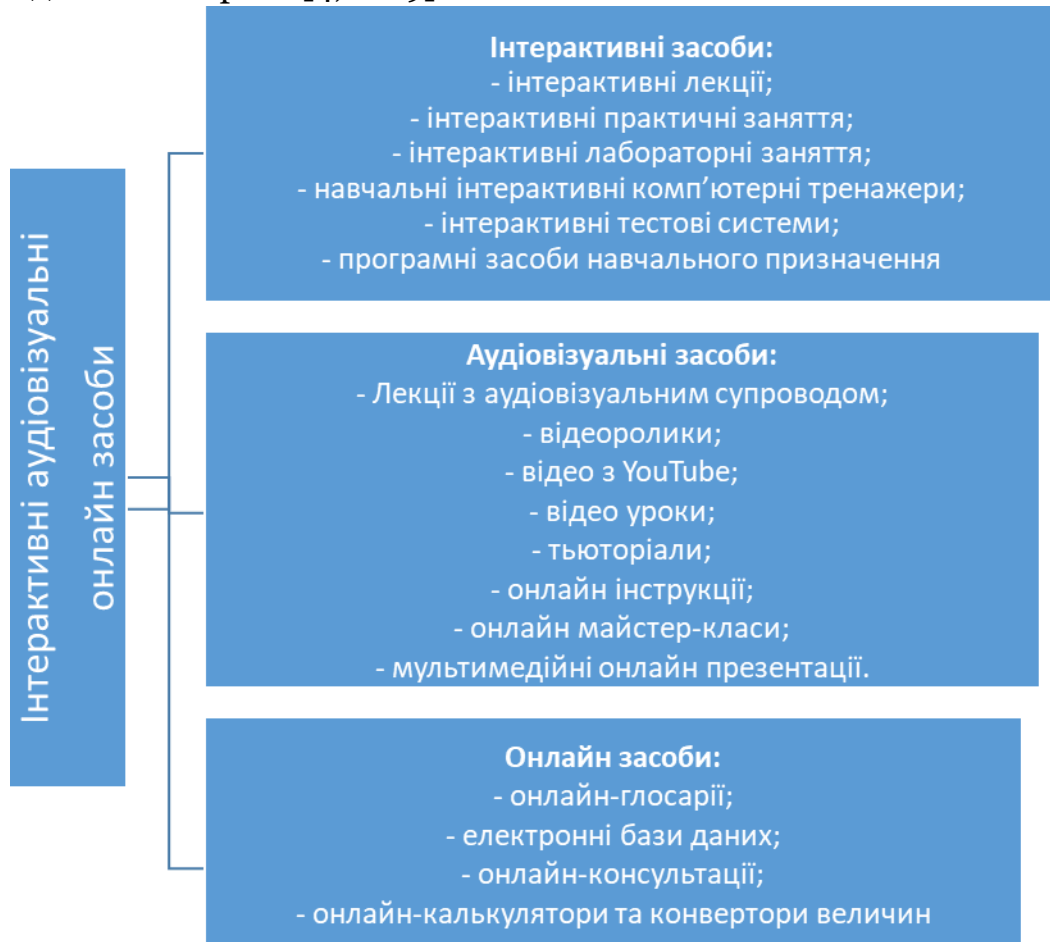

Рис.1. Інструменти для реалізації інтерактивних аудіовізуальних онлайн засобів під час підготовки фахівців аграрного профілю в умовах інформаційно-освітнього середовища.

Онлайн засоби навчання – освітні матеріали та інструменти, завдяки яким досягаються навчальні цілі в режимі реального часу учасниками освітнього процесу. Автори [3, с. 270] визначають інформаційно-освітнє середовище як “адаптаційну модель глобального, національного, інформаційних просторів, яка успадковує їх найбільш характерні функційні властивості, зокрема простір спільної навчальної діяльності на основі інформаційно-комунікаційних технологій. Основним завданням сучасного університету є розуміння сутності й завдань побудови, використання

та розвитку інформаційно-освітнього середовища, чітке уявлення його структури, складових, системи створення і відбору якісних ресурсів, добір та інтеграція ефективних сервісів і контенту”.

Так, під інтерактивними аудіовізуальними онлайн засобами будемо розуміти такі засоби, які надають можливість учасникам освітнього процесу, які розподіленні у просторі та поєднані у часі, опановувати навчальну інформацію за допомогою технологічно-програмного забезпечення, яке надає можливість аналізувати коригувати та оцінювати якість отриманих знань. До такого забезпечення можна віднести елементи інформаційно-освітнього середовища “Інтерактивний елемент”, “HotPotatoes”, тобто ті інструменти, що потребують зворотнього зв’язку від здобувача вищої освіти.

В процесі підготовки фахівців аграрного профілю такі засоби дедалі набувають актуальності та потреби, у зв’язку з технологічним розвитком сучасних аграрних систем та об’єктів.

Але враховуючи те, що використання інтерактивних аудіовізуальних онлайн засобів для підготовки фахівців аграрного профілю є недостатньо дослідженим, доцільно провести опитування здобувачів вищої освіти аграрного профілю.

З метою дослідження використання інтерактивних аудіовізуальних онлайн засобів при підготовці майбутніх фахівців аграрної галузі в умовах інформаційно-освітнього середовища було проведено анкетування. В ньому брали участь здобувачі вищої освіти Миколаївського національного аграрного університету у кількості 142-х осіб. Метою анкетування було виявлення стану використання здобувачами вищої освіти аграрного профілю інтерактивних аудіовізуальних онлайн засобів.

Досліджувались наступні питання:

- кількість часу, який здобувачі освіти аграрного профілю витрачають для навчання з використанням мережі Інтернет;
- типи пристроїв, які здобувачі освіти аграрного профілю використовують для виконання самостійних та домашніх завдань;
- комп’ютерні програми, які використовуються під час підготовки фахівців аграрного профілю;
- спеціальні програми, якими користуються здобувачі освіти аграрного профілю під час навчання;
- типи і стан використання елементів STEM-освіти для підготовки фахівців аграрного профілю;
- типи інтерактивних засобів, які використовуються під час навчання здобувачів освіти аграрного профілю;
- методи подання навчального контенту здобувачам вищої освіти аграрного профілю;

- типи інтерактивних інструментів для використання під час виконання практичних завдань здобувачами освіти аграрного профілю;
- за допомогою яких інструментів доцільно впроваджувати елементи STEM-освіти для навчання здобувачів освіти аграрного профілю;
- типи програм моделювання та проектування, що використовуються під час занять;
- компетентності, які набувають здобувачі освіти аграрного профілю під час виконання завдань.

Результати анкетування з приводу дослідження кількості проведеного часу, який здобувачі освіти аграрного профілю використовують під час навчання з застосуванням мережі Інтернет представлено на рис.1. Згідно отриманих даних майже 30% опитаних постійно використовують під час навчання мережу Інтернет, більше ніж 50% – по 2 години на день, майже 10% – по 2 години на тиждень. Актуальність використання інтерактивних аудіовізуальних онлайн засобів для засвоєння навчальної інформації підтверджено. Цей факт надає можливість стверджувати, що майбутні фахівці аграрного профілю потребують електронного навчального контенту, який доцільно розміщувати в умовах інформаційно-освітнього середовища.

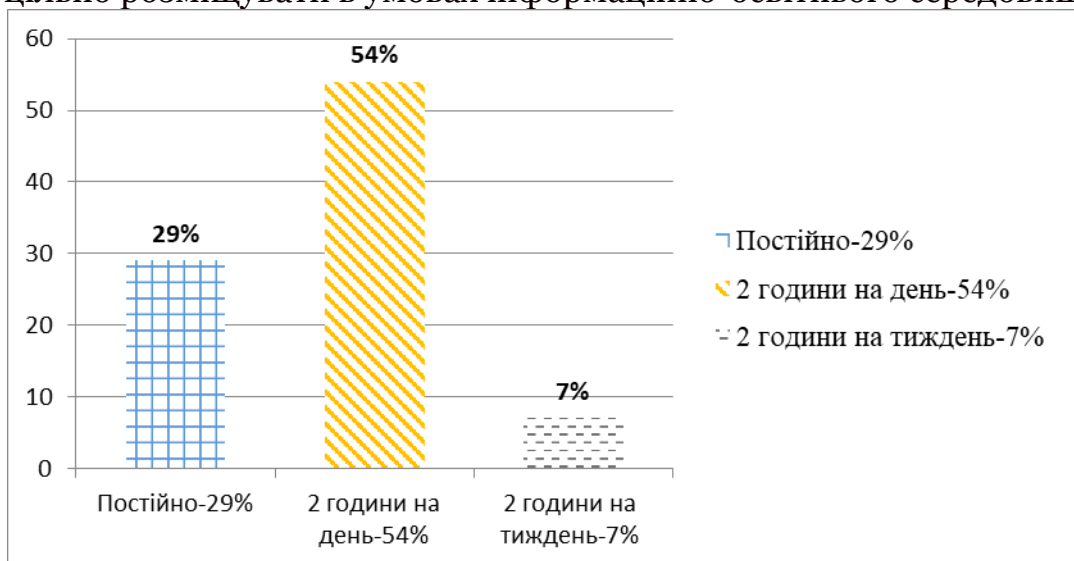

Рис.1. Дослідження кількості часу, який здобувачі вищої освіти аграрного профілю витрачають для навчання з використанням мережі Інтернет

Щодо дослідження типів пристроїв, що використовуються здобувачами освіти аграрного профілю для виконання самостійних та домашніх завдань, отримані наступні результати (рис. 2). За отриманими результатами досліджень 29% респондентів відповіли, що здобувачами освіти аграрного профілю використовують смартфони для виконання самостійних та домашніх завдань. Майже

половинна опитаних надають перевагу комп'ютерам для поліпшення сприйняття навчального матеріалу за рахунок мультимедійності, більше 60 % використовують ноутбуки. Дослідження надає можливість стверджувати, що здобувачі освіти застосовують електронні пристрої з метою навчання, але для поліпшення сприйняття матеріалу та полегшення процесу повторення і тренінгу виникає потреба у педагогічних методиках.

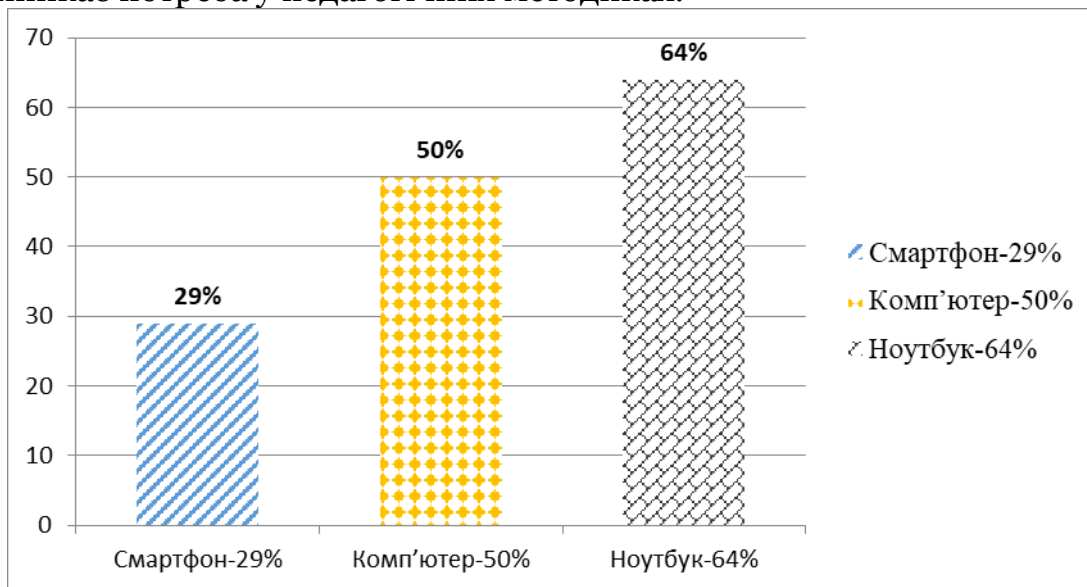

Рис.2. Дослідження типів пристроїв, що використовують здобувачі вищої освіти аграрного профілю для виконання самостійних та домашніх завдань

Також досліджувалися види комп'ютерних програм, що використовуються під час навчання здобувачами вищої освіти аграрного профілю. Були відзначені такі програми як Microsoft Word, Microsoft Excel, програми для роботи з анімацією, електронна пошта та електронні тести (рис. 3). Стосовно дослідження видів програм, що використовуються під час навчання здобувачів вищої освіти аграрного профілю, 100% опитаних відповіли, що використовують програму Microsoft Word, більше 40% – Microsoft Excel, майже 10% – програми для роботи з анімацією. Більше 70% використовують електронну пошту, та більше половини опитаних користуються електронними тестами. В ході аналізу дослідження видів програм, що використовуються під час навчання здобувачами вищої освіти аграрного профілю визначено, що найбільш активно використовуються програми Microsoft Word, Microsoft Excel, електронну пошту та електронні тести.

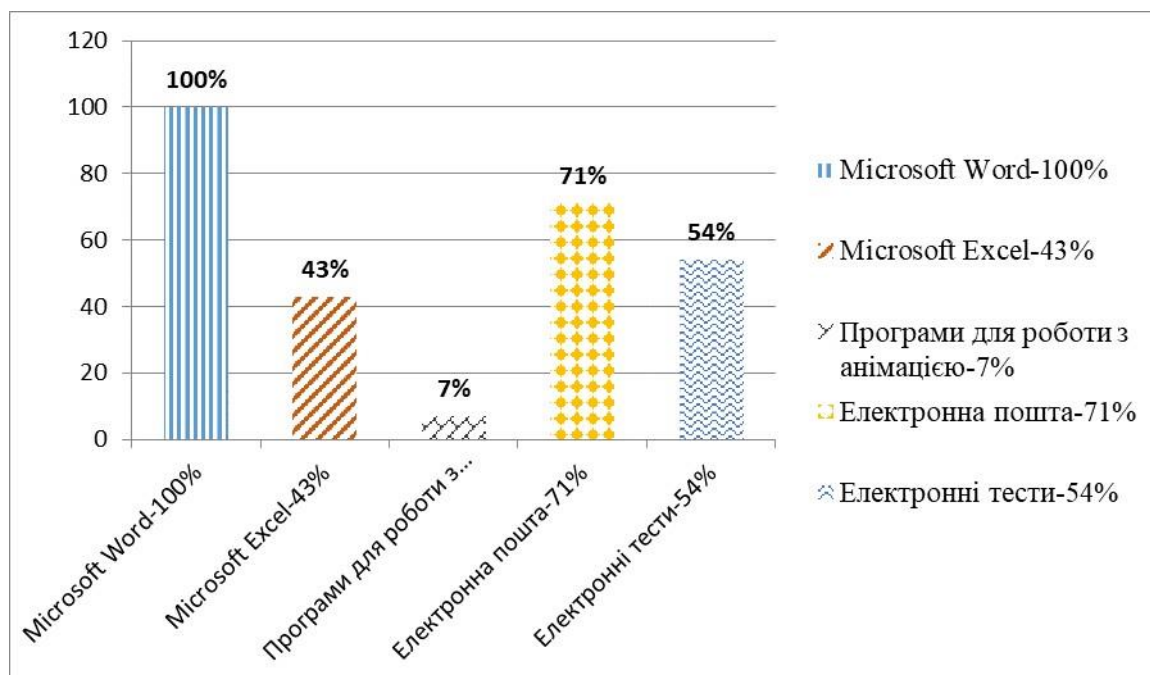

Рис.3. Дослідження видів комп'ютерних програм, що використовуються під час підготовки фахівців аграрного профілю

Розглянуто стан використання спеціальних програм здобувачами освіти аграрного профілю під час навчання. На рис.4 представлено результати опитування. Досліджуючи стан використання спеціальних програм здобувачами освіти під час навчання, застосовують Fotoshop, Kompas, MathCAD, 3DMax біля 10% опитаних, а 43% – використовують AutoCAD.

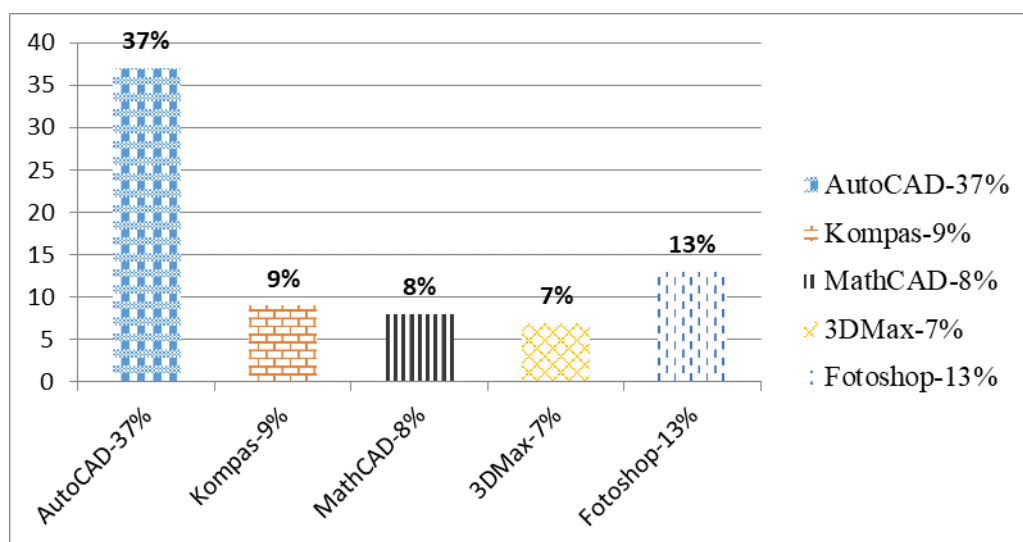

Рис.4. Дослідження стану використання спеціальних програм під час навчання в умовах інформаційно-освітнього середовища здобувачами вищої освіти аграрного профілю

Досліджуючи типи і стан використання елементів STEM-освіти спільно із здобувачами освіти аграрного профілю можна стверджувати, що елементи STEM-освіти використовують більше ніж половина опитаних. Так, використання елементів STEM-освіти є доцільним для підготовки фахівців аграрного профілю.

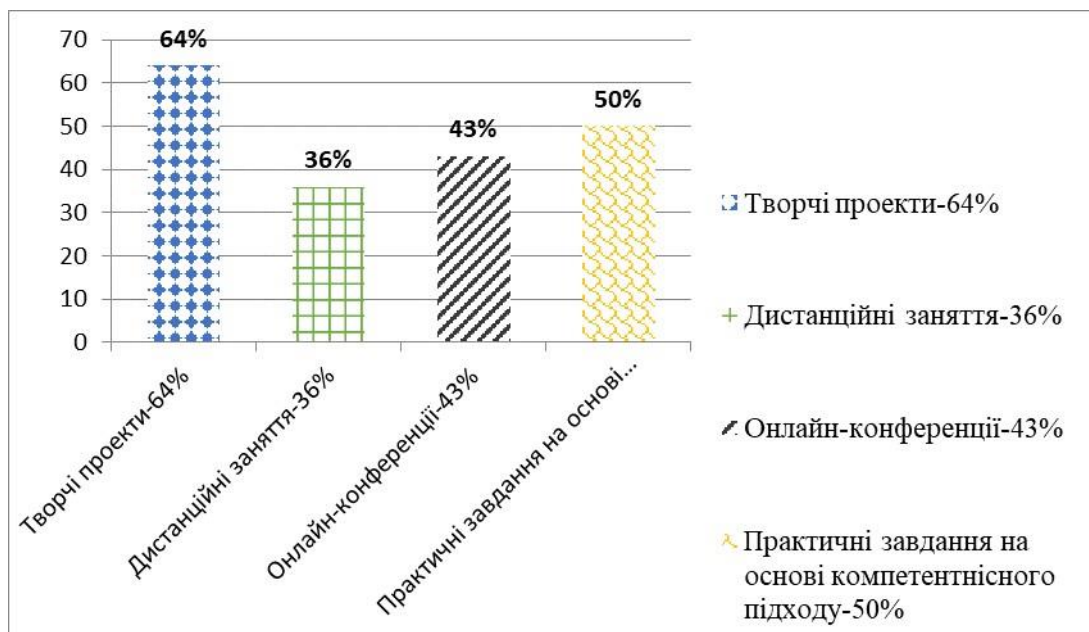

Рис.5. Дослідження типів і стан використання елементів STEM-освіти для підготовки фахівців аграрного профілю в умовах інформаційно-освітнього середовища

Щодо використання здобувачами вищої освіти аграрного профілю інтерактивних засобів під час навчання в умовах інформаційно-освітнього середовища зазначено, що всі опитані використовують готовий відеоконтент з YouTube, але розробляють лише 9 %. Майже 15% опитаних використовують презентації Slideshare, та більше 20% зберігають власно створені презентації на Microsoft Outlook. Більше 80% використовують презентації Power Point, і майже 15% опитаних застосовують матеріали веб-ресурсу, створеного в умовах інформаційно-освітнього середовища (MOODLE). Результати опитування показали, що електронні тести використовують більше 70%, а електронні навчальні ігри більше 20% і майже 10% використовують онлайн калькулятори та конвертори величин (рис.6).

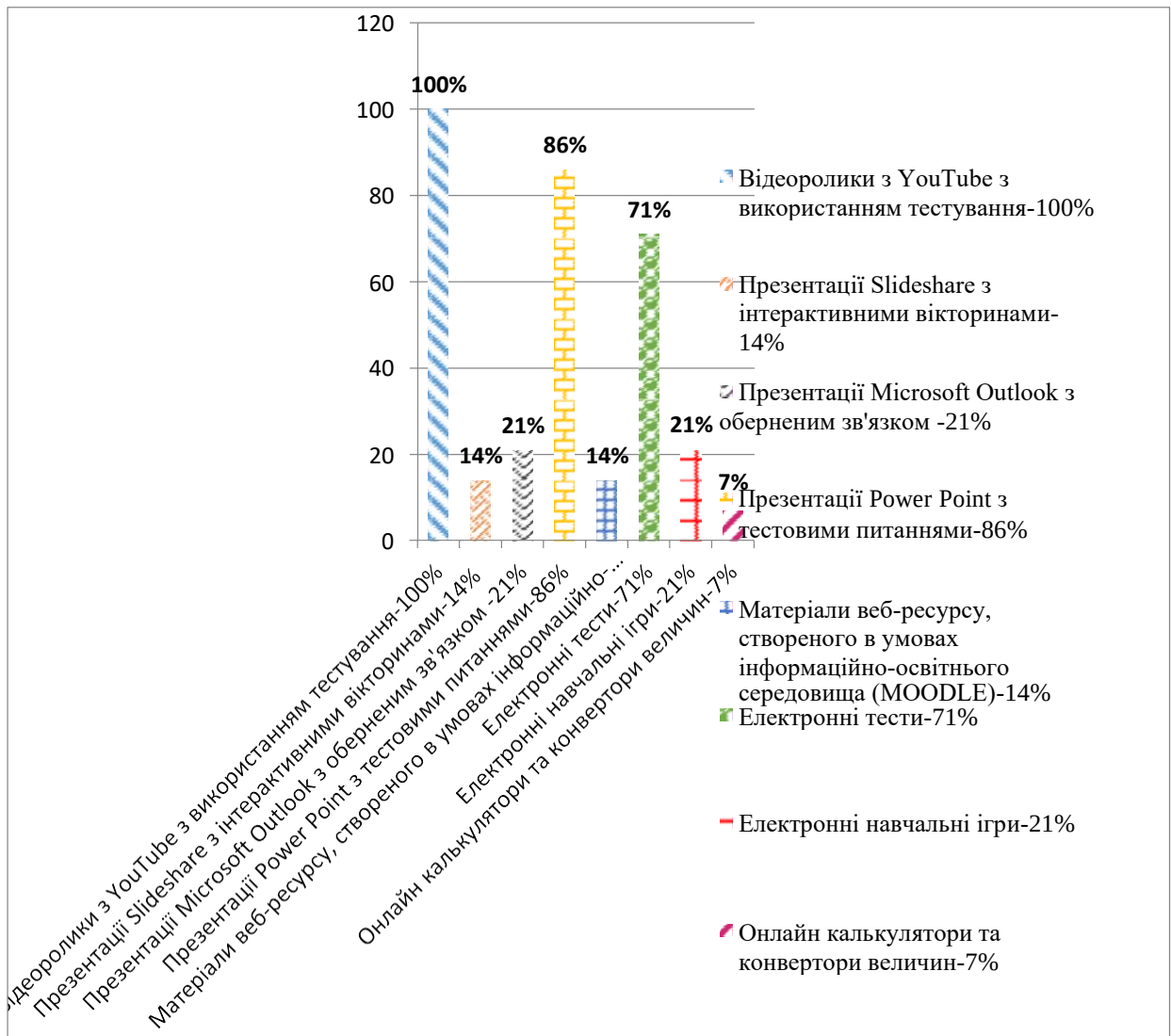

Рис.6. Дослідження стану використання інтерактивних засобів під час навчання здобувачів вищої освіти аграрного профілю в умовах інформаційно-освітнього середовища

Щодо дослідження методу подання навчального контенту здобувачам вищої освіти, 100% опитаних використовують презентацію під час заняття на проекторі, 50% – видають електронні матеріали здобувачам освіти на флешку, які потім готуються до заняття, а 29% застосовують відеоролики та презентації в умовах інформаційно-освітнього середовища та використовують онлайн тести для контролю.

Також досліджено типи інтерактивних інструментів для виконання практичних завдань здобувачами освіти аграрного профілю. На рис. 7 представлено результати.

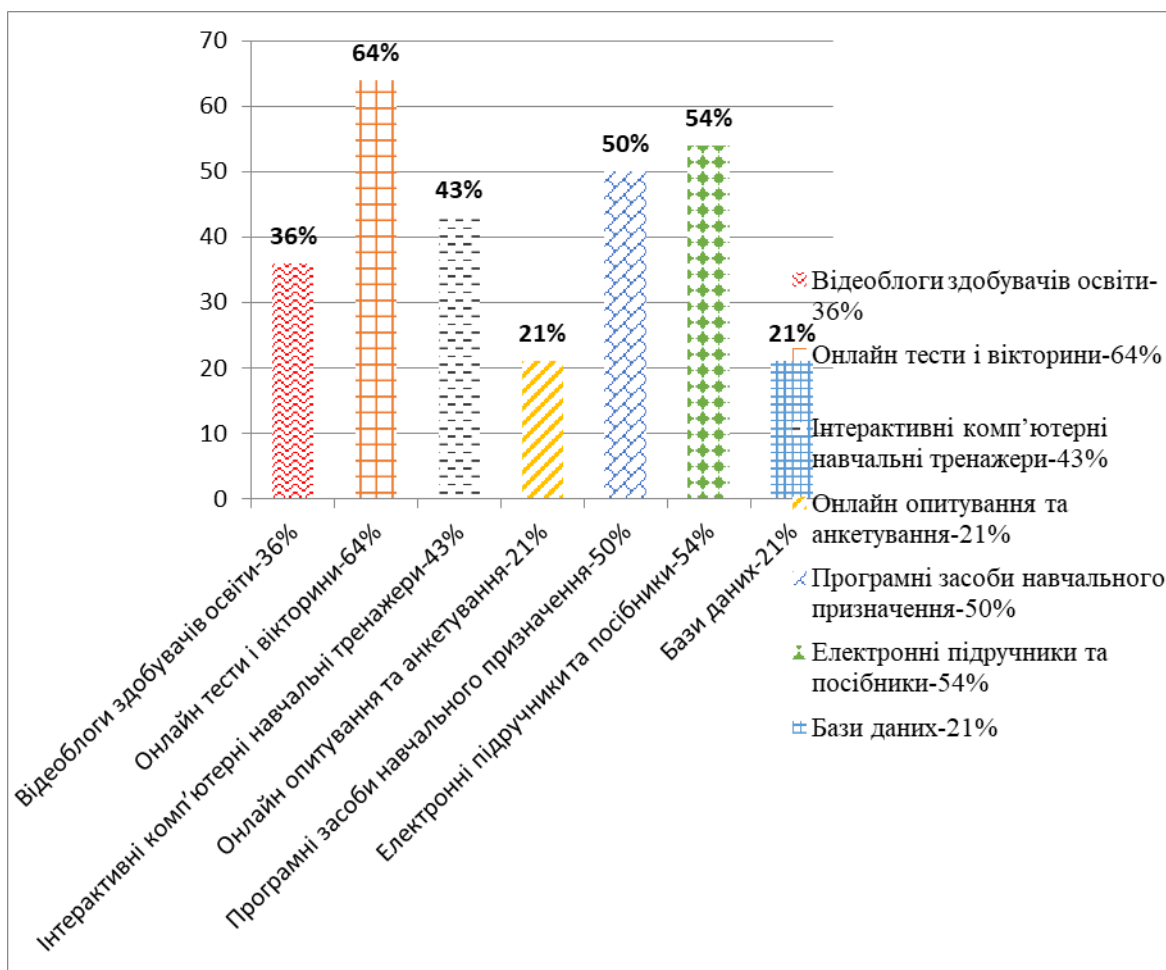

Рис.7. Дослідження типів інтерактивних інструментів під час виконання практичних завдань в умовах інформаційно-освітнього середовища здобувачами вищої освіти аграрного профілю

Результати дослідження типів інтерактивних інструментів під час виконання практичних завдань в умовах інформаційно-освітнього середовища здобувачами освіти аграрного профілю, показали, що більше 30% опитаних застосовують відеоблоги. Майже 70% опитаних використовують онлайн тести і вікторини, більше 40% застосовують інтерактивні комп'ютерні навчальні тренажери. Також більше 20% опитаних обирають онлайн опитування та анкетування, а програмні засоби навчального призначення застосовують майже 50%. Майже 60% опитаних використовують електронні підручники та посібники, і лише 21% застосовують бази даних.

Дослідження видів інструментів для впровадження елементів STEM – освіти під час навчання здобувачів вищої освіти аграрного профілю, показали наступні результати (рис. 8): 29% опитаних обрали програми проектування та моделювання, біля 18% – STEM лабораторії.

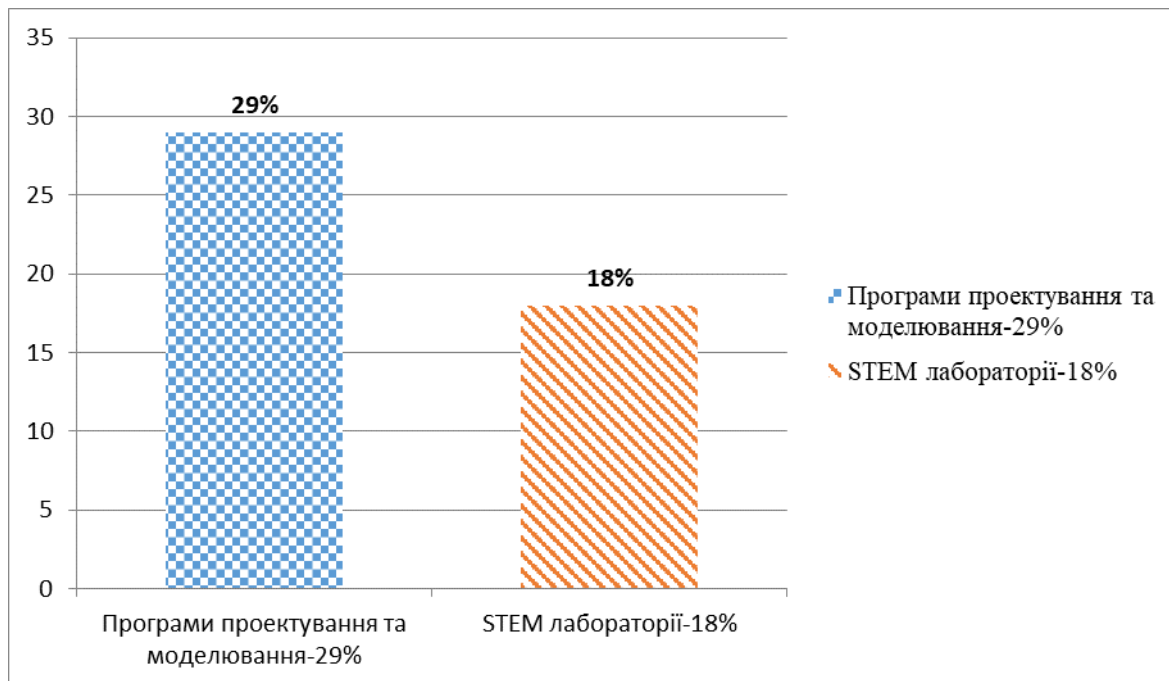

Рис.8. Дослідження інструментів для впровадження елементів STEM-освіти під час навчання здобувачів освіти аграрного профілю в умовах інформаційно-освітнього середовища

Дослідження типів програм моделювання та проектування, що використовуються під час занять показали, що майже 10% опитаних використовують 3DMax, Kompas та MathCAD, і майже 3% використовують такі програми як AutoCAD, MathLab або MathType Microsoft Equation (рис. 9).

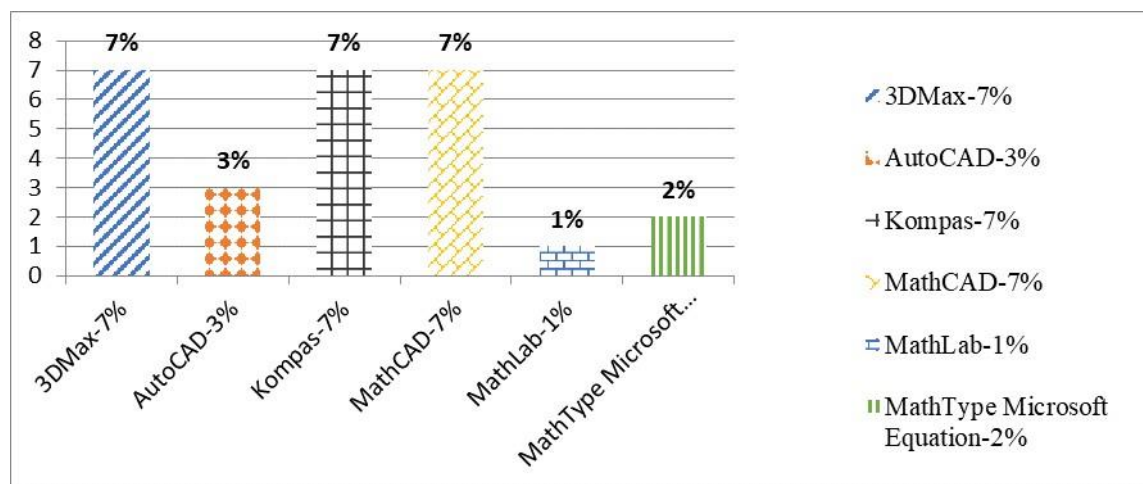

Рис.9. Дослідження програм моделювання та проектування, що використовуються під час занять в умовах інформаційно-освітнього середовища

Підсумкове питання анкетування стосувалося компетентностей, які набувають здобувачі вищої освіти аграрного профілю під час виконання завдань (рис. 10). Стосовно цього питання більше 60%

опитаних обирають спілкування державною мовою, і трохи більше 20% обрали спілкування іноземними мовами. Результати опитування показали, що більше 30% набувають математичну грамотність. Також було визначено, що всі опитані обирають компетентності з природничих наук і технологій. Більше 70% обрали набуття інформаційно-цифрової компетентності, і майже 80% – обрали уміння навчатися впродовж життя. Набуття соціальних і громадських компетентностей обирають більше 70% опитаних, і майже 30% обрали підприємливість. Також в процесі опитування було визначено, що майже 80% опитаних обрали загальнокультурну грамотність і більше 50% – екологічну грамотність та здорове життя. Отриманні дані надають можливість стверджувати що використання інтерактивних аудіовізуальних онлайн засобів в умовах інформаційно-освітнього середовища є логічним доповненням для підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю.

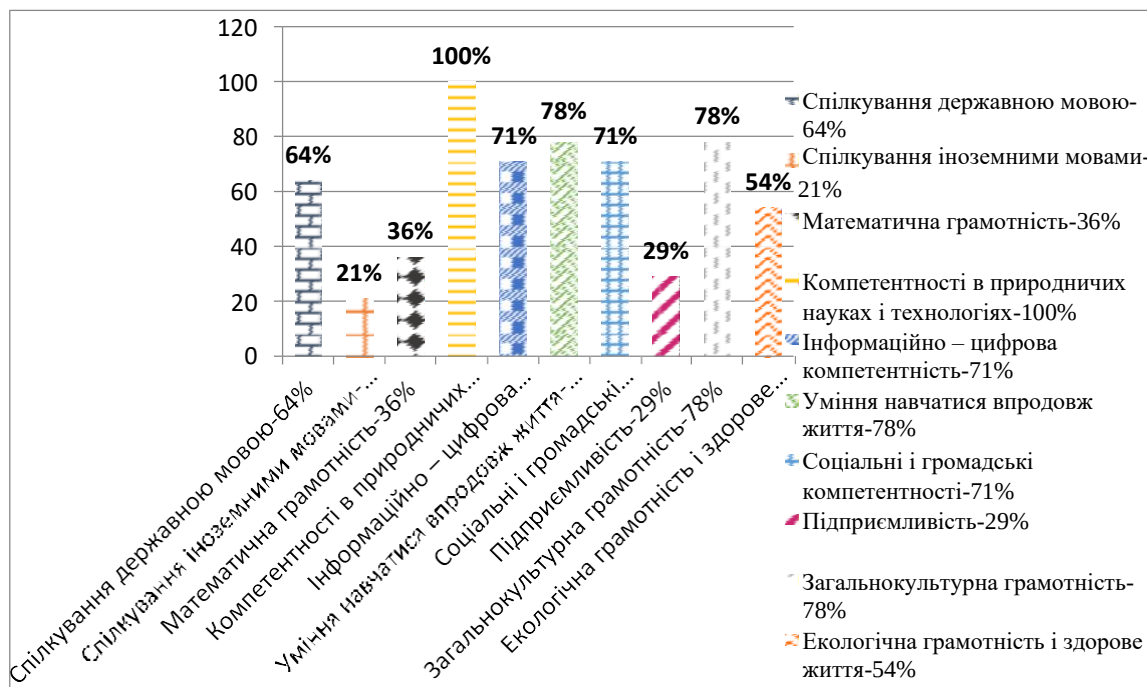

Рис.10. Визначення компетентностей, які набувають здобувачі вищої освіти аграрного профілю під час виконання завдань в умовах інформаційно-освітнього середовища

Висновки. Наявний потенціал використання інтерактивних аудіовізуальних онлайн засобів дає можливості підвищення якості навчальної діяльності за всіма напрямками фахової підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю в умовах інформаційно-освітнього середовища. Однією із важливих складових підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю є інформаційне насичення навчальних дисциплін за допомогою інтерактивних аудіовізуальних онлайн засобів в умовах інформаційно-освітнього середовища за

рахунок візуалізації навчального контенту та інтерактивності навчання.

Дослідження надає можливості отримати висновок щодо використання мережі Інтернет в навчальних цілях. Отриманні данні окреслюють наявність девайсів для фахової підготовки. Також можна стверджувати про використання електронних програм для навчання є ефективним.

Виявлено необхідність застосування STEM-освіти у вигляді творчих проектів, дистанційних занять та онлайн конференцій, але отриманні показники підкреслюють необхідність розробки методик щодо її використання. Серед інтерактивних засобів домінує використання навчального контенту у вигляді готових відеороликів з інтерактивними елементами у базі YouTube та презентацій. Меншими є відсоток використання власно створеного освітнього інтерактивного контенту у вигляді відео, аудіо та презентаційного матеріалу. Тобто є потреба у розробці методик інтерактивного контенту для набуття компетентностей за фахом здобувачів вищої освіти в умовах інформаційно-освітнього середовища на основі сучасних технологій. Потребує педагогічних методик і системи розробки веб-ресурсів та технології їх використання в умовах інформаційно-освітнього середовища для здобувачів вищої освіти аграрного напрямку.

Список використаних джерел:

1. Башкір, ОІ., 2018. 'Активні й інтерактивні методи навчання у вищій школі', *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»*, Вип. 60, Харків, С. 33-44.
2. Биков, ВЮ., Шишкіна, МП., 2016. 'Теоретико-методологічні засади формування хмаро орієнтованого середовища вищого навчального закладу', *Теорія і практика управління соціальними системами*, № 2, С. 30-52.
3. Буйницька, ОП., 2019. 'Структурно-функційна модель середовища університету', *Інформаційні технології і засоби навчання*, Том 69, № 1, С. 268-278.
4. Волинський, ВП., Красовський, ОС., Чорноус, ОВ., Якушина, ТВ., 2013. 'Дидактичні основи створення аудіовізуальних електронних засобів для середньої загальноосвітньої школи : монографія', К. : *Педагогічна думка*, 304 с.
5. Нечипуренко, ПП., Семеріков, СО., Селіванова, ТВ., Шенаєва, ТО., 2016. 'Інформаційно-комунікаційні засоби формування дослідницьких компетентностей учнів у профільному навчанні хімії', *Інформаційні технології і засоби навчання*, Том 56, № 6, С. 10-29.
6. Поспелова, Г., 2015. 'Організаційно-педагогічні умови використання аудіовізуальних засобів навчання у підготовці майбутніх агрономів', *Витоки педагогічної майстерності*, Випуск 15, С. 243-247.

7. Самойленко, ОМ., 2015. 'Вплив аудіовізуальних навчальних матеріалів веб-ресурсу на якість підготовки вчителя математики', *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, Випуск 1/33, С. 176-182.
8. Ягоднікова, ВВ., 2009. 'Інтерактивні форми і методи навчання у вищій школі : навч.-метод. посіб.', К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 80 с.

References:

1. Bashkir, OI., 2018. 'Aktyvni y interaktyvni metody navchannya u vyshchiiy shkoli (Active and Interactive Teaching Methods in Higher Education)', *Zbirnyk naukovykh prats' «Pedahohika ta psykholohiya»*, Vyp. 60, Kharkiv, S. 33-44.
2. Bykov, VYu., Shyshkina, MP., 2016. 'Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannya khmaro oriyentovanoho seredovyscha vyshchoho navchal'noho zakladu (Theoretical and Methodological Foundations of the Formation of a Cloud-Oriented Environment of Higher Education)', *Teoriya i praktyka upravlinnya sotsial'nymy systemamy*, № 2, S. 30-52.
3. Buynyts'ka, OP., 2019. 'Strukturno-funktsiyna model' seredovyscha universytetu (Structural and Functional Model of the University Environment)', *Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya*, Tom 69, № 1, S. 268-278.
4. Volyns'kyi, VP., Krasovs'kyi, OS., Chornous, OV., Yakushyna, TV., 2013. 'Dydaktychni osnovy stvorennia audiovizual'nykh elektronnykh zasobiv dlya seredn'oyi zahal'noosvitn'oyi shkoly : monohrafiya (Didactic Foundations of Creating Audiovisual Electronic Means for Secondary School : A Monograph)', K. : *Pedahohichna dumka*, 304 s.
5. Nechypurenko, PP., Semerikov, SO., Selivanova, TV., Shenayeva, TO., 2016. 'Informatsiyno-komunikatsiyni zasoby formuvannya doslidnyts'kykh kompetentnostey uchniv u profil'nomu navchanni khimiyi (Information and Communication Tools for the Formation of Students' Research Competencies in Profile Chemistry Training)', *Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya*, Tom 56, № 6, S. 10-29.
6. Pospelova, H., 2015. 'Orhanizatsiyno-pedahohichni umovy vykorystannya audiovizual'nykh zasobiv navchannya u pidhotovtsi maybutnikh ahronomiv (Organizational and Pedagogical Conditions for the Use of Audiovisual Training Tools in the Preparation of Future Agronomists)', *Vytoky pedahohichnoyi maysternosti*, Vypusk 15, S. 243-247.
7. Samoylenko, OM., 2015. 'Vplyv audiovizual'nykh navchal'nykh materialiv veb-resursu na yakist' pidhotovky vchytelya matematyky (The Impact of Audiovisual Web-Based Learning Materials on the Quality of Mathematics Teacher Training)', *Lyudynoznavchi studiyi. Seriya «Pedahohika»*, Vypusk 1/33, S. 176-182.
8. Yahodnikova, VV., 2009. 'Interaktyvni formy i metody navchannya u vyshchiiy shkoli : navch.-metod. posib. (Interactive Forms and Teaching Methods in Higher School : A Manual)', K. : DP «Vyd. dim «Personal», 80 s.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.18(11-12)-8

УДК 331.54:615.05

**ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ВИБІР
ПРОФЕСІЇ ФІЗИЧНОГО ТЕРАПЕВТА***RESEARCH OF FACTORS AFFECTING THE CHOICE OF THE
PROFESSION OF PHYSICAL THERAPIST*

Г. С. Ільницька
Л. В. Ільницька
Л. В. Очередько
Л. О. Улаєва
В. Б. Спужак

Актуальність теми дослідження. Підготовка фізичних терапевтів є одним із важливих питань кадрової політики країни у здоров'язберігаючій сфері, ефективне вирішення яких забезпечує успішний розвиток відновлювальної медицини як складової системи охорони здоров'я. Нормативні і змістовні основи професійної діяльності спонукають сучасних фахівців фізичної терапії до певної низки професійних знань, умінь і навичок, до основи їх формування – прямої мотивації професійного вибору. Навчальні заклади, що готують майбутніх спеціалістів з фізичної реабілітації, знаходяться у ситуації, де необхідно поєднати теорію із сучасною практикою сьогодення та здатністю вирішувати практичні проблеми, пов'язані з фізичною терапією та ерготерапією, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов.

Постановка проблеми. Велике значення в житті сучасної студентської молоді втрачають деякі духовні орієнтації і цінності. Відбувається деформація й етичних ціннісних орієнтацій. Ці

Urgency of the research. The preparedness of physical therapists is one of the important issues of the country's personnel policy in the field of health care, the effective solution of which ensures the successful development of restorative medicine as an integral part of the health care system. The normative and substantive bases of professional activity encourage modern specialists of physical therapy to a certain range of professional knowledge, skills and skills to the basis of their formation – direct motivation for professional choice. Educational institutions that prepare future specialists in physical rehabilitation are in a situation where it is necessary to combine theory with modern practice of the present and the ability to solve practical problems related to physical therapy and ergotherapy, characterized by complexity and uncertainty.

Target setting. Many spiritual orientations and values complete a great importance in the life of modern student's youth. Deformation and ethical value of orientations occurs. These changes

зміни вимагають перегляду всієї системи виховної і навчальної роботи у вищій школі, пошуку й упровадження нових форм і методів роботи з метою підготовки і виховання студентів не лише як професіоналів, а як справжніх гуманістів, особистостей із великої літери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях Н. В. Ляховченко, В. А. Поліщук, О. М. Семенюк та інших аналізуються фактори вибору майбутньої професійної діяльності. Дослідження свідчать про наявність безпосереднього зв'язку характеру факторів, що зумовлюють вибір тієї чи іншої професії й результативності навчання, пізнавальних інтересів та потреб студентів.

Постановка завдання. Визначення пріоритетних мотивів вибору професії фізичного терапевта студентами у сучасних умовах розвитку галузі охорони здоров'я для вдосконалення системи підготовки фахівців фізичної терапії.

Виклад основного матеріалу. Спеціальність "Фізична терапія, ерготерапія" обрали майже у рівному гендерному співвідношенні: жінки та чоловіки. Вікова категорія студентів 17-21 роки. Більшість вступили до ЗВО після закінчення школи, а менша частина - які раніше отримали спеціальну середню освіту у медичних училищах та коледжах. Вирішальними у виборі професії учасники анкетування називають найрізноманітніші фактори. Пріоритетними факторами більшість студентів вважають "умови праці", фактор здобуття

require the revision of the whole system of education and educational work in higher educational institution, the search and introduction of new forms and methods of work in order to prepare and educate students not only as professionals, but as true humanists, personalities with capital letters.

Actual scientific researches and issues analysis. In writings of N. V. Lyakhovchenko, V. A. Polishchuk, O. M. Semeniuk and others the factors of choice of future professional activity are analyzed. Studies show that there is a direct correlation between the nature of the factors that determine the choice of a profession and the effectiveness of learning, cognitive interests and needs of students.

The research objective. To determine the priority motives for choosing a profession of physical therapist by students in the current conditions of development of the health care industry in order to improve the system of training of specialists of physical therapy.

The statement of basic materials. The specialty "Physical therapy, ergotherapy" was chosen in almost equal gender ratio: women and men. Age category of students 17-21 years. Most enrolled after graduation, and a minority who had previously received specialized secondary education in medical schools and colleges. The most decisive in the choice of profession are the participants of the questioning called various factors. Priority factors most students consider "working conditions", the factor of higher education and prestige of the profession respectively; many respondents enjoy

вищої освіти та престижність фаху відповідно; багатьом респондентам подобається праця з людьми, та має значення фінансова сторона (оплата праці), більше половини респондентів пояснили вибір професії фізичного терапевта недостатньою кількістю кваліфікованих кадрів у цій галузі, трохи менше половини опитаних обрали суміжну професію з лікарською, та меншість вступили на обрану спеціальність за рекомендацією батьків.

Висновки. У формуванні компетентного спеціаліста у галузі охорони здоров'я важливе місце посідає пріоритетність мотивів вибору професії фізичного терапевта. Визначено, що найбільший вплив на вибір професії фізичного терапевта студентами є група факторів внутрішньої мотивації (безумовні), оскільки обрана професія вимагає від спеціаліста відновлювальної медицини повної віддачі обраному фаху, вкладання душі в свою справу, доброзичливості до людей. Проте існує великий відсоток тих, ким рухають зовнішні фактори (умовні) формування мотивації, що характеризує майбутнього спеціаліста з прагматичного боку.

Ключові слова: фізичний терапевт, ерготерапевт, вибір професії, фізична реабілітація, мотиваційні фактори.

working with people, and the financial side (salary) matters, more than half of respondents explained the choice of profession of physical therapist with insufficient number of qualified personnel in this field, slightly less than half of respondents chose a related profession with medical profession, and a minority entered the specialty on medical profession, parents' recommendation.

Conclusions. In the formation of a competent health care professional, priority is given to the motives for choosing a profession of physical therapist. It is determined that the greatest influence on the choice of profession of physical therapist by students is a group of factors of intrinsic motivation (unconditional), since the chosen profession requires from the specialist of restorative medicine full dedication to the chosen specialty, investment of the soul to work, kindness to people. However, there is a big percentage of those who were driven by external factors of motivation (conditional) that characterizing the future specialist from the pragmatic side.

Keywords: physical therapist, ergotherapist, choice of profession, physical rehabilitation, motivational factors.

Актуальність теми дослідження. Підготовка фізичних терапевтів є одним із важливих питань кадрової політики країни у "здоров'я зберігаючій сфері, ефективно вирішення яких забезпечує успішний розвиток відновлювальної медицини як складової системи

охорони здоров'я" [3, с. 68]. Нормативні і змістовні основи професійної діяльності спонукають "сучасних фахівців фізичної терапії до певної низки професійних знань, умінь і навичок, до основи їх формування – прямої мотивації професійного вибору" [4, с. 175].

Постановка проблеми. Навчальні заклади, що готують майбутніх спеціалістів з фізичної терапії, знаходяться у ситуації, де необхідно поєднати теорію із сучасною практикою сьогодення та здатністю вирішувати практичні проблеми, пов'язані з фізичною терапією та ерготерапією, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, "із застосуванням положень, теорій та методів медико-біологічних, соціальних, психолого-педагогічних наук" [2, с. 5]. Отже, базовим завданням вищої освіти терапевтичного напрямку є "формування у майбутніх фахівців фізичної терапії культури соціальної відповідальності та практичного формування компетентностей студентської молоді на основі ціннісної орієнтації" [5, с. 205].

"Ціннісна орієнтація – це елемент мотиваційної структури особистості, на підставі якої відбувається вибір тих чи інших соціальних установок як цілей або мотивів щодо конкретної (професійної) діяльності" [6, с. 236]. Вони формуються під впливом в суспільстві системи цінностей, та змінюється з розвитком історії та умов певного періоду. У студентської молоді дедалі більш актуальним стає матеріальний добробут, успішна реалізація у професійній діяльності, прагматизм, високий зарібок, престижна праця, закордонні поїздки тощо. На жаль, велике значення в житті сучасної студентської молоді втрачають деякі духовні орієнтації і цінності. Відбувається деформація й етичних ціннісних орієнтацій. Ці зміни вимагають перегляду всієї системи виховної і навчальної роботи у вищій школі, пошуку й упровадження нових форм і методів роботи з метою підготовки і виховання студентів не лише як професіоналів, а як справжніх гуманістів, особистостей із великої літери.

У формуванні компетентного спеціаліста у галузі фізичної терапії важливу роль відіграє пріоритетність мотивів вибору професії фізичного терапевта. Інтерес особистості до продуктивного професійного самовираження виявляється під впливом різних факторів, серед них "важливу роль відіграє мотивація, що формується у процесі професійної орієнтації і навчання" [6, с. 237]. Правильний вибір фаху людиною згодом залишає відбиток на ставленні до професійних обов'язків і прав. Від цього залежить і моральне задоволення результатами виконаної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у працях Н. В. Ляховченко, В. А. Поліщук, О. М. Семенюк та інших аналізуються фактори вибору майбутньої професійної діяльності. Дослідження свідчать про наявність безпосереднього зв'язку характеру факторів, що зумовлюють вибір тієї чи іншої професії й результативності навчання, пізнавальних інтересів та потреб студентів.

Постановка завдання. Визначити пріоритетні мотиви вибору професії фізичного терапевта студентами у сучасних умовах розвитку галузі охорони здоров'я для вдосконалення системи підготовки фахівців фізичної терапії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вивчення питань було використано метод анкетування, в якому взяли участь студенти I курсів, які навчаються за спеціальністю 227 “Фізична терапія, ерготерапія”. Анкетування відбулось у вересні 2019 навчального року.

Спеціальність “Фізична терапія, ерготерапія” обрали майже у рівному гендерному співвідношенні: жінки – 55%, чоловіки – 45 %. За віком розподіл студентів такий: 17-18 років – 82%, 19-21 роки – 18 %. Відповідно більшість вступили до ЗВО після закінчення школи, а менша частина студентів, які раніше отримали спеціальну середню освіту у медичних училищах та коледжах. Вирішальними у виборі професії учасники анкетування називають найрізноманітніші фактори, до декількох у кожній анкеті. Найважливішим фактором більшість студентів вважають “умови праці”, їх обрали 100% опитаних, 90% та 78% відмітили фактор здобуття вищої освіти та престижність фаху відповідно; 65 % подобається праця з людьми, та для 60% має значення фінансової сторони – оплата праці, 60% пояснили вибір професії фізичного терапевта недостатньою кількістю кваліфікованих кадрів у цій галузі, 45% опитаних хотіли б обрати професію лікаря, але бояться відповідальності, отже обрали суміжну професію, та 15% вступили на обрану спеціальність за рекомендацією батьків (рис. 1).

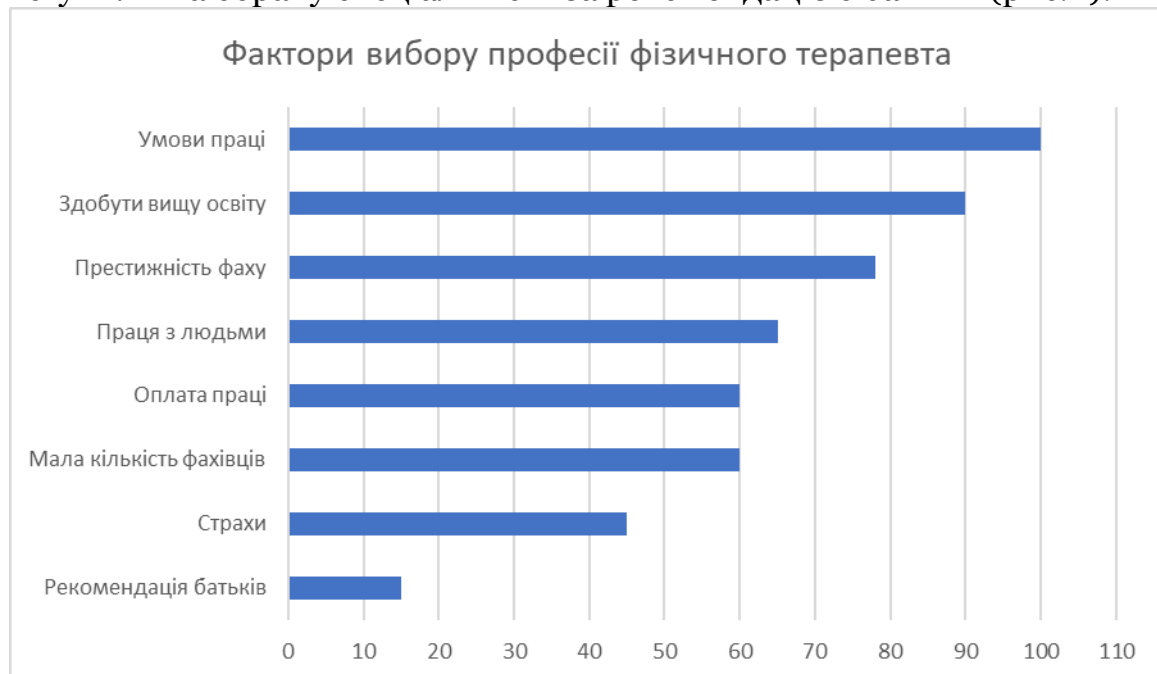

Рис. 1. Діаграма вирішальних факторів вибору професії фізичного терапевта

Негативним проявом є те, що більшість анкетованих відповіли, що головним у житті є отримання вищої освіти у вищій, та й малий відсоток респондентів обрали професію через рекомендацію батьків, а не через власні внутрішні мотиваційні фактори.

Для подальшого аналізу вирішальні фактори у виборі професії поділили на дві групи: I – внутрішні мотиваційні фактори, II – зовнішні мотиваційні фактори. До першої групи було віднесено такі фактори як: внутрішнє бажання, мрія, продовження сімейної справи, бажання допомагати людям та працювати з ними, регулярний саморозвиток тощо. До другої групи було віднесено такі фактори як: фінансова сторона, можливість розпочати свій бізнес, умови праці, кар'єрний та професійний зріст тощо. (рис. 2).

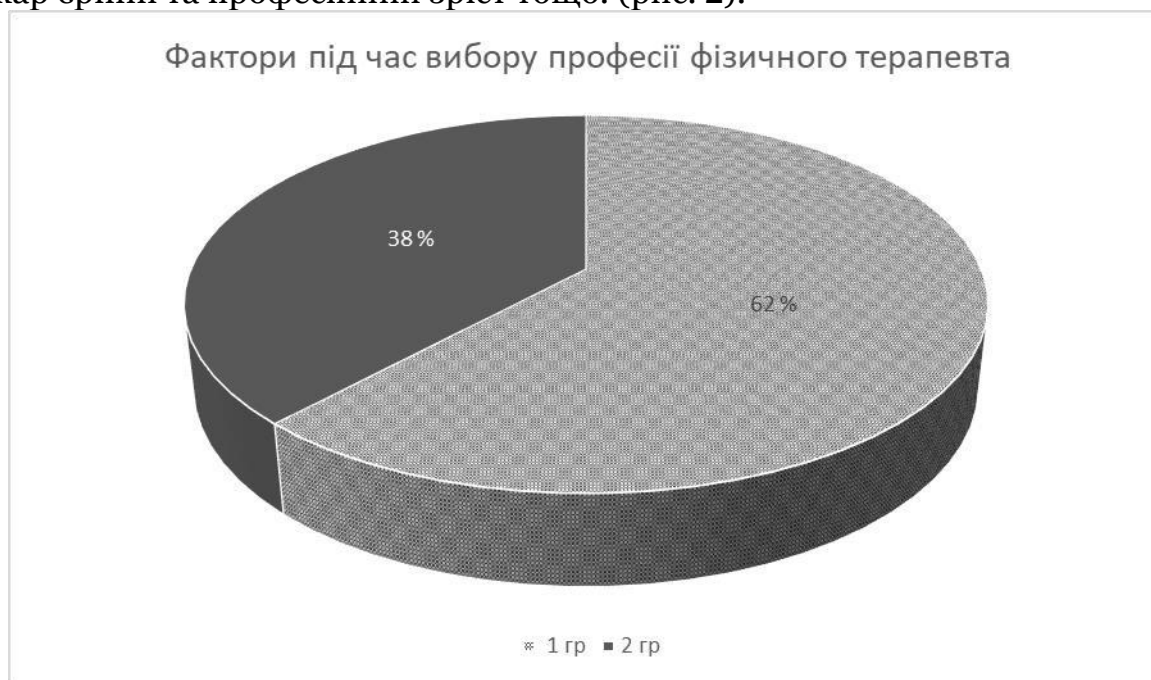

Рис. 2. Діаграма вирішальних факторів під час вибору професії фізичного терапевта

У результаті встановили (рис. 2): 62% респондентів відзначили тільки фактор внутрішньої (безумовної) мотивації. Фактор зовнішньої (умовної) мотивації відмітили 38 % опитуваних. Отже, на вибір професії найбільший вплив мали фактори внутрішньої мотивації.

Висновки. В умовах стрімкого розвитку ринку освітніх послуг актуальним недоліком є проблема працевлаштування молоді після закінчення ЗВО. Ця проблема зумовлена не лише спадом економіки, відсутністю або браком робочих місць, але й недостатньою інформованістю випускників шкіл про сутність професій, що, в кінцевому результаті, призводить до помилкового вибору майбутньої трудової діяльності. У формуванні компетентного спеціаліста у галузі охорони здоров'я важливе місце посідає пріоритетність мотивів вибору професії фізичного терапевта. Визначено, що найбільший

вплив на вибір професії фізичного терапевта студентами визначена група факторів внутрішньої мотивації (безумовні), а саме бажання, мрія, продовження сімейної справи, бажання допомагати людям та працювати з ними, регулярний саморозвиток тощо, оскільки обрана професія вимагає від спеціаліста відновлювальної медицини повної віддачі обраному фаху, вкладання душі в свою справу, доброзичливості до людей. Проте існує великий відсоток тих, ким рухають зовнішні (умовні) фактори формування мотивації: фінансова сторона, можливість розпочати свій бізнес, умови праці, кар'єрний та професійний зріст тощо, що характеризує майбутнього спеціаліста з прагматичного боку.

Зміни у ціннісних орієнтаціях студентів-фізичних терапевтів потребують перегляду системи виховної, профорієнтаційної та навчальної роботи у вищій школі, пошуку й упровадження нових форм і методів роботи зі студентами з метою підготовки і виховання професійних якостей у майбутніх відповідальних і висококласних професіоналів, справжніх патріотів своєї професії які готові та хочуть допомагати пацієнтам.

Список використаних джерел:

1. Ляховченко, НВ., Петрук, ВА., 2014. 'Аналіз факторів, що впливають на вибір майбутньої професії старшокласниками', Вісник Вінницького політехнічного інституту, С. 125-128.
2. Міністерство охорони здоров'я України, 2018. 'НАКАЗ від 13 грудня 2018 року N 2331 Про внесення змін до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників', Випуск 78 «Охорона здоров'я». Доступно : <<https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-13122018-2331-pro-vnesennja-zmin-do-dovidnika-kvalifikacijnih-harakteristik-profesijpracivnikiv-vipusk-78-ohorona-zdorov%E2%80%99ja>> [Дата звернення 18 Грудня 2019].
3. Москаленко, БМ., Котелевський, ВІ., 2018. 'Професійна діяльність ерготерапевта в сфері охорони здоров'я', Здоров'я людини в сучасному культурно-освітньому просторі: м. Суми, 22 березня 2018; С. 68-75.
4. Невелика, АВ., Зелененко, НВ., Ільницька, ГС., 2019. 'Фізична терапія та ерготерапія, як нова спеціальність в Україні', Технології збереження здоров'я, реабілітація і фізична терапія, С.174-176.
5. Поліщук, ВА., 2013. 'Професійна підготовка фахівців з фізичної реабілітації у контексті неперервної освіти', Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету Україна, 2, С. 203-205.
6. Семенюк, О., 2011. 'Ціннісна орієнтація як основа формування професійної компетентності майбутніх фармацевтів', Освіта регіону. Український науковий журнал, 3, С. 235-239.
7. Українська асоціація фізичної терапії, 2014. 'Загальні питання фізичної реабілітації. Що таке ерготерапія?'. Доступно :

- <<http://www.physrehab.org.ua/forum/topic/83.html>> [Дата звернення 11 Грудня 2019].
8. Kozina, ZL., Al-Ravashdeh, AB., Kramskoy, SI., Ilnickaya, AS., 2015. 'Methodic of skills' formation of light athletics motor actions with the help of inter-disciplinary communications and informational technologies, worked out for senior form pupils', Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports, 19(7), P. 17-24.
 9. Hidi, SE., Renninger, KA., 2019. 'Interest development and its relation to curiosity : needed neuroscientific research', Educational Psychology Review, P. 1-20.
 10. Paskova, L., 2019. 'Sport activity in the context of subjective well-being of university students', Trends in Sport Sciences, 26.2, P. 85-90.
 11. Usher, EL., Brianna LW., 2018. 'Sociocultural influences on self-efficacy development', Big Theories Revisited, 2, P. 141.
 12. Vallerand, RJ., Verner-Filion, J., 2013. 'Theory and research in passion for sport and exercise', Handbook of sport psychology, P. 216-229.
 13. Zusková, K., Petříčková, L., Ortenburger, D., 2019 'Intensity of physical activity and life satisfaction of physical education teachers', Trends in Sport Sciences, 26.2, P. 91-97.

References:

1. Lyakhovchenko, NV., Petruk, VA., 2014. 'Analiz faktoriv, shcho vplyvayut' na vybir maybutn'oyi profesii starshoklasnykamy (Analysis of Factors Affecting the Choice of Future Profession by High School Students)', Visnyk Vinnyts'koho politekhnichnoho instytutu, S. 125-128.
2. Ministerstvo okhorony zdorov'ya Ukrainy, 2018. 'NAKAZ vid 13 hrudnya 2018 roku N 2331 Pro vnesennya zmin do Dovidnyka kvalifikatsiynykh kharakterystyk profesii pratsivnykiv (ORDER of December 13, 2018 N 2331 On Amendments to the Handbook of Qualification Characteristics of Employee Professions)', Vypusk 78 «Okhorona zdorov'ya». Dostupno : <<https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-13122018-2331-pro-vnesennja-zmin-do-dovidnika-kvalifikacijnih-harakteristik-profesijpracivnykiv-vipusk-78-okhorona-zdorov%E2%80%99ja>> [Data zvernennya 18 Hrudnya 2019].
3. Moskalenko, BM., Kotelevs'kyi, VI., 2018. 'Profesiyna diyal'nist' erhoterapevta v sferi okhorony zdorov'ya (Professional Activity of Ergotherapist in the Field of Health Care)', Zdorov'ya lyudyny v suchasnomu kul'turno-osvitn'omu prostori : m. Sumy, 22 bereznia 2018; S. 68-75.
4. Nevelyka, AV., Zelenenko, NV., Il'nyts'ka, HS., 2019. 'Fizychna terapiya ta erhoterapiya, yak nova spetsial'nist' v Ukraini (Physical Therapy and Ergotherapy as a New Specialty in Ukraine)', Tekhnolohiyi zberezheniya zdorov'ya, rehabilitatsiya i fizychna terapiya, S.174-176.
5. Polishchuk, VA., 2013. 'Profesiyna pidhotovka fakhivtsiv z fizychnoyi rehabilitatsiyi u konteksti neperervnoyi osvity (Professional Training of Specialists in Physical Rehabilitation in the Context of Continuing Education)', Zbirnyk naukovykh prats' Khmel'nyts'koho instytutu sotsial'nykh tekhnolohiy Universytetu Ukrainy, 2, S. 203-205.

6. Semenyuk, O., 2011. 'Tsinnisna oriyentatsiya yak osnova formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutnikh farmatsevtiv (Value Orientation as a Basis for Formulating the Professional Competence of Future Pharmacists)', Osvita rehionu. Ukrayins'kyi naukovyy zhurnal, 3, S. 235-239.
7. Ukrayins'ka asotsiatsiya fizychnoyi terapiyi, 2014. 'Zahal'ni pytannya fizychnoyi reabilitatsiyi. Shcho take erhoterapiya? (General issues of physical rehabilitation. What is ergotherapy?)'. Dostupno : <<http://www.physrehab.org.ua/forum/topic/83.html>> [Data zvernennya 11 Hrudnya 2019].
8. Kozina, ZL., Al-Ravashdeh, AB., Kramskoy, SI., Ilnickaya, AS., 2015. 'Methodic of skills' formation of light athletics motor actions with the help of inter-disciplinary communications and informational technologies, worked out for senior form pupils', Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports, 19(7), P. 17-24.
9. Hidi, SE., Renninger, KA., 2019. 'Interest development and its relation to curiosity : needed neuroscientific research', Educational Psychology Review, P. 1-20.
10. Paskova, L., 2019. 'Sport activity in the context of subjective well-being of university students', Trends in Sport Sciences, 26.2, P. 85-90.
11. Usher, EL., Brianna LW., 2018. 'Sociocultural influences on self-efficacy development', Big Theories Revisited, 2, P. 141.
12. Vallerand, RJ., Verner-Filion, J., 2013. 'Theory and research in passion for sport and exercise', Handbook of sport psychology, P. 216-229.
13. Zusková, K., Petříčková, L., Ortenburger, D., 2019 'Intensity of physical activity and life satisfaction of physical education teachers', Trends in Sport Sciences, 26.2, P. 91-97.

Відомості про авторів

- Бацуровська Ілона Вікторівна** доктор педагогічних наук доцент кафедра електроенергетики, електротехніки та електромеханіки, Миколаївський національний аграрний університет (Миколаїв, Україна)
E-mail: batsurovska_ilona@outlook.com
ORCID: 0000-0002-8407-4984
- Горбенко Олена Андріївна** кандидат технічних наук, доцент, завідувач кафедри агроінженерії, Миколаївський національний аграрний університет (Миколаїв, Україна)
E-mail: gorbenko@mnau.edu.ua
ORCID: 0000-0001-6006-6931
- Гао Вейчжень** аспірант кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)
E-mail: gaokuyiv@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2233-387X
- Доценко Наталія Андріївна** кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри загальнотехнічних дисциплін, Миколаївський національний аграрний університет (Миколаїв, Україна)
E-mail: dotsenkona@outlook.com
ORCID: 0000-0003-1050-8193
- Ільницька Ганна Сергіївна** кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної реабілітації та здоров'я, Національний фармацевтичний університет (Харків, Україна)
E-mail: annet487@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5835-8847
- Ільницька Лариса Вадимівна** старший викладач кафедри фізичного виховання, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди (Харків, Україна)
E-mail: annet@gmail.com
- Кім Наталія Ігорівна** кандидат технічних наук, асистент кафедри агроінженерії, Миколаївський національний аграрний університет (Миколаїв, Україна)
E-mail: kimnataliia@outlook.com
ORCID: 0000-0002-1110-8522
- Кузьоменська Лідія Григорівна** помічник ректора Черкаського державного технологічного університету (Черкаси, Україна)
E-mail: kutova_lida@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6455-784X

- Мордоус
Ірина
Олександрівна** кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри методик та технологій дошкільної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)
E-mail: i.a.mordous@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2826-8079
- Очередько
Лілія Вікторівна** старший викладач кафедри фізичної реабілітації та здоров'я, Національний фармацевтичний університет (Харків, Україна)
E-mail: ocheredko_liliya@bk.ru
- Рябека
Євгенія
Олександрівна** здобувач Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)
E-mail: riabeka20@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9812-0574
- Рябченко
Володимир
Іванович** доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти, Інститут вищої освіти НАПН України (Київ, Україна)
E-mail: RVIvan@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6404-1045
- Спузяк Вікторія
Борисівна** старший викладач кафедри фізичного виховання, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди (Харків, Україна)
E-mail: victoriaspu@gmail.com
- Улаєва
Лариса
Олександрівна** старший викладач кафедри фізичної реабілітації та здоров'я, Національний фармацевтичний університет (Харків, Україна)
E-mail: lorik2340@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0468-756X
- Цибулько
Ольга Сергіївна** кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету (Маріуполь, Україна)
E-mail: ostsybulco@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1297-5465

Authors

- Ilona Batsurovska** *Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Electrical Engineering, Electrical Power and Electromechanics, Mykolayiv National Agrarian University*
(Mykolayiv, Ukraine)
E-mail: batsurovska_ilona@outlook.com
ORCID: 0000-0002-8407-4984
- Olena Gorbenko** *PhD in Technology, Associate Professor, Head of the Department of "Agroengineering", Mykolayiv National Agrarian University*
(Mykolayiv, Ukraine)
E-mail: gorbenko@mnau.edu.ua
ORCID: 0000-0001-6006-6931
- Weichzhen` Gao** *Ph.D. student of the Department of Social Philosophy, Philosophy of Education and Education Policy, National Pedagogical Dragomanov University*
(Kyiv, Ukraine)
E-mail: gaokiyiv@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2233-387X
- Nataliia Dotsenko** *PhD in Technology, Associate Professor, General Technical Disciplines Department, Mykolayiv National Agrarian University*
(Mykolayiv, Ukraine)
E-mail: dotsenkona@outlook.com
ORCID: 0000-0003-1050-8193
- Ganna Ihnitska** *PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Physical Rehabilitation&Health, National University of Pharmacy*
(Kharkiv, Ukraine)
E-mail: annet487@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5835-8847
- Larysa Ihnitska** *Senior Teacher of the Department of Physical Education, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University*
(Kharkiv, Ukraine)
E-mail: annet@gmail.com
- Nataliia Kim** *PhD in Technology, Assistant of the Department of "Agroengineering", Mykolayiv National Agrarian University*
(Mykolayiv, Ukraine)
E-mail: kimnataliia@outlook.com
ORCID: 0000-0002-1110-8522
- Lidiya Kuzomenska** *Helper of Rector, Cherkasy State Technological University*
(Cherkasy, Ukraine)
E-mail: kutova_lida@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6455-784X
- Irina Mordous** *PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Methods and Technologies of*
-

-
- Preschool Education, National Pedagogical Dragomanov University
(Kyiv, Ukraine)
E-mail: i.a.mordous@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2826-8079*
- Liliya Ocheredko** *Senior Teacher of the Department of Physical Rehabilitation&Health, National University of Pharmacy
(Kharkiv, Ukraine)
E-mail: ocheredko_liliya@bk.ru*
- Yevheniya Ryabeka** *Ph.D. seeker, National Pedagogical Dragomanov University
(Kyiv, Ukraine)
E-mail: riabeka20@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9812-0574*
- Volodymyr Ryabchenko** *Doctor of Sciences (Dr. Hab.) in Philosophy, Head of the Department of Leadership and Institutional Development of Higher Education, Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)
E-mail: RVIvan@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6404-1045*
- Victoria Spuziak** *Senior Teacher of the Department of Physical Education, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine)
E-mail: victoriaspu@gmail.com*
- Larysa Ulaeva** *Senior Teacher of the Department of Physical Rehabilitation&Health, National University of Pharmacy
(Kharkiv, Ukraine)
E-mail: lorik2340@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0468-756X*
- Olga Tsybulko** *PhD in History, Associate Professor of the Department of Philosophy and Sociology, Mariupol State University
(Mariupol, Ukraine)
E-mail: ostsybulco@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1297-5465*
-

**ІНДЕКСУВАННЯ ВИДАННЯ
“ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ”**

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ РУКОПISY ДО НАУКОВОГО ВИДАННЯ «ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ»

1. Мова написання рукопису статті: українська, російська, англійська, німецька, французька, польська.
2. Рукопис статті подається до редакції у формі: файлу рукопису, який надсилається на електронну адресу редакції **journal.discourse@gmail.com** у форматі **“Автор-Назвастатті.doc”**.
3. Рукопис статті, підписаний авторами, супроводжується:
 - **зовнішньою рецензією** (для авторів без вченого ступеня) із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), завіреною печаткою;
 - якщо рукопис публікується іноземною мовою, **стаття супроводжується перекладом** завіреним фахівцем з іноземної мови (бюро перекладів, або викладачем ВНЗ іноземної мови);
 - **розширеною анотацією** (двома мовами, одна з яких англійська) в залежності від мови написання рукопису статті (додаток 2);
 - **відомостями про автора (авторів)** (додатку 1).
4. Рукопис статті не має містити заборонених до друку матеріалів, оскільки журнал є відкритим джерелом інформації. Авторський текст не має бути опублікованим раніше та не бути перекладом раніше опублікованої статті. За зміст статті та інформаційне наповнення несе відповідальність автор (автори) статті та рецензенти.
5. Форма подання статті:
 - обсяг рукопису – 20-24 тис. знаків (як виняток, не більше 40 тис. знаків), включаючи рисунки та таблиці;
 - кількість співавторів – не більше чотирьох, як виняток до п’яти;
 - стаття повинна бути підготовлена за допомогою **редактора Microsoft Word for Windows®** (версії 97, 2000, XP, 2003, 2007) або сумісного редактора;
 - рукопис повинен мати наскрізну нумерацію сторінок із вільним розміщенням нумерації в листі;
 - **формат аркуша** – А4 (210×297), орієнтація сторінки – **«книжна»**; поля: **ліворуч** – 2,5 см; **праворуч** – 2 см; **зверху** – 2 см; **знизу** – 2 см; **інтервал між рядками** – 1,5 пт.; інтервал між абзацами **«до»**, **«після»** – 0 пт; відступи **«праворуч»**, **«ліворуч»** – 0 пт; відступ першої строчки – 1,27 см;
 - рисунки, фотографії, графіки слід **вставляти** в текст статті **як об’єкт**. Положення об’єкта – **«в тексті»**;
 - рисунки, створені у вбудованому у *Microsoft Word* редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об’єкти;
 - рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше посилання в тексті.
 - Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою:
 - **індекс УДК** у верхньому лівому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.);
 - **ініціали та прізвища авторів** у верхньому правому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.). Порядок подання: **ім’я, по батькові, прізвище**;
 - **науковий ступінь, вчене звання** (Time New Roman, 12 пт.);
 - **електронна пошта автора**;
 - **порожній рядок**;
 - **назва статті** – великими літерами, по центру, українською (або регіональною мовою) та англійською мовами (Time New Roman, 14 пт., **жирний**). Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;
 - **порожній рядок**;
 - **анотація** (Time New Roman, 12 пт., *курсив*) (додаток 2);
 - **порожній рядок**;
 - **ключові слова** (3-10 слів) українською, або регіональною мовою та англійською мовами (Time New Roman, 12 пт., *курсив*);
 - **Основний текст статті повинен містити наступні рубрики:**

- **актуальність теми дослідження** (Time New Roman, 14 пт.);
 - **постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями (Time New Roman, 14 пт.);
 - **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття (Time New Roman, 14 пт.);
 - **постановка завдання** (Time New Roman, 14 пт.);
 - **виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів (Time New Roman, 14 пт.);
 - **висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок** у даному напрямку (Time New Roman, 14 пт.).
 - *порожній рядок;*
 - **Список використаних джерел** (Time New Roman, 12 пт., **жирний**, поцентру)
 - **References** (Time New Roman, 12 пт., **жирний**, поцентру);
 - **надійшла** стаття до редакції у нижньому правому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.) у форматі (ДД.ММ.РРРР);
 - **бібліографічний опис для цитування** (Time New Roman, 12 пт.) (додаток3).
1. **Літературні джерела**, що цитуються, повинні бути пронумеровані. Посилання на джерело подається у квадратних дужках, наприклад: "... відомо з [4]. ..." або "... розглянуто у [4, с. 203] ...". Список літератури наводиться наприкінці статті у алфавітному порядку на мові оригіналу, відповідно до **Harvard Referencing style** (гуманітарні науки та суспільні науки) – (http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/16051/22/Harvard_Referencing_style.PDF).
 2. Список літератури транслітерується латинськими літерами (**References**). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою у дужках.

Автор (автори) може бути ознайомлений з коректурою статті. Зміна верстки автором, за виключенням виправлення помилок, не допускається. Виправлену та підписану коректуру слід повернути до редакції протягом двох днів після її отримання.

Рішення про можливість публікації статті приймає редколегія та незалежні рецензенти.

Робота, що не відповідає вищезазначеним вимогам, буде повернена відповідальним секретарем редколегії.

Додаток 1

Відомості про автора (авторів)

	Українською мовою	Англійською мовою
Прізвище, ім'я, по батькові		
Науковий ступінь		
Учене звання		
Посада		
Кафедра		
Місце роботи (вищий навчальний заклад, кафедра без скорочень)		
Сфера наукових інтересів		
Джерело фінансування, напр., «Виконано за грантом назва, №..., НДР №...» або інше.		
Адреса надсилання видання		
Електронна адреса		
Номер мобільного телефону		
ID (у системі наукової ідентифікації)	Якщо є, або ж зареєструватися	
ORCID (http://orcid.org/)	Обов'язково	
Назва статті		

Додаток 2

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ АНОТАЦІЇ

Актуальність теми дослідження.	Urgency of the research.
Постановка проблеми.	Target setting.
Аналіз останніх досліджень і публікацій.	Actual scientific researches and issues analysis.
Постановка завдання.	The research objective.
Виклад основного матеріалу.	The statement of basic materials.
Висновки.	Conclusions.
Ключові слова:	Keywords:

Додаток 3

Бібліографічний опис для цитування:

Петренко, ТГ & Бойко, ВВ 2017, 'Вплив соціуму на девіантну поведінку дітей та молоді', *Освітній дискурс : збірник наукових праць*, № 1 (1). с. 15-21.

Наукове видання

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць

Випуск 18(11-12), 2019

Scientific edition

EDUCATIONAL DISCOURSE: collection of scientific papers

Volume 18(11-12), 2019

Шеф-редактор: В. П. Андрущенко
Головний редактор: О. П. Кивлюк
Відповідальний редактор: І. О. Мордоус

Співзасновники:
ПП «Видавництво «Гілея»
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

Підписано до друку 13 січня 2020 р.
Формат 60x84/8. Ум.друк.арк. 7,4. Наклад 300 пр. Зам. № 3

Друк:
ФОП Корзун Д.Ю.
21027, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
тел.: (0432) 69-67-69, 603-000
(096) 97-30-934, (093) 89-13-852
e-mail: tvory2009@gmail.com
<http://www.tvoru.com.ua>